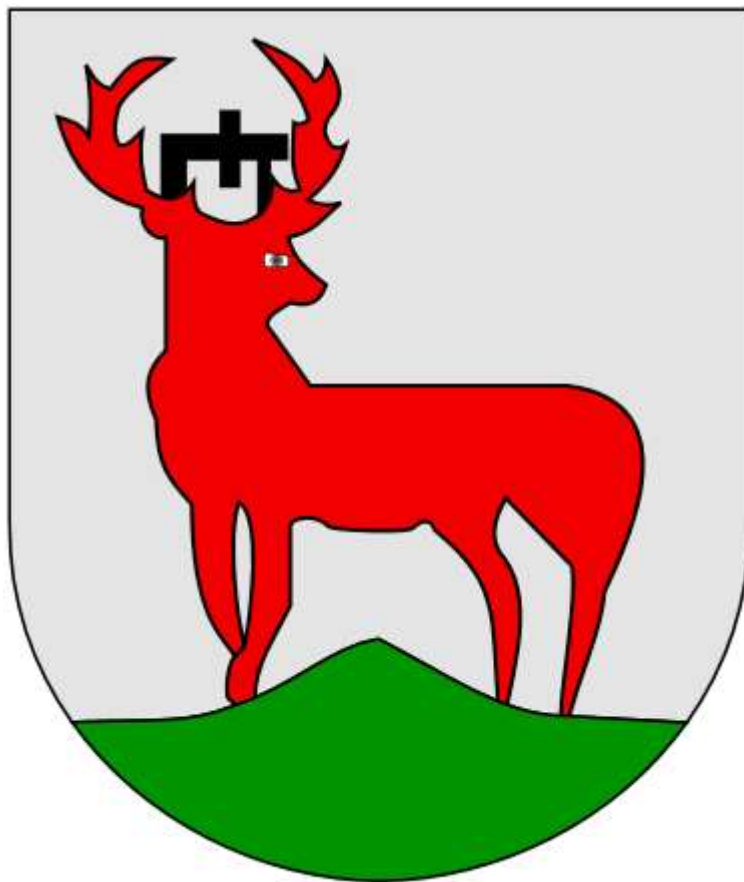

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY NOWA SŁUPIA
NA LATA 2016 - 2019**

**OPRACOWANIE:
Jakub Danielski
ewidencjazabytkow@gmail.com**

NOWA SŁUPIA, LISTOPAD 2015

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	18
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	26
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2016 - 2019 z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	26
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	30
5.2.1. Charakterystyka gminy	30
5.2.2. Zarys historii obszaru gminy	31
5.3. Zabytki gminy Nowa Słupia objęte prawnymi formami ochrony.....	44
5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	44
5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych w gminie Nowa Słupia.....	46
5.3.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....	46
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	47
5.5. Zabytki archeologiczne	50
5.6. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	82
5.6.1. Przestrzenne elementy i formy krajobrazu kulturowego.....	82
5.6.3. Najważniejsze zabytki dla regionu.....	86
5.6.4. Dziedzictwo niematerialne	90
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	97
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Nowa Słupia	101
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	106
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	107
9.1. Dotacje	108
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	113
9.3. Środki europejskie	114
10. Realizacja i finansowanie przez gminę Nowa Słupia zadań z zakresu ochrony zabytków	120
11. Bibliografia.....	123
12. Spis tabel, rysunków i zdjęć.....	124

1. Wstęp

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.) nakłada na gminy obowiązek sporządzenia Gminnego programu opieki nad zabytkami. Opracowanie programu oparte jest na wytycznych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, zawartych w poradniku metodycznym Gminny program opieki nad zabytkami, opracowanym przez zespół Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w 2008 r. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców.

Przyjęty przez Radę Gminy, w formie uchwały, Gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Służy podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Gminny program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Z realizacji programu Wójt co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat Gminnego programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw: o samorządzie terytorialnym (t. j. Dz. U. 2013 poz. 594, ze zm.), o planowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. 2015 poz. 199) oraz o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. 2013 poz. 627, ze zm.). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami i są one następujące:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym na terenie Rzeczypospolitej Polskiej jest regulowana wieloma aktami prawnymi, które powinny być uwzględniane w opracowywaniu programów opieki nad zabytkami. Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78, poz. 483, ze zm.) w przepisach:
 - **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
 - **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
 - **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.
- **ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:
 - **Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia,

których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.

2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Rejestr zabytków - dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji Wojewódzki Konserwator Zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Pomnik historii - Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Park kulturowy - jest formą ochrony zabytków. Tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku”.

4. Wójt (prezydent miasta, burmistrz) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków”.

- **ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1515), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 199). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. 2013 poz. 1409, ze zm.). Ustawa ta normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- **ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. 2013 poz. 1232, ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. 2013 poz. 627, ze zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 782). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 406, ze zm.). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1 i 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1118, ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmienia niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 774). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 987, ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).
- **ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2011 nr 123 poz. 698, ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Dokumenty, do których odwołuje się Gminny program opieki nad zabytkami połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Nowa Słupia zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod przewodnictwem prof. dr hab. Bogumiły Rouby, są niezwykle ważnym dokumentem, związanym z ochroną zabytków w Polsce. W dokumencie zapisano między innymi: „Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

W opracowaniu zostały zawarte cele i zadania dla Programu Krajowego. Stwierdzono, że „celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”.

Za istotne, uznano przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich porządkujących sferę ochrony zabytków, które dotyczą konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

Podstawowe zasady konserwatorskie:

- zasady *primum non nocere* (z łac. - po pierwsze nie szkodzić);
- zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- zasady minimalnej niezbędnej ingerencji;
- zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- zasady czytelności i odróżnialności ingerencji;
- zasady odwracalności metod i materiałów;
- zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dokumencie do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące założenia w zakresie:

- uwarunkowań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami: określenie stanu zabytków: nieruchomości, ruchomych i archeologicznych oraz stanu zabytków techniki, pomników historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Dodatkowo ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami i stan uregulowań finansowych, organizacyjnych i prawnych.
- działań o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
- systemu finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
- dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania: co oznacza ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.
- kształcenia i edukacji: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników.
- współpracy międzynarodowej: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

• **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupelnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,

- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym zadaniem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

- **Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo**

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów w dniu 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3.

Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej- oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

- **Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020**

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014 - 2017**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednoczenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków

nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

- **Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 (KPZK 2030)**

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030, przyjęta została uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Nowa Słupia omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 - 2016, Strategia rozwoju województwa świętokrzyskiego do 2020 roku, Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020, Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 - 2014, Program promocji wraz z regionalnym systemem informacji turystycznej dla województwa świętokrzyskiego, Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2011 - 2015 z perspektywą do roku 2019.
- **powiatowym:** Strategia Rozwoju Powiatu Kieleckiego do roku 2020, Program ochrony środowiska dla powiatu kieleckiego - aktualizacja na lata 2012 - 2015 w perspektywie do roku 2019.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Nowa Słupia na lata 2016 - 2019 jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 - 2016**
Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 - 2016, przyjęty został uchwałą nr XXIX/524/13 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 25 marca 2013 r. W programie wyznaczono cel generalny, 3 cele szczegółowe (strategiczne) wraz z kierunkami działań i zadaniami, których realizacja ma służyć osiągnięciu celu generalnego.

Cel generalny: Ochrona i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego.

Cele szczegółowe:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

- rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych;
- ochrona zabytków ruchomych;
- ochrona zabytków nieruchomych;
- ochrona zabytków archeologicznych,
- ochrona zabytkowych układów architektonicznych,
- stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kultowego.

Kierunki działań:

- poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa;
- promocja zasobów dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

3. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

- kultywowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego;
- popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

- **Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku**

Strategia rozwoju województwa świętokrzyskiego do 2020 roku została przyjęta uchwałą nr XXXIII/589/13 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 16 lipca 2013 r. Jest to trzeci zaktualizowany dokument w tym zakresie:

- Pierwszy dokument - Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego, została przyjęta uchwałą nr XIV/225/2000 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 30 czerwca 2000 r. Strategia ta, stanowi całościową koncepcję rozwoju województwa w kilkunastoletnim horyzoncie czasowym (do roku 2015);
- Drugi dokument - Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, przyjęta uchwałą nr XLII/508/06 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 26 października 2006 r.

Jest to nadrzędny dokument wyznaczający cele i główne kierunki rozwoju regionu. W strategii wyznaczono wizję: Świętokrzyskie - region zasobny w kapitał i gotowy na wyzwania. Nadrzędną ideę działań podejmowanych w regionie w perspektywie 2020 roku zawarto w sformułowanej misji Strategii Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020: Pragmatyczne dążenie do najpełniejszego i innowacyjnego wykorzystania przewag i szans, odwrócenia niekorzystnych tendencji demograficznych oraz podniesienia jakości życia mieszkańców przy jednoczesnej dbałości o stan środowiska.

Konkretyzacja powyższej misji Strategii będzie się odbywała na drodze realizacji następujących sześciu celów strategicznych:

1. Koncentracja na poprawie infrastruktury regionalnej.
2. Koncentracja na kluczowych gałęziach i branżach dla rozwoju gospodarczego regionu.
3. Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i bazy dla innowacyjnej gospodarki.
4. Koncentracja na zwiększeniu roli ośrodków miejskich w stymulowaniu rozwoju gospodarczego regionu.
5. Koncentracja na rozwoju obszarów wiejskich.
6. Koncentracja na ekologicznych aspektach rozwoju regionu.

Dla celów strategicznych wyznaczono podcele wraz z zadaniami. Nie obejmowały one zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.

W strategii omówiono kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego województwa. Uznano, że Województwo Świętokrzyskie posiada bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, które wpływają na pozytywny wizerunek regionu i stanowiące podstawę oferty turystycznej regionu.

- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020 został przyjęty uchwałą nr 1870/13 przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego dnia 8 maja 2013 r., jako wstępna wersja Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020.

W rozdziale 1.1.1.3 Dziedzictwo naturalne i kulturowe, opisano województwo świętokrzyskie, jako województwo charakteryzujące się wysokimi walorami przyrodniczymi, co znajduje odzwierciedlenie w znacznej powierzchni obszarów chronionych. 64,5% powierzchni objętej różnymi formami ochrony stawia region świętokrzyski pod tym względem na pierwszym miejscu w skali kraju.

Województwo posiada następujące prawnie chronione obiekty oraz obszary ochrony przyrody:

- 1 Park Narodowy o łącznej powierzchni 7 626,4 ha;
- 72 rezerваты przyrodnicze o łącznej powierzchni 3 819,7 ha;
- 8 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 117 185 ha;
- 21 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 619 040,4 ha;
- 14 stanowisk dokumentacyjnych o łącznej powierzchni 25,3 ha;
- 100 użytków ekologicznych o łącznej powierzchni 540,12 ha;
- 11 zespołów przyrodniczo - krajobrazowych o łącznej powierzchni 86,49 ha;
- 672 pomniki przyrody.

Na terenie regionu świętokrzyskiego znajdują się także obszary objęte Europejską Siecią Ekologiczną NATURA 2000 tj. ok. 182182,9 ha powierzchni województwa.

Atutem regionu świętokrzyskiego są zasoby dziedzictwa kulturowego, w które wpływają na możliwości rozwoju społeczno - gospodarczego. W regionie istnieje wiele miejscowości z zachowanymi zabytkowymi układami urbanistycznymi, liczne są zamki, pałace, dwory oraz zabytki architektury sakralnej. Na uwagę zasługują również ciekawe obiekty przemysłowe i gospodarcze oraz zabytki budownictwa ludowego. Województwo świętokrzyskie jest także bardzo bogate pod względem archeologicznym. Obecnie w rejestrze zabytków prowadzonym na terenie województwa świętokrzyskiego wpisanych jest 1 707 zabytków nieruchomych oraz 214 zabytków archeologicznych. Największą grupę zabytków nieruchomych stanowią obiekty sakralne, mieszkalne oraz cmentarze, a także obiekty obronne, zamki, pałace, dwory oraz zabytki techniki. Do zabytków archeologicznych należą między innymi osady, kopce, kurhany oraz grodziska. Ponadto województwo dysponuje 11,5 tys. zabytków ruchomych wpisanych do rejestru B zabytków sztuki i rzemiosła

artystycznego. W przypadku ruchomych zabytków w głównej mierze stanowią one wyposażenie świątyń oraz kolekcje prywatne.

W województwie funkcjonują 24 muzea w tym, muzea techniczne, archeologiczne i historyczne. Obiekty te posiadają w swych zasobach 142,3 tys. muzealiów. Obok muzeów w regionie działają następujące instytucje kultury: placówki biblioteczne (289), kina (10), teatry (4), filharmonia oraz ośrodki kultury (114).

Analiza potrzeb i wyzwań oraz kierunki polityk wspólnotowych na lata 2014 - 2020 w dziedzinie promocji i zachowania dziedzictwa naturalnego i kulturowego koncentruje się w obszarze ochrony zabytków poprzez następujący priorytet inwestycyjny: Ochrona promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Cel główny programu 2014 - 2020: Województwo świętokrzyskie jako region efektywnie wykorzystujący swoje potencjały rozwojowe, w oparciu o postęp technologiczny, odpowiedzialne czerpanie z zasobów środowiska, oraz budowę kapitału społecznego.

Na podstawie celu głównego wyznaczono osie priorytetowe, a w tym: 4.4 Oś priorytetowa 4. Dziedzictwo naturalne i kulturowe. Oś ta przewiduje realizację działań mających na celu promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem oraz ochronę środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów. Z uwagi na potencjał regionu przejawiający się zarówno w bogactwie naturalnym jak i w zasobach dziedzictwa kulturowego wspierane będą inwestycje mające na celu ochronę terenów cennych przyrodniczo, różnorodności biologicznej, promocję i rozwój zasobów przyrodniczo - kulturowych, dając tym samym możliwość rozwoju społeczno - gospodarczego województwa.

W ramach interwencji zostały zaprogramowane priorytety inwestycyjne, wspierające inwestycje w infrastrukturę ochrony środowiska, które znacząco wpłyną na ochronę i poprawę środowiska naturalnego. Wzmocnienie efektywnego systemu gospodarki odpadami oraz kompleksowe wsparcie gospodarki wodno - ściekowej stanowią będą kolejne elementy wsparcia osi. W kontekście ochrony środowiska istotne jest też środowisko miejskie. Dlatego też, w ramach przedmiotowej osi można będzie realizować inwestycje dotyczące poprawy stanu środowiska na terenach miejskich.

- **Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014 - 2020 (projekt)**

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014 - 2020 została opracowana w grudniu 2014 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 - 2014, która przyjęta została uchwałą nr XXV/404/06 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 6 lutego 2006 r.

W strategii wymieniono i opisano walory turystyczne województwa świętokrzyskiego. W analizie walorów turystycznych regionu (rozdział 3, podpunkt 3.2.2.), zwrócono szczególną uwagę na walory antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka. Dbałość o zabytki w województwie, sprawiła, że obiekty zostały oddane szczególnej ochronie prawnej i obecnie region może się poszczycić zabytkami, muzeami, instytucjami kultury i sztuki, które składają się na unikatową ofertę turystyczną w skali krajowej i europejskiej. Najwięcej zabytków nieruchomych na terenie województwa to obiekty sakralne, mieszkalne i zabytkowe obszary zieleni. Najmniej zabytków można wyróżnić w kategorii zamków i budowli obronnych. Istotną działalność promującą dziedzictwo kulturowe województwo prowadzą muzea. Według Informatora Turystycznego Województwa Świętokrzyskiego z 2014 r., na terenie województwa świętokrzyskiego działają 24 galerie i stałe wystawy, 70 jednostek będących muzeami, izbami regionalnymi i instytucjami działającymi na rzecz popularyzacji dziedzictwa kulturowego, a nie będące muzeami. Wydarzenia regionalne to także bardzo ważny dodatek do oferty turystycznej województwa.

- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego**

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty uchwałą XLVII/833/14 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 22 września 2014 r. Pierwszy Plan zagospodarowania przestrzennego województwa został przyjęty uchwałą nr XXIX/399/02 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 26.04.2002 r. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego określa długofalowe cele i kierunki wojewódzkiej polityki przestrzennej przedstawia jednocześnie wizje zagospodarowania przestrzennego regionu świętokrzyskiego na najbliższe 25 - 30 lat.

W planie w rozdziale V. Uwarunkowania i problemy występujące w poszczególnych dziedzinach zagospodarowania przestrzennego, podrozdział 4. Dziedzictwo kulturowe, omówiono specyfikę kulturową regionu, główne uwarunkowania ochrony i zagospodarowania przestrzeni kulturowej, ochronę dziedzictwa kulturowego, główne problemy i obszary problemowe, uwarunkowania ochrony krajobrazu.

- **Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2011 - 2015 z perspektywą do roku 2019**

Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2011 - 2015 z perspektywą do roku 2019 przyjęty został uchwałą nr XII/211/11 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 12 października 2011 r.

Program ten, jest aktualizacją poprzedniej edycji Programu ochrony środowiska. W programie na podstawie aktualnego stanu środowiska i źródeł zagrożeń w poszczególnych komponentach środowiska, określono:

- strategię działań dla poprawy stanu środowiska w perspektywie do 2019 r.;
- wojewódzkie priorytety ekologiczne i przedsięwzięcia priorytetowe, planowane do realizacji w latach 2011 - 2015;
- monitoring realizacji programu;
- aspekty finansowe wdrażania programu.

Strategia działań dla poprawy stanu środowiska, zawiera cele średniookresowe do 2019 r., kierunki działań do 2015 r. i najważniejsze działania, ujęta jest w następujących zagadnieniach:

- ochrona zasobów naturalnych;
- poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego;
- kierunki działań systemowych.

Priorytety ekologiczne, wyznaczone zostały dla następujących obszarów działania:

- ochrona zasobów naturalnych;
- jakość powietrza;
- ochrona wód i gospodarka wodna;
- gospodarka odpadami;
- oddziaływanie hałasu;
- oddziaływanie pól elektromagnetycznych;
- edukacja ekologiczna;
- poważne awarie.

- **Strategia Rozwoju Powiatu Kieleckiego do roku 2020**

Strategia Rozwoju Powiatu Kieleckiego do roku 2020 została przyjęta uchwałą nr XXVII/22/10 przez Radę Powiatu w Kielcach dnia 30 marca 2010 r. Jest to kontynuacja Strategii Rozwoju Powiatu Kieleckiego na lata 2001 - 2015, przyjętej przez Radę Powiatu uchwałą nr XXVII/1/2002 dnia 28 lutego 2002 r. oraz Aktualizacji priorytetów i części operacyjnej „Strategii Rozwoju Powiatu Kieleckiego” na lata 2001 - 2015 przyjętych uchwałą nr XXXIII/35/06 z dnia 30 maja 2006 r.

Strategia jest podstawowym dokumentem strategicznym, który określa cele, priorytety i kierunki polityki rozwoju powiatu do 2020 r. Jest punktem odniesienia dla strategii i programów opracowywanych przez jednostki samorządu terytorialnego w powiecie kieleckim, dokumentem wyjściowym dla poszczególnych, branżowych strategii.

Wyznaczona misja: Podniesienie jakości życia mieszkańców powiatu kieleckiego oraz poprawa standardu usług publicznych poprzez realizowanie polityki zrównoważonego rozwoju społeczno - gospodarczego z poszanowaniem środowiska naturalnego i racjonalne wykorzystanie walorów kulturowych i turystycznych powiatu”.

W Strategii wyznaczono cele strategiczne, które zostały określone na podstawie przeprowadzonej diagnozy sytuacji - społeczno gospodarczej powiatu oraz analizy SWOT najważniejszych obszarów rozwoju tj.: edukacja, bezrobocie, zdrowie i opieka społeczna, infrastruktura drogowa, rozwój gospodarczy, ochrona środowiska oraz pozwoliła na ustalenie celów strategicznych w obszarach:

1. Rozwój zasobów ludzkich i instytucjonalnych,
2. Ochrona i racjonalne wykorzystanie środowiska i dóbr kultury,
3. Rozwój gospodarczy oraz rozwój infrastruktury technicznej i społecznej.

Przy wyznaczaniu celi strategicznych wskazano na ogólne cele pożądane do osiągnięcia w długoletniej perspektywie czasowej, których realizacja zależna jest od szeregu czynników zewnętrznych. Kolejnym krokiem było wyznaczenie priorytetów - celów szczegółowych, będących wyznacznikiem kierunków działań powiatu. Układ wyznaczonych celów strategicznych i priorytetów przedstawia się następująco:

Cel strategiczny I - Rozwój zasobów ludzkich i instytucjonalnych.

Cel strategiczny II - Ochrona i racjonalne wykorzystanie walorów środowiska naturalnego i dóbr kultury

Priorytet 1 - Ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego.

Priorytet 2 - Ochrona i optymalne wykorzystanie dóbr kultury.

Zadania:

- Renowacja, rewitalizacja i konserwacja zabytków i obiektów dziedzictwa kulturowego z terenu powiatu kieleckiego.

Priorytet 3 - Rozwój turystyki oraz tworzenie i modernizacja infrastruktury kulturowej i turystycznej.

Zadania:

- Tworzenie i promocja oferty kulturalnej i turystycznej powiatu kieleckiego;
- Promocja i upowszechnianie folkloru i kultury mieszkańców powiatu kieleckiego;
- Wsparcie rozwoju infrastruktury turystycznej;
- Prowadzenie punktu informacji turystycznej.

Cel strategiczny III - Rozwój gospodarczy oraz rozwój infrastruktury technicznej i społecznej.

W Strategii, w rozdziale 2.10., opisano zabytki i Życie kulturalne na terenie powiatu, który należy do regionów atrakcyjnych turystycznie. Na jego terenie występuje wiele zabytków kultury i przyrody. Największe skupisko zabytków znajduje się w gminach: Chęciny, Chmielnik i Daleszyce. Najliczniejszą grupę zabytków stanowią zabytki sakralne w tym kościoły - 34, zespoły klasztorne - 4, zespoły dworskie - 8 oraz zespoły pałacowe - 5. Życie kulturalne w gminach powiatu

organizują i prowadzą, głównie utworzone przez większość gmin ośrodki kultury oraz Lokalne Grupy Działania.

- **Program ochrony środowiska dla powiatu kieleckiego - aktualizacja na lata 2012 - 2015 w perspektywie do roku 2019**

Program ochrony środowiska dla powiatu kieleckiego - aktualizacja na lata 2012 - 2015 w perspektywie do roku 2019 został opracowany w 2011 r. Jest to aktualizacja Programu ochrony środowiska dla powiatu kieleckiego - aktualizacja na lata 2007 - 2011, z uwzględnieniem perspektywy na lata 2012 - 2018, przyjętej uchwałą nr IX/69/07 przez Radę Powiatu w Kielcach w dniu 25 października 2007 r.

Nadrzędny cel programu został określony jako: Zapewnienie mieszkańcom jakości życia na wysokim poziomie oraz zrównoważony rozwój powiatu, w którym środowisko przyrodnicze i jego ochrona mają znaczący wpływ na przyszły charakter obszaru i równocześnie wspierają jego rozwój społeczno - gospodarczy. Cel ten przyczyni się także do osiągnięcia następujących celów strategicznych:

Cel strategiczny I - „Rozwój zasobów ludzkich i instytucjonalnych”;

Cel strategiczny II - „Ochrona i racjonalne wykorzystanie walorów środowiska naturalnego i dobór kultury”;

Cel strategiczny III - „Rozwój gospodarczy oraz rozwój infrastruktury technicznej i społecznej”.

Wyznaczona misja strategiczna: Podniesienie jakości życia mieszkańców powiatu kieleckiego oraz poprawa standardu usług publicznych poprzez realizowanie polityki zrównoważonego rozwoju społeczno - gospodarczego z poszanowaniem środowiska naturalnego i racjonalne wykorzystanie walorów kulturowych i turystycznych powiatu.

„Powiat kielecki charakteryzuje się dużą różnorodnością i bogactwem form ukształtowania powierzchni, budowy geologicznej, szaty roślinnej i zwierzęcej, a także dużą zasobnością licznych kopalin i surowców mineralnych. Formami ochronnymi przyrody na terenie powiatu kieleckiego są: park narodowy (1), parki krajobrazowe (8), obszary chronionego krajobrazu (12), rezerваты przyrody (29), obszary Natura 2000 (20), zespoły przyrodniczo - krajobrazowe (5), użytki ekologiczne (15), stanowiska dokumentacyjne (3) oraz ponad 100 pomników przyrody, które tworzą tzw. system obszarów i obiektów prawnie chronionych. Jest to układ przestrzenny wzajemnie uzupełniających się form ochrony przyrody, mający na celu zapewnienie warunków utrzymywania samoregulacji procesów przyrodniczych tj. prawidłowego rozwoju szaty roślinnej, utrzymanie naturalnych warunków hydrologicznych oraz właściwego korzystania z rekreacji i turystyki. Aby osiągnąć powyższe zamierzenia, wymagane jest współdziałanie ze sobą wszystkich wymienionych form ochrony przyrody. Ochrona przyrody jest jednym z elementów szeroko pojętej ochrony środowiska. Dotyczy ona z jednej strony właściwego zabezpieczenia i zagospodarowania najcenniejszych obiektów przyrody żywej i nieożywionej, w tym poddanych ochronie prawnej, natomiast z drugiej strony

pozwała na ingerencję w sferach i na obszarach, gdzie równowaga ekologiczna została zachwiana”.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2016 - 2019 z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Władze samorządowe w procesie zarządzania gminą kierują się wytycznymi zawartymi w sporządzonych na poziomie gminnym opracowań, które obejmują całokształt zjawisk i czynników istotnych dla lokalnego rozwoju. Gminny program opieki nad zabytkami jest zgodny z innymi dokumentami gminnymi dotyczącymi różnych aspektów życia społeczno - gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Nowa Słupia zgodny jest z następującymi dokumentami:

- **Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Nowa Słupia**

Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Nowa Słupia została przyjęta uchwałą nr NRV/30/00 przez Radę Gminy w Nowej Słupi dnia 22 sierpnia 2000 r.

W strategii wyznaczono wizję gminy, cel nadrzędny, cele główne i szczegółowe na rozwój gminy, opracowano plan operacyjny strategii z określeniem zadań realizacyjnych oraz określono koncepcję zarządzania realizacją strategii. Strategia została opracowana zgodnie z koncepcją budowy strategii zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem założeń Agendy 21, zgodnie z metodologią stosowaną przez UNDP - Umbrella Project.

Misją gminy: Nowa Słupia jest optymalne zaspokojenie zbiorowych potrzeb mieszkańców przez wykonywanie zadań publicznych nie zastrzeżonych ustawowo dla samorządu powiatowego i wojewódzkiego oraz dla administracji rządowej i innych organów Państwa, z poszanowaniem środowiska i racjonalnym wykorzystaniem jego zasobów.

Wizja przyszłości to pożądaný obraz przyszłości gminy funkcjonującej według reguł gwarantujących jej zrównoważony rozwój. Określono wizję w następujących sferach, w których Gmina Nowa Słupia będzie gminą:

I. w sferze przyrodniczo - kulturowej:

- perłą Gór Świętokrzyskich,
- ośrodkiem kultury, sztuki i twórczości ludowej,
- centrum historii starożytnego hutnictwa,
- czystą i zieloną.

II. w sferze infrastruktury społecznej;

III. w sferze gospodarki;

IV. w sferze zagadnień przestrzennych, infrastruktury technicznej i komunikacji;

V. w sferze instytucjonalnej i zarządzania.

Celem nadrzędnym rozwoju gminy Nowa Słupia jest wysoka jakość życia mieszkańców gminy.

Cele główne:

1. Zrównoważony rozwój środowiska przyrodniczego i kulturowego;

Cele szczegółowe:

- Wysoki poziom świadomości ekologicznej mieszkańców;

- Zlikwidowanie zapóźnienia w realizacji inwestycji poprawiających stan środowiska;

Aktywna ochrona środowiska przyrodniczego i kulturowego

2. Zrównoważony rozwój społeczny;

3. Zrównoważony rozwój gospodarczy;

4. Zrównoważony rozwój przestrzenny;

Cele szczegółowe:

- Pełny zestaw miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

5. Ład polityczno - instytucjonalny.

- **Lokalny program rewitalizacji części miejscowości Nowa Słupia**

Lokalny Program Rewitalizacji części miejscowości Nowa Słupia został opracowany w 2008 r.

„Zasadniczym celem rewitalizacji jest ożywienie gospodarcze i społeczne obszaru. Zostanie ono osiągnięte przez rozwijanie nowych form działalności gospodarczej, zwiększenie potencjału turystycznego i kulturalnego, nadanie obiektom i terenom zdegradowanym nowych funkcji, oferowanie infrastruktury do prowadzenia działalności dostosowanej do potrzeb nowych przedsiębiorstw. W działaniach tych będą brane pod uwagę zagadnienia ochrony stanu środowiska naturalnego i zrównoważony rozwój gospodarczo - społeczny. (...) Proces rewitalizacji obszaru w miejscowości Nowa Słupia, przyczyni się do ochrony i promowania dziedzictwa kulturowego, tradycji, wartości historycznych oraz wzrostu świadomości lokalnej i regionalnej mieszkańców, co jest szczególnie ważne w kontekście integracji europejskiej”.

W programie wyznaczono jeden główny obszar znajdujący się w miejscowości Nowa Słupia. W jego obszarze zaplanowano działania inwestycyjne, ukierunkowane na realizację celów społecznych, gospodarczych, związanych także z rozwojem turystycznym i kulturalnym.

W programie wyznaczono granice stref konserwatorskich, dla ochrony układu przestrzennego Nowej Słupi, w którym dominowała stale zabudowa drewniana. Do dziś zachował się niemal nie zmieniony średniowieczny układ urbanistyczny. Przetrwwały nieliczne już, typowe zagrody z charakterystyczną sienią przejazdową, prowadzącą zarówno do domu mieszkalnego jak też w obręb zabudowy gospodarczej. Wyznaczono następujące granice stref ochrony konserwatorskiej „A”, „B”, „E” i „K” oraz sformułowano szczegółowe wytyczne konserwatorskie określające m. in. możliwości przebudowy obecnej zabudowy Nowej Słupi. Strefy te obejmują:

- strefa „A” - Rynek, ul. Świętokrzyską wraz z Drogą Królewską i obszarem zabytkowego d. klasztoru Benedyktynów oraz ul. Opatowską na odcinku przyrynkowym;
- strefa „B” - płn. odcinek ul. Kieleckiej (wraz z posesją plebani, tyły działek przyrynkowych aż po ul. Radoszów wraz z jej pierzeją pld., przyrynkowy odcinek ul. Staszica, płn. odcinek ul. Szkolnej, w sąsiedztwie ul. Świętokrzyskiej i dawnej „szkoły benedyktyńskiej);
- strefa „E” - widok na Nową Słupię od strony Świętego Krzyża;
- strefa „K” - naturalne elementy krajobrazowe, które są integralnie związane z ekspozycją dawnego miasteczka (m.in. lessowy wąwóz po jego stronie pld. - zach., koryta licznych strumieni).

Wyznaczona misja: Przekształcenie stolicy gminy Nowa Słupia w rozwinięty ośrodek turystyczny rangi ponadregionalnej, o wysokim standardzie życia w czystym i bezpiecznym otoczeniu, budujący swoją przyszłość na aktywności, integracji i solidarności mieszkańców.

Dla dokonania trwałej przemiany części przestrzeni miejscowości Nowa Słupia, należy na programowanym obszarze podjąć następujące działania kierunkowe: przywrócenie - na programowanym obszarze - walorów merkantylnych terenom i obiektom zdegradowanym funkcjonalnie i technicznie poprzez budowę infrastruktury społecznej - rekreacyjno - sportowej i ekspozycyjnej - na terenach rolniczo zdegradowanych i nieprzydatnych w nowoczesnej agrokulturze.

Wyznaczone cele ogólne:

1. Trwałe usytuowanie w przestrzeni gminy obiektów sektora turystycznego i kulturalnego, z wpisaniem ich do oferty gminy nakierowanej na zapotrzebowanie różnych grup konsumenckich.
2. Stworzenie bazy lokalowej, terenowej, sprzętowej i infrastrukturalnej do organizacji imprez masowych w formule lokalnej oferty turystycznej.

Projekt rewitalizacyjny:

Budowa i zagospodarowanie Centrum Kulturowo - Archeologicznego w Nowej Słupi.

Zadania inwestycyjne:

1. Zagospodarowanie istniejącej strefy ekspozycyjnej obiektami funkcjonalnie i architektonicznie adekwatnymi do „ducha” epoki rzymskiej oraz fenomenu dziedzictwa kultury materialnej, jakimi są dymarki.
2. Zagospodarowanie programowanej strefy rekreacyjno - sportowej poprzez budowę obiektów adekwatnej infrastruktury społecznej wraz z elementami niezbędnej infrastruktury technicznej.
3. Przebudowa drogi gminnej w wąwozie i budowa odcinka drogowego dojazdowego do strefy rekreacyjno - sportowej.

- **Plan odnowy miejscowości na terenie gminy Nowa Słupia**

- **Plan Odnowy Miejscowości Dębno** przyjęty uchwałą nr XXXIII/44/14 Rady Gminy Nowa Słupia z dnia 18 czerwca 2014 r.;
- **Plan Odnowy Miejscowości Mirocice** przyjęty uchwałą nr I/2/2010 Rady Gminy Nowa Słupia z dnia 29 stycznia 2010 r.;
- **Plan Odnowy Miejscowości Nowa Słupia** przyjęty uchwałą nr I/1/2010 Rady Gminy Nowa Słupia z dnia 29 stycznia 2010 r.;
- **Plan Odnowy Miejscowości Rudki** przyjęty uchwałą nr II/20/2009 Rady Gminy Nowa Słupia z dnia 30 marca 2009 r.

Plany odnowy miejscowości jest to dokument operacyjny, określający plan, strategię działań społeczno - gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony.

Konstrukcja dokumentu opiera się na kilku zasadniczych komponentach, są to:

- ogólna charakterystyka miejscowości,
- analiza zasobów miejscowości służącą przedstawieniu stanu rzeczywistego,
- analizę SWOT,
- plan inwestycyjny w kontekście uwzględnienia kierunków rozwoju miejscowości.

Dokument ma charakter poznawczy, który służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój.

Dokument ma charakter otwarty, co oznacza, że Plan rozwoju miejscowości powinien być aktualizowany w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, oraz zmieniających się warunków lokalnych i regionalnych.

Gmina w następnym roku planuje wykonać aktualizację następujących dokumentów: Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Nowa Słupia oraz Program Ochrony Środowiska dla Gminy Nowa Słupia.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Nowa Słupia jest to gmina wiejska, położona w płn. części województwa świętokrzyskiego, we wsch. części ziemskiego powiatu kieleckiego. Gmina graniczy:

- od płn. z gminą Pawłów (powiat starachowicki),
- od wsch. z gminą Waśniów (powiat ostrowiecki),
- od pld. z gminą Łągów (powiat kielecki),
- od zach. z gminami Bieliny i Bodzentyn (powiat kielecki).

Łączna powierzchnia gminy wynosi około 86 km² (8594 ha). Tworzy ją dwadzieścia sołectw: Bartoszowiny, Baszowice, Cząstków, Dębniak, Dębno, Hucisko, Jeleniów, Jeziorko, Mirocice, Nowa Słupia, Pokrzywianka, Paprocice, Rudki, Serwis, Skąły, Sosnówka, Stara Słupia, Trzcianka, Włochy i Wólka Milanowska. Siedzibą władz jest Nowa Słupia.

Gmina posiada znaczne walory przyrodniczo - krajobrazowe. Jej obszar obejmuje wsch. część Pasma Łysogór z kulminacją Świętego Krzyża oraz fragment zach. części Pasma Jeleniowskiego. W płn. części punktem dominującym jest Góra Chełmowa. Duża część gminy znajduje się na terenie Świętokrzyskiego Parku Narodowego, które zajmują 1839 ha, na terenie którego występuje pięć rezerwatów przyrody: „Chełmowa Góra”, „Święty Krzyż”, „Łysica”, „Czarny Las”, „Mokry Bór”. Obszar gminy obejmuje także część terenu Jeleniowskiego Parku Krajobrazowego, obejmujący zalesione tereny Pasma Jeleniowskiego.

Obszar gminy jest zróżnicowany pod względem ukształtowania terenu. Pod względem fizycznogeograficznym (Kondracki J., 1998) wchodzi w skład podprowincji Wyżyna Małopolska (342), makroregionu Wyżyna Kielecka (342.3), mezoregionu Góry Świętokrzyskie (342.34-35) i trzech mikroregionów:

- Pasma Pokrzywiańskie (342.343),
- Obniżenie Wilkowskie (342.344),
- Pasma Świętokrzyskie (342.345).

Podstawową funkcją gospodarczą gminy jest rolnictwo. Na ogólną powierzchnię przypada 5119 ha użytków rolnych, co stanowi 59,6% powierzchni gminy.

5.2.2. Zarys historii obszaru gminy

Początki osadnictwa na terenie gminy Nowa Słupia sięgają II w. p.n.e. i są związane z rozwijającym się hutnictwem żelaza. Jest to okres trwania kultury przeworskiej - jej ludność zaczęła zasiedlać Góry Świętokrzyskie w połowie II w. p.n.e. Początkowo były to grupy wywodzące się prawdopodobnie z Wyżyny Sandomierskiej stanowiącej dalsze zaplecze ludnościowe dla świętokrzyskiego centrum hutniczego. Najbardziej dynamiczny rozwój osadnictwa, związany przypuszczalnie ze wzrostem produkcji żelaza, przypada na przełom I/II w. n.e., a szczególnie na drugą połowę II w. n.e. i początek III w. n.e. Na terenie gminy najwięcej datowanych stanowisk hutniczych mieści się w przedziale 15 n.e. - 300 n.e., ze środkiem skupienia ok. 150 r. n.e. Prawdopodobnie już w połowie III w. n.e. nastąpiło stopniowe ograniczanie hutnictwa żelaza i w końcu całkowity zanik, choć działalność metalurgiczna nastawiona na zaspokajanie miejscowych potrzeb rozwijała się nadal, równoległe z osadnictwem kultury przeworskiej istniejącym na tym terenie do końca IV w.

W okresie po upadku Cesarstwa Rzymskiego (400 - 600 r. n.e.) rozpoczęły się wędrówki ludów spowodowane kryzysem kulturowym, osadniczym i gospodarczym. W VI - VIII w. zaczęły powstawać silne ośrodki organizacji plemiennych. Góry Świętokrzyskie znalazły się w kręgu wpływów gnieźnieńskiego państwa Polan. Między IX a XI w. n.e. powstał tu duży, ważny ośrodek kultu pogańskiego, którego funkcjonowanie nie zostało przerwane po przyjęciu przez władców Polan chrześcijaństwa. Wiążą się z nim ślady wczesnośredniowiecznego osadnictwa. Na Łysej Górze (podobne na Grodowej Górze w Tumlinie i Górze Dobrzeszowskiej) znajdują się szczątki wałów kultowych, w najstarszej partii datowane na VIII - IX w. Szczyt góry okalał krąg kamienny w kształcie wydłużonej elipsy o łącznej długości około 3 km. Najwyższa aktywność zgromadzeń kultowych w tym miejscu przypadała na XI i XII w. Echem pamięci o pogańskiej przeszłości Łyśca są liczne legendy do dzisiejszych czasów funkcjonujące w ponadregionalnej świadomości.

W czasie kształtowania się państwowości polskiej w miejscu pogańskiego kultu - na szczycie Łysej Góry powstało opactwo benedyktyńskie - kościół i klasztor pw. Trójcy Św., które do kasacji w 1819 r. znajdowało się w rękach benedyktynów sprowadzonych z Tyńca. Obecnie opiekę nad nim sprawują misjonarze oblaci Maryi Niepokalanej. Opactwo powstało w latach 1136 - 1137 z fundacji Bolesława Krzywoustego. Zostało bardzo dobrze uposażone w posiadłości dziesięcinne na Lubelszczyźnie i we wsch. części Radomszczyzny, obejmujące dochody z ponad 80 wsi. Pozyskanie przez klasztor ok. 1306 r. relikwii Drzewa Krzyża Świętego uczyniło z niego największe i najważniejsze sanktuarium w kraju. Do XVII w. Święty Krzyż był ośrodkiem pątniczym, odgrywającym rolę analogiczną do powstałej później Częstochowy. Wg badaczy, np. prof. Marka Derwicha: „(...) opactwo benedyktynów na Świętym Krzyżu stanowi jeden z najwspanialszych obiektów sakralnych na ziemiach polskich i jedno z najbardziej fascynujących miejsc w Polsce. (...) Przestrzeń, w której ufundowano opactwo miała bowiem swoje tradycyjne oblicze, o miejscowym, archaicznym pochodzeniu, z wątkami o metryce przedchrześcijańskiej. Fundacja benedyktyńska wpisała w tą przestrzeń nową wartość, kulturę elitarną, uczoną, benedyktyńską, która stąpiła się z miejscową

tradycją i wierzeniami ludowymi w jeden ciąg kulturowy lub pozostawała z nią w swoistej symbiozie. Dzięki dziedzictwu natury i historii, szczyt Łyśca zyskał walor miejsca szczególnego, przestrzeni wyłączanej, która zbudowała świętokrzyską tożsamość”.

Główną sferą działalności klasztoru była służba Bogu wyrażająca się poprzez liturgię konwentualną, w części zależną od miejscowych zwyczajów. Na potrzeby społeczeństwa mnisi uprawiali duszpasterstwo poza klauzurą, w formie opieki i nadzoru nad prepozyturami i parafiami działającymi pod patronatem opactwa oraz nad reprezentantami ówczesnych elit społecznych - dzięki obejmowaniu funkcji kapelanów przy władcach. Prowadzili kaznodziejstwo oraz działalność misyjną i ewangelizacyjną, opiekę duchową nad gośćmi, ubogimi, chorymi i okoliczną ludnością, a także obsługę miejsca pielgrzymkowego, jakim stało się opactwo od pocz. XIV w. Sanktuarium szybko nabierało znaczenia, odgrywało coraz większą rolę kulturotwórczą, stopniowo uniezależniło się od placówki w Tyńcu.

Między opactwem a dynastią Jagiellonów powstał silny związek oparty na autorytecie wybitnego mnicha, misjonarza, ascety i eremity, czterokrotnego opata - Mikołaja Drozdka zwanego Mniszkiem. Mniszek brał udział w katechezie Władysława Jagiełły, został jego kapłanem i spowiednikiem, uczestniczył w chrystianizacji Litwy, rozpoczął reformę wewnętrznego życia klasztoru w kierunku zaostrenia norm - w oparciu o wzory zaczerpnięte w opactwach Cluny, Melk i Monte Cassino, stworzył nową kodyfikację zwyczajów oraz program chrystianizacji pogan, nawracania schizmatyków i utrwalania w wierze neofitów. W tym czasie (1427 r.) przeprowadzono podział majątku klasztorowego na stół opacki (ok. 2/3 dochodu) i stół mniszy czyli wspólny, co wynikało z konieczności sprawniejszego zarządzania rozproszonymi posiadłościami opactwa. Podział był efektem kompromisu między twórcami reformy a jej przeciwnikami, nad jego opracowaniem pracowały takie ówczesne autorytety, jak Hieronim z Pragi, czy przedstawiciele Uniwersytetu Krakowskiego: Jakub z Paradyża, Stanisław ze Skalbmierza, Jan z Dąbrówki. Podział dóbr wprowadzony przez opata Mikołaja został utrzymany i poszerzony, co miało znaczenie w późniejszym okresie, gdy dzięki oparciu we własnych dochodach łatwiej było mnichom przeciwstawiać się nieudolnym i zeświecczonym, często narzucanym z zewnątrz, opatom. Efektem bezpośrednim podziału dóbr był wzrost zaangażowania zakonników w działalność gospodarczą, ze szczególną aktywnością w ściąganiu i sprzedaży należnych im dziesięcin.

Następca Mikołaja, opat Maciej wyeliminował wprowadzone przez poprzednika reformy, równocześnie zajął się przebudową i rozbudową zaniedbanej gospodarki klasztornej. Był sprawnym administratorem, umiejętnie wykorzystującym łaskę królewską i rozwój kultu relikwii Drzewa Krzyża Świętego. Sprzyjał mu Władysław Warneńczyk, który ustanowił specjalnych doradców i opiekunów ekonomicznych klasztoru, mających troszczyć się, by transakcje zawierane przez opactwo były dlań korzystne. Poparcie króla, dochody płynące z sanktuarium świętokrzyskiego i energia opata pozwoliły na przeprowadzenie komasacji dóbr, okrzepienie i rozwój gospodarki klasztoru, stworzyły podwaliny rozwoju intelektualnego.

Kolejnym opatem został wykształcony faworyt królewski - Michał z Krakowa - wielmoża, polityk i mecenas, dla którego sprawowana funkcja stanowiła środek

umożliwiający realizację ambicji prestiżowych i politycznych. Częsty uczestnik ówczesnych sejmów doprowadził do rozkwitu opactwa, głównie pod względem ekonomicznym. Zakończono komasację dóbr klasztornych wzbogaconych licznymi nadaniami i zakupami, rozpoczęto intensyfikację działalności gospodarczej na terenach wokół łyśca, rozwinięto nowe dziedziny gospodarki, odzyskano zaległe dziesięciny. Do klasztoru włączono podległe mu parafie, zamienione na prepozytury klasztorne. W 1471 r. Michał oraz towarzyszący mu w Rzymie Jakub z Dębna uzyskali od papieża odpusty, zatwierdzenie przejęcia zarządu nad parafią w Wąwolnicy oraz pozwolenie na inkorporację do opactwa parafii w Starej i Nowej Słupi oraz w Koniemłotach. Być może z inicjatywy opata klasztor włączył się w ruch krucjatowy.

Opat Michał szczególny nacisk położył na rozwój świętokrzyskiego ośrodka pątniczego. Z jego inicjatywy podjęto spisywanie cudów dokonanych dzięki relikwii Świętego Krzyża. W celu zwiększenia popularności sanktuarium wprowadzono rozbudowany ceremoniał liturgiczny, możliwość zamówienia specjalnych mszy celebrowanych przed relikwią. Liczne odpusty, zbiorowe obchodzenie świąt kościelnych. Pątnikom wydawano wodę i wino benedyktyńskie używane jako środek leczniczy. Na ich potrzeby zorganizowano karczmy z wyszynkiem piwa i wina, dwór, łaźnie oraz klasztorny gościniec. Prowadzono działalność ideową: propagowano starożytność miejsca lokacji klasztoru jako zamieszkałego już przed potopem i pochodzenie opactwa z macierzy benedyktyńskiej - Monte Cassino, akcentowano niezwykle okoliczności towarzyszące uzyskaniu relikwii i jej niezwykłą moc.

Powstanie nowych prepozytur, znaczny napływ wiernych wymagały zorganizowania znacznie większej pracy duszpasterskiej. Do pomocy w obsłudze wiernych podczas spowiedzi, świąt i odpustów zobowiązali się bernardyni z, założonego w latach 1477 - 1480 na miejscu dawnego benedyktyńskiego eremu, klasztoru w Świętej Katarzynie oraz duchowieństwo świeckie. Dla lepszej komunikacji bernardynów z łyścem wybudowano istniejącą do dziś drogę ze Świętej Katarzyny na szczyt.

Opactwo stało się zbyt małe. W poł. XV w. podjęto inwestycje budowlane w znacznej mierze finansowane przez króla, możnych - zwłaszcza Zbigniewa Oleśnickiego i Jakuba Sieneńskiego oraz rycerstwo. Wzniesiono dwa murowane skrzydła klasztoru z gotyckimi krużgankami, powiększony został kościół: pierwotna świątynia romańska stanowiła teraz jego korpus. Kościół stał się miejscem spoczynku pierwszych przedstawicieli rodu Oleśnickich, w tym bpa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego herbu Dębno, pierwszego kardynała narodowości polskiej. Poczynił on liczne nadania na rzecz opactwa i przyczynił się do jego rozbudowy po pożarze w 1459 r. Od zach. strony kościoła wzniesiono drewnianą opatówkę, potem także dom gościnny. W płn. - wsch. narożu powstała infirmeria, w której pomocy lekarskiej udzielano nie tylko zakonnikom lecz również ludziom z zewnątrz związanym z opactwem. Aktywność medyczna i charytatywna benedyktynów łysogórskich jest potwierdzona źródłowo.

W historii klasztoru złoty okres to XV w., gdy opactwo promieniowało kulturą duchową i intelektualną. Wśród mnichów znajdowali się ludzie różnego stanu, pochodzenia i wykształcenia, wielu z nich posiadało źródłowo poświadczony wykształcenie

uniwersyteckie. XV w. obfitował w wybitne osobowości i autorytety jak: Jan Katarzynka, Mikołaj Włoski, Mikołaj Forstek, Piotr z Borzykowa, Piotr z Miechowa, Wojciech bakałarz, Michał z Krakowa, Jan Sartorius, Maciej z Pełczyna, Piotr ze Strzegomia, Jan z Szydłowa, Jakub z Krakowa. Profesorowie krakowscy: Paweł z Zatora, Stanisław z Brzezia i Stanisław z Kobyлина oraz Stanisław z Wojczyc - doktor dekretów, wspomagali skryptorium i bibliotekę opactwa. Na jej potrzeby kopiowano rękopisy wypożyczone z biblioteki uniwersyteckiej, uzupełniając straty w księgozbiore po pożarze opactwa w 1459 r. Ścisłe kontakty z opactwem utrzymywali uczeni i wychowankowie Uniwersytetu Krakowskiego tej miary co Stanisław z Skalbmierza, Jakub z Paradyża, Jan z Dąbrówki, a także Hieronim z Pragi, Mikołaj Trąba, Jan Rzeszowski, Jan Długosz obaj Zbigniewowie Oleśnicy - kardynał i arcybiskup oraz Jakubie z Sienna. Związki z Uniwersytetem Krakowskim, rozwój skryptorium i biblioteki, twórczości historycznej, muzycznej czy kaznodziejstwa są zasługą opata Michała z Krakowa i jego współpracowników: Pawła z Krakowa, Andrzeja z Nowej Słupi, Mikołaja z Wielkiego Koźmina, Macieja z Pabianic, Macieja z Pełczyna, Bernarda Sądeckiego z Krakowa, a także Szymona z Nowego Sącza, Jana Paryża z Szydłowa, Jana z Kamieńca (Kamienicy?) czy Macieja z Pełczyna (Pyzdr). Pozycja i rola świętokrzyskiego opactwa w monarchii Jagiellonów wynikała z faktu, iż opaci łysogórcy wchodzili w skład elity politycznej państwa, co związane było z ogromnym znaczeniem świętokrzyskiego ośrodka pielgrzymkowego w tym okresie oraz specjalnymi związkami dynastii z opactwem.

Kryzys w opactwie rozpoczął się już pod koniec XV w. - jako efekt reformacji, trudności gospodarczych i coraz częstszych ingerencji władców w sprawy klasztoru. Upadek ekonomiczny i złe zarządzanie dobrami klasztornymi spowodowały osadzenie na stanowisku opata mnichów z Tyńca, a nawet cystersa (1584 r.), który chciał inkorporować opactwo do swojego zakonu. Sprowokowało to interwencję biskupa krakowskiego, a konsekwencją było wprowadzenie instytucji komendy, czyli narzucenie klasztorowi opata przez króla. Pierwszym opatem komendataryjnym był Michał Maliszewski, sekretarz Zygmunta III Wazy. Zainicjował on reformę wewnętrzną w opactwie oraz prace budowlano-remontowe na terenie klasztoru. Za jego rządów wzniesiono kapliczki drogi krzyżowej, dziś nieistniejące. W latach 1604 - 1620 gotycki kapitularz został przebudowany na kaplicę grobową Oleśnickich. Inicjatorem powstania kaplicy był Mikołaj, kasztelan małogoski i radomski, starosta opoczyński oraz wojewoda lubelski.

Dzieło odbudowy duchowej i materialnej opactwa podjął znakomicie wykształcony opat Stanisław Sierakowski (opat w latach 1636 - 1662), sekretarz królewski. Podjął, zakończone sukcesem w 1650 r., starania o przyjęcie klasztoru do kongregacji na Monte Cassino, w myśl tradycji o związkach mnichów łysogórskich z tamtejszym opactwem. Przywiózł z Rzymu kopię obrazu MB Bolesnej, dla której zbudowano kaplicę przy pld. ścianie kościoła. Kolejny opat, Bogusław Radoszewski, rozpoczął barokową przebudowę kościoła, całkowicie zmieniając jego fasadę, wnętrze i wystrój; pod kościół wbudowano krypty. W 1686 r. podjęto remont czworoboku zabudowań klasztornych, wzniesiono skrzydło ptn. - zach., ukończone w 1701 r. W 1707 r. z inicjatywy opata Krystiana Mireckiego powstała kongregacja benedyktyńska Św. Krzyża, w której główną rolę odgrywało opactwo

świętokrzyskie. W 1723 r. relikwie Drzewa Krzyża Św. zostały przeniesione do kaplicy Oleśnickich, której wystój został przy tej okazji zmieniony na obecny.

Pod koniec XVIII w. kościół i klasztor zniszczyły pożary (1777 i 1779). Za opata Jana Nepomucena Niegolewskiego, w 2 poł. XVIII w., rozebrano mury kościoła i na jego fundamentach wzniesiono istniejącą dziś świątynię. Pierwotnie nad elewacją zach. znajdowała się wieża z galeryjką w połowie wysokości i trójkątny hełm z prześwitami. Do kościoła zamówione zostały obrazy u Franciszka Smuglewicza, stypendysty króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i absolwenta rzymskiej Akademii św. Łukasza. Nowy kościół konsekrowano w 1806 r.

Kasata opactwa, na podstawie bulli papieża Piusa VII nastąpiła w 1819 r., jego dobra uległy rozproszeniu. Benedyktyni przebywali w klasztorze do 1853 r. Po śmierci ostatniego zabudowania klasztorne zostały przeznaczone dla księży demerytów, czyli pokutujących. W lutym 1863 r. w Nowej Słupi i na Łysej Górze rozegrała bitwa między wojskami rosyjskimi a oddziałami Mariana Langiewicza. Niejako w rewanżu władze rosyjskie w 1864 r. przeznaczyły klasztor na ciężkie więzienie. Więźniów osadzono w płd. - zach. skrzydle, budynek otoczono murem czterometrowej wysokości, oddzielającym go od kościoła. Więźniowie pracowali w warsztatach rzemieślniczych znajdujących się po płd. - zach. stronie.

W czasie I wojny światowej zespół klasztorny został zniszczony; wojska austriackie wysadziły wieżę kościoła. W 1918 r. zespół przejęło państwo polskie, które utrzymywało więzienie do 1939 r. W 1932 r. na Łysej Górze utworzono rezerwat. Do klasztoru już w 1936 r. przybyli zakonnicy Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej, którzy przejęli część klasztoru i rozpoczęli jego odnawianie, przerwane przez wybuch II wojny światowej. Podczas wojny Niemcy utworzyli tu obóz zagłady jeńców radzieckich (1941 - 1942). Liczbę ofiar szacuje się na 7 - 8 tysięcy.

Opactwo zbombardowane, po wojnie było stopniowo odbudowywane. Oblaci odnowili kościół i odrestaurowali jego wyposażenie usuwając przybudówki i rozbierając mur oraz wieżyczki strażnicze dawnego więzienia. Skrzydło płd. - zach. - powięzienne podzielono między kielecki oddział PTTK oraz Dyрекcję Lasów Państwowych w Radomiu, zaś w 1954 r. utworzono w nim Muzeum Przyrodniczo - Leśne Świątokrzyskiego Parku Narodowego. W latach 1958 - 1962 przeprowadzono w klasztorze pierwsze badania archeologiczne (J. Gąssowski) i architektoniczne (M. Sulimirska - Laube). W 1959 r. na Świętym Krzyżu uruchomiono nadajnik radiowo - telewizyjny, w 1966 r. wybudowano wieżę transmisyjną. Prace remontowo - budowlane w opactwie powadzone są do dziś; obecnie odbudowana została wieża kościoła. W czerwcu 2013 r. kościół został wyniesiony do godności bazyliki mniejszej.

W miejscu z tak bogatą historią osadnictwo trwało nieprzerwanie. Do najstarszych miejscowości na terenie gminy należą: Nowa Słupia (powstała w okresie 1260 - 1269; w okresie do 1351 r. otrzymała prawa miejskie utrzymując je do 1869 r.), Stara Słupia (wzm. 1326 r.) i Dębno (1322 r.). Kolejne wsie wzmiankowane są w 1351 r.: Baszowice, Jeziorka, Milanowska Wola, Mirocice, Pokrzywianka, Serwis, Włochy - jako włości świętokrzyskiego klasztoru przeniesione zostały na prawo średzkie. Na przestrzeni XV w. wzmiankowane są:

Jeleniów (1413 r.), Skały (1434 r.), Hucisko (1439 r.) i Cząstków (1470 r.). W XVI w. powstały: Paprocice (1580 r.), Trzcianka (1584 r.), zaś Bartoszowiny powstały w okresie 1652 - 1711. Najmłodsze to osiedle Rudki - założone przy kopalni pirytu otwartej w 1928 r. Większość wsi leżała na gruntach klasztornych i była zależna od klasztoru gospodarczo.

W XIII w. obszar gminy, podobnie jak całego regionu, nękany był najazdami Tatarów (1241 r., lata 1259 - 1260) i walkami o opiekę nad małoletnim Bolesławem Wstydlwym między Konradem Mazowieckim a Henrykiem I Brodatym. Tatarzy najeżdżali okolicę jeszcze w 1474 r., 1534 r. oraz w latach 1605 - 1633, pustosząc ogromne połacie kraju i powodując ogromne straty wśród ludności. W 1370 r. miał miejsce najazd litewski. Wieki XV - XVI to dla obszaru okres względnie spokojnego rozwoju w cieniu, kwitnącego pod okiem Jagiellonów, opactwa na Świętym Krzyżu. W czasie „potopu” szwedzkiego, od 1655 r. przez trzy lata, klasztor okupowali Szwedzi, którzy doprowadzili do ruiny okoliczne wsie i folwarki.

W 1795 r. - teren gminy wraz z całym regionem znalazł się pod panowaniem Austrii, od 1807 r. - w Księstwie Warszawskim, od 1815 r. - w Królestwie Polskim pod zaborem rosyjskim, od 1816. - w województwie sandomierskim, departamencie radomskim, od 1837 r. - w guberni sandomierskiej, od 1841 r. - w guberni kieleckiej. W czasie trwania Powstania Styczniowego, w dniu 29.10.1863 r. miała miejsce bitwa pod Jeziorkiem. Oddziały gen. Hauke - Bosaka starły się z wojskiem rosyjskim pod dowództwem gen. Czengiery. Bitwa rozszerzyła się na Tarczek, Śniadkę, Bronkowice i Radkowo. W bitwie poległo 26 powstańców, zaś 136 dostało się do niewoli.

Od dnia 11.11.1918 r. teren gminy wchodził w skład obszaru II Rzeczypospolitej Polskiej, od 1939 r. - w Generalnej Guberni III Rzeszy, po II wojnie światowej - w powiecie kieleckim, od 1975 r. - jako gmina, w latach 1975 - 1998 w województwie kieleckim, obecnie gmina wiejska w województwie świętokrzyskim.

Poniżej przedstawiono zarys historii poszczególnych miejscowości gminy Nowa Słupia:

Bartoszewiny - wieś założona w latach 1652 - 1711 na terenach należących do świętokrzyskiego klasztoru, od 1594 r. wchodzących w skład jego uposażenia. W 1787 r. liczyła 68 mieszkańców, w 1792 r. dzierżawcą był Józef Szachtl. W 1819 r. była jedyną wsią czynszową świętokrzyskiego klasztoru, istniała tu karczma, wieś liczyła 14 domów i 134 mieszkańców. W 1827 r. liczba mieszkańców zmniejszyła się do 127, w 1880 r. było tu 31 domów. W 1916 r. powstała szkoła powszechna, w której nauczycielką była Maria Englichtówna.

Baszowice - wieś wzmiankowana w 1351 r. jako Bassouice - posiadłość świętokrzyskiego klasztoru, otrzymała prawo średzkie. W latach 1470 - 1480 (Baschowycze, Baszowice) istniał tu folwark i karczma z rolą; od 1529 r. wymieniany jest też młyn. W 1569 r., 1571 r. (Bassowicze): 7 kmieci, 2 zagrodników z rolą, karczma. Kmiecie uprawiali żyto, owies oraz tatarkę, zajmowali się hodowlą zwierząt, bartnictwem i zbieraniem owoców lasu. W 1650 r. wymieniany jest dwór i folwark, 7 kmieci, 2 zagrodników z rolą, karczma zaś w 1651 r. również młynarz i kowal. W 1662 r. wieś liczyła 91 mieszkańców, w 1787 r. - 154 osoby. W 1819 r. folwark Baszowice z przyległością Marzeczeki, polami i łąkami dworskimi

w Bartoszowinach oraz wsiami Baszowice, Mirocice, Bielów, Hucisko, Serwis, Szklana Huta należał do konwentu i był administrowany przez mnichów na Świętym Krzyżu. Przeor i prowizor mieszkali we dworze. Była tu kuźnica, karczma i stodoły na Trochowinach (ob. część wsi Mirocice). W 1827 r. wioska liczyła 22 domy i 163 mieszkańców; folwark należał do Kunowa, miasta i majątku biskupów krakowskich, które po 1863 r. zostały przejęte przez rząd i nadane w majorat gen. Szwarcowi. W 1832 r. na geograficznej karcie Królestwa Polskiego wieś Baszowce, folwark i dwór istnieją w obecnym kształcie.

W 1860 r. administrator folwarku - Ignacy Swab założył szkołę ludową dla dzieci fernali i okolicznych chłopów. Kolejny administrator J. Gutt wraz z mieszkańcami wsi postawił drewniany, 3-izbowy budynek z przeznaczeniem na szkołę powszechną, która działała do 1979 r. Nauczycielami w niej byli Józef Wiącek i Teofil Koterwa, w latach 1917 -1967 Stanisław Ostrowski, pedagog ceniony przez miejscową ludność, uczył języka polskiego, historii i geografii Polski. W marcu 1906 r. przy udziale właściciela ziemskiego Sosnowskiego i dzierżawcy folwarku w Baszowicach Kazimierza Rakowskiego powołano Towarzystwo Pożarnictwa, do którego przystąpiło 80 osób.

W 1920 r. wioska liczyła 31 gospodarstw i 219 mieszkańców. Wieś posiadała 247 mórg, w tym 147 mórg ziemi ornej. Do 1902 r. Baszowice były siedzibą gminy, do której należały następujące wsie: Baszowice, Wólka Milanowska, Hucisko, Dębniak, Jeziorko, Kępa Mirocicka, Serwis, Św. Krzyż, Sosnówka, Trzcianka.

W 1945 r. majątek rozparcelowano, ruiny dworu rozebrano w 1968 r. W 1950 r. w Baszowicach mieszkało 310 osób. Majątek zw. „resztówką” o pow. 20 ha przejął Ośrodek Państwowy, następnie GS w Nowej Słupi. Baszowice odwiedzali znani ludzie, jak kielecki pisarz Stefan Żeromski (1885 r.) czy polski podróżnik, pionier krajoznawstwa, autor przewodnika „Wycieczki po kraju” (1900 - 1903), współzałożyciel Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego - Aleksander Janowski.

Cząstków - wieś wzmiankowana w latach 1470 - 1480. W kronikach J. Długosza występuje pod nazwą „Czansthkow”, inne nazwy historyczne: Ciemna, Nowy Cząstków, Stary Cząstków, Zamłynie. W 1827 r. wieś liczyła 16 domów oraz 83 mieszkańców. W 1890 r. było tu 19 domów i 146 mieszkańców. Wieś posiadała 351 mórg ziemi dworskiej i 2119 mórg włościańskiej. W 1924 r. powstała Szkoła Powszechna.

Dębniak - nazwa wywodzi się od dębowych lasów porastających znaczne obszary wsi. W 1880 r. było tu 21 domów i 252 mieszkańców, wieś posiadała 213 mórg ziemi włościańskiej i 619 mórg ziemi dworskiej.

Dębno - na tzw. Wzgórzu św. Cecylii, znajdował się gródek stożkowaty o charakterze obronnym datowany na 1 poł. XIV w., zniszczony prawdopodobnie podczas najazdu litewskiego w 1370 r. Mógł pełnić funkcje pomocnicze (głównie magazynowe) dla zarządu klucza majątkowego w Tarczku lub okresowej siedziby biskupów krakowskich. Zgodnie z legendą herbową herbu Dębno, na wzgórzu znajdował się zamek, gdzie w 1260 r. miała urodzić się Adelajda herbu Habdank, dziedziczka zamku, porwana podczas najazdu w 1258 r. przez murzę Dembrotesa. Tatarzy zrabowali również relikwie Świętego Krzyża. Za

nieposzanowanie krzyża Bóg zesłał na nich plagi, których przyczynę wyjaśniła Adelajda. Na rozkaz chana murza Dembrotos i Adelajda odwieźli Święty Krzyż na Łysą Górę. Dembrotos przyjął chrzest i został wojewodą Bolesława Wstydlwego, otrzymawszy herb Dębno: krzyż w tarczy herbowej upamiętniał perypetie świętej relikwii, zaś podwójna litera V miała znaczyć virgo violata - na pamiątkę uprowadzenia dziedziczki Dębna.

W dokumentach wieś - jako Dambno - wzmiankowana jest w 1322 r., w 1326 r. występuje w spisie powinności papieskich. W średniowieczu była własnością Oleśnickich.

Koniec XIV i XV w. były dla Dębna okresem rozwoju. W 1762 r. spłonęła część osady wraz kościółkiem pw. Św. Mikołaja., odbudowanym w 1783 r. Dobra kościelne w 1775 r. w Dębnie, Jeziorku i Woli Szczygiełkowej wynosiły łącznie łąnow 9. W 1827 r. we wsi znajdował się drewniany kościół parafialny z XVIII w., szkoła początkowa i folwark rządowy, były tu 24 domy i 181 mieszkańców. W 1838 r. huragan zerwał dach kościoła, dzwonnicy i kapliczki, reparacje wykonano do 1840 r. W latach 1800 - 1863 Dębno pełniło funkcję gminy skupiającej wsie Jeziorko i Dębno. Wójtami byli: Wojciechowski, Stanisław Gadomski i Binkowski - równocześnie dzierżawcy folwarku rządowego w Dębnie oraz prezesowie dozoru kościelnego. Przy kościele istniał tzw. Szpital schronienia. W roku 1880 r. Dębno posiadało 59 domów i 303 mieszkańców. W 1927 r. spłonął kościół, obecny zbudowany został w 1936 r. W prezbiterium kościoła znajduje się duży pamiątkowy krzyż z 1906 r., z napisem poświęconym legendarnej Adelajdzie.

W czasie II wojny światowej powstała w Dębnie komórka ZWZ - AK (ok. 50 członków), w górach świętokrzyskich pojawił się oddział GL imienia „Narbutta” (J. Robb). Lata 1942 - 1944 były okresem największego nasilenia działań ruchu partyzanckiego na terenie Dębna. W odwecie za pomoc partyzantom mieszkańcy wsi zostali wymordowani w 1943 r. - pomnik na cmentarzu przy kościele.

W 1950 r. wybudowano szkołę. W latach 60-tych XX w. istniała tu gmina, obejmująca miejscowości: Dębno, Jeziorko i Wola Szczygiełkowa.

Hucisko - 1439 r. - Hoczysko; 1650 r. - Hucisko; 1747 r. - Ucisko; 1781 r. - Hucisko. Na terenie wsi zlokalizowane było wczesnośredniowieczne osadnictwo hutnicze i stanowiska starożytnego żużla. Od początku istnienia wieś należała do klasztoru na Łysej Górze. W 1650/1651 r. była własnością konwentu: mieszkał tu 1 kmięć, 3 zagrodników (dane mogą dotyczyć Trzcianki). W 1816 r. wieś należała do folwarku w Bartoszowicach we własności konwentu mnichów. W 1827 r. liczyła 8 domów i 118 mieszkańców. W 1920 r. było tu 16 domów, 83 mieszkańców i 130 mórg ziemi. W okresie międzywojennym (1915 r.) Austriacy wybudowali linię kolei wąskotorowej, która prowadziła z Zagnańska przez Barczę, Wilków, św. Katarzynę do Huciska. Przez wiele lat, obok przewozu drewna, rudy z pobliskiej Kopalni Pirytu „Staszic” w Rudkach, odbywał się regularny ruch pasażerski. Kolejka funkcjonowała do 1965 r.

Jeleniów - wieś wzmiankowana pierwszy raz w 1413 r. W 1 poł. XVIII w. wybudowano dwór, przebudowany ok. poł. XIX w., zniszczony w 1945 r. Na pocz. XIX w. dwór z folwarkiem należał do F. Małachowskiej - Karwickiej. Od 1815 r. - do mjr A. Libiszowskiego. W 1869 r. majątek kupił K. Kiniorski, dziedzic wsi Pokrzywianka. Wdowa po nim, Joanna z Koseckich, wyszła za Szymona Konarskiego. We dworze często gościł Stefan Żeromski. Przez następne dziesięciolecia Jeleniów należał do potomków Kazimierza Kiniorskiego i Szymona Konarskiego. W 1941 r. część dworu zajęli Niemcy, który spłonął prawdopodobnie we wrześniu 1944 r., gdy Jeleniów znalazł się na linii frontu.

W 1833 r. założenie dworskie istnieje w obecnym miejscu. W 1880 r. wymieniany jest folwark i wieś, przytułek dla biednych i kalek z kaplicą i szkoła początkowa oraz młyn. Wieś posiadała 58 domów, 433 mieszkańców. Wg danych Towarzystwa Kredytów Ziemskich jedna dobra tworzyły: folwark Jeleniów z realnościami Baranochy, osadą młynarską „Dymarka”, wsiami Jeleniów i Wojciechowice. W 1950 r. wybudowano szkołę drewnianą, do której uczęszczało 121 uczniów, pracowało 16 nauczycieli.

W 1833 r. założenie dworskie istnieje w obecnym miejscu. W 1880 r. wymieniany jest folwark i wieś, przytułek dla biednych i kalek z kaplicą i szkoła początkowa oraz młyn. Wieś posiadała 58 domów, 433 mieszkańców. Wg danych Towarzystwa Kredytów Ziemskich jedna dobra tworzyły: folwark Jeleniów z realnościami Baranochy, osadą młynarską „Dymarka”, wsiami Jeleniów i Wojciechowice.

Jeziorko - wieś wzmiankowana w 1339 r. pod nazwą „Jezorco”. W 1415 r. i 1578 r. - pod nazwą „Jeziorko”. W 1827 r. wieś liczyła 53 domy, 305 mieszkańców, zaś w 1898 r. - 104 domy, 657 mieszkańców. Wieś posiadała 1129 mórg ziemi włościańskiej, 1 morgę ziemi rządowej. 29. X. 1863 r. w Jeziorku 300-tu osobowy oddział powstańczy Hauke Bosaka został zaatakowany przez Moskali. Straty powstańców były bardzo duże: 20 zabitych, 17 rannych i 50 wziętych do niewoli.

Marzeckie Kopaniny - dziś nieistniejąca osada, wzmiankowana w 1610 r. i 1747 r., jako uposażenie prepozytury szpitalnej św. Michała w Nowej Słupi. Zlokalizowana między Baszowicami, Starą Słupią i Serwisem. Znajdował się tu młyn, później kamieniołom. W 1819 r. Kopaniny należały do stołu opackiego w dzierżawie Walentego Kowalskiego wójta gminy dóbr klasztornych.

Milanowska Wólka - znana w 1351 r. - 1374 r. pod nazwą Rataje (Rachage, Rathage), własność benedyktynów w 1351 r. przeniesiona na prawo średzkie. W 1361 r. powstaje dziedziczne sołectwo; sołtys otrzymuje 2 łany wolne, karczmę, jatki mięsne, kramy piekarskie i szewskie oraz inne przywileje; może zbudować staw z młynem i ma służyć „na każde wezwanie na koniu, w pancerzu, kopalinie i z kuszą, 3 razy w roku przewozić korespondencję, a raz w roku dawać obiedne”. Opat Wojciech zatwierdził przywilej, przyłączył do sołectwa i wsi osady Raszkowice i Zarzęcin - kupioną przez sołtysa Jakuba od Żegoty z Olszownicy; na zakupionym terytorium Jakub i jego następcy mogli osadzić dowolną ilość zagrodników. Sołtys mógł polować z psami myśliwskimi, wypasać owce, bydło i świnie oraz swobodnie dysponować sołectwem. W latach 1470 - 1480 wieś liczyła 9 łanów

kmiecyh, 2 zagrody z rolą, 2 karczmy. Z powodu konfliktu z sołtysem (1462 r.) opat Michał z Kleparza sprzedał sołectwo Stanisławowi Nawek - mieszczaninowi z Nowej Słupi, potwierdzając poprzednie przywileje. W 1578 r. we wsi mieszkało 11 kmieci, 1 komornik, działała karczma z rolą i sołectwo. W 1650 r. - 13 domów, 7 kmieci, dwór. W 1586 r. opat Maciej Lesicki potrzebując środków na restaurację walących się zabudowań klasztoru, oddaje zaniedbaną wieś w dożywocie Stanisławowi Uzanowskiemu z Uzanowa i jego ż. Katarzynie z Malic, upoważniając ich do usunięcia osób podających się za sołtysów. W 1651 r. wieś zamieszkuje 7 kmieci, 6 zagrodników, działa młyn. W 1662 r. wieś liczy 66 mieszkańców i 10 osób czeladzi dworskiej; w 1787 r. - 102 mieszkańców. W 1920 r. wieś zamieszkiwało 205 osób, było tu 29 gospodarstw zaś obszar wsi wynosił 268 ha. 29 czerwca 1942 r. na oczach miejscowej ludności Niemcy rozstrzelali 12 mieszkańców wsi; w tym miejscu znajduje się płyta pamiątkowa.

Mirocice - własność klasztoru świętokrzyskiego, wzmiankowana w 1351 r. jako Miroczicze - na okoliczność przeniesienia na prawo średzkie. Na jej terenie zarejestrowano 76 stanowisk żuźla dymarkowego oraz osadę kultury przeworskiej datowaną na okres wpływów rzymskich III - V w. p.n.e. W 1427 r. wieś wraz z innymi przeznaczona na utrzymanie konwentu wraz z należącymi do niej czynszami, stawami, łąkami, młynem, poradlnym i dziesięciną. W 1441 r. opat klasztoru zapisał ją w dożywocie Bartłomiejowi, niegdyś dziedzicowi Bielowa i jego żonie Helenie wieś Mirocice z wszystkimi pożytkami i dochodami, z dziesięcinami, sepem, stawem Gołbiów (Golbiow), ale bez karczmy, którą dzierży Smarz; po śmierci obojga Mirocice z majątkiem ruchomym i nieruchomym, z nierogacizną, bydłem i końmi wróciły do klasztoru. W latach 1470 - 1480 odnotowano tu 6 łanów kmiecyh i 2 zagrody, karczmę; w 530 - młyn; w 1629 r. - 6 kmieci na 3 łanach i młyn o 1 kole. W 1651 r. - 5 kmieci, 5 zagrodników, 4 chałupników, młynarz, kołodziej, krawiec. W 1662 r. wieś liczyła 107 mieszkańców; w 1674 - 92; w 1787 r. - 101 mieszkańców, w tym 4 Żydów. Wieś należała do folwarku Baszowice i wraz z nim stanowiła własność klasztoru. Na terenie Mirocic znajdowały się stodoły folwarczne. W 1827 r. jest we wsi 16 domów i 129 mieszkańców, w 1862 r. było 59 domów i 357 mieszkańców na 741 morgach ziemi włościańskiej, 1 morga należała do rządu.

Nowa Słupia - wieś wzmiankowana w 1269 r. jako Slup, związana z klasztorem świętokrzyskim od czasu jego powstania. Lokacja wsi na prawie niemieckim nastąpiła w okresie 1260 - 69, zaś do 1351 r. nastąpiło nadanie praw miejskich. W 1405 r. miasto otrzymało prawo wolnych targów, jednak jego rozwój aż do XIX w. opierał się na obsłudze ruchu pielgrzymkowego. W latach 1470 - 1480 w mieście było 58 domów, łaźnia, dwór i folwark klasztorny, młyn, 2 stawy rybne, wiatrak oraz sad koło dworu z ponad 500 płodnych grusz i jabłoni. W latach 1530 - 1532 działały 4 młyny. W 1570 r. odnotowano 17 rękodzielników, 3 czeladników, 13 komorników, 5 gorzelników. W 1589 r. w mieście było 26 domów w rynku i 39 domów przy ulicach, 4 kuźnie kowalskie, 4 warsztaty szewskie, 3 piekarzy, 3 krawców, 2 prasołów, kuśnierz, bednarz, kołodziej, tkacz, 6 chałupników i 6 gorzelników. W okresie 1608 - 34 opat Bogusław Radoszewski zezwolił na wybudowanie

w ogrodzie opackim pewnej liczby domów, a powstałe przedmieście nazwał Radoszowem. W 1633 r. Władysław IV Waza nadał miastu prawo niemieckie, uchylając wszelkie prawa i zwyczaje polskie i ruskie, potwierdził zwyczaje dotyczące wyboru władz miejskich, targi sobotnie i dwa jarmarki. W 1690 r. Jan III Sobieski ustanowił 4 nowe jarmarki, w 1722 r. opat potwierdził mieszczanom prawo korzystania z lasów klasztornych na własne potrzeby budowlane i opałowe. W 1780 r. miasto zajmowało obszar 21 łanów poborowych, 9 placów było pustych, 102,5 - osiadłych, znajdowało się tu: 74 domy miejskie, 7 domów probostwa parafialnego, 7 domów probostwa szpitalnego, 3 domów dworskich w ratuszu i browarku, w sumie 91 domów; budynki dworskie to ratusz czyli austeria do warzenia trunków, browarek i suszarnia. W 1787 r. miasto liczyło 445 mieszkańców, w tym 7 Żydów; do klasztoru należały folwarki w Nowej i Starej Słupi - tu z dworem i browarem. Po kasacie klasztoru w 1819 r. miejscowość podupadła. W 1827 r. miała 102 domy i 629 mieszkańców. Wskutek restrykcji po powstaniu styczniowym (tu stoczono 11.02.1863 r. tzw. bitwę pod Skalką) Nowa Słupia straciła prawa miejskie w 1869 r.

Paprocice - wieś powstała w 1580 r. (Paprocza Wola) za zgodą opata świętokrzyskiego na terenie lasu w miejscu zwanym Mostki. Jej założyciel - Bartosz Paprocki, autor „Herbów rycerstwa polskiego”, uzyskał ją prawem dziedzicznym na 100 lat. W 1599 r. zrzekł się wsi na rzecz Stanisława Czelatyńskiego, po nim objęła ją Barbara Niemojewska z Ożarowa, a po jej śmierci wieś wróciła do opactwa. W 1787 r. wieś liczyła 47 mieszkańców w tym 5 Żydów. W 1819 r. wymieniana jest karczma, 11 domów i 98 mieszkańców, zaś w 1880 r.: 22 domy i 138 mieszkańców. Znajdujący się we wsi folwark posiadał 997 mórg ziemi, zaś chłopci posiadali tylko 299 mórg.

Pokrzywianka - wieś wzmiankowana w 1352 r. jako Coprzywnicza; w kronikach Długosza występuje pod nazwą Coprzywyanka, w 1578 r., 1662 r. - Koprzywianka, w 1592 r., 1650 r. - Pokrzywianka. W latach 1470 - 1480. opat świętokrzyski Maciej otrzymał wieś od braci Stachyrków w zamian za wieś Wylaczyce. Był tu wówczas folwark klasztorny i młyn na rzece Pokrzywiance. W 1504 r. wymieniana jest karczma. W 1557 r. wieś nadana została w dożywocie wojskiemu sandomierskiemu Hieronimowi Myszopadowi. W kolejnych latach Pokrzywianka należała do klasztoru i była dzierżawiona. W 1673 r. we wsi mieszkało 41 osób; w 1787 r. - 86 mieszkańców; w 1827 r. było tu 12 domów i 81 mieszkańców. W 1935 r. po parcelacji majątku na pograniczu Cząstkowa i Pokrzywianki, powstała szkoła powszechna.

Rudki Osiedle - początki osady datowane są na lata 20-te XX w. W 1922 r. stwierdzono występowanie w rejonie Nowej Słupi rud żelaza: hematytu, syderytu. Stąd nazwa „Rudki”. Na terenie dzisiejszych Rudek istniała kopalnia z szybami do głębokości 25 m i siecią obudowanych chodników. Kopalnia w Rudkach działała już w II w. n. e. i jest najstarszym i jedynym znanym tego typu wyrobiskiem górniczym w Europie poza granicami Imperium Rzymskiego. Pierwotnie znajdował się tu kościółek drewniany, bezstylowy w konstrukcji ryglowej, który służył do lat 80-tych XX w. W 1983 r. przystąpiono do budowy nowego murowanego kościoła.

Serwis - wieś wzmiankowana w 1351 r. jako Wola Pluskana - posiadłość klasztoru świętokrzyskiego, która otrzymała prawo średzkie. Od XVI - XVIII w. nosiła nazwę „Wola” z dodatkiem Serwicaptur, Czerny Kaptur, Serwisz Kaptur, Zerwikaptur i inne. W 1747 r. nazwa Zerwikaptur używana jest wymiennie z Serwisz, Serwiz, Serwis. i Serwisem. W 1650 r. było tu 8 domów, 4 zagrodników z rola, młyn dziedziczny o 1 kole. W 1651 r.: - 5 zagrodników, 2 chałupników, młyn, folusz; 1662, 1673 - 1674 - 47 mieszkańców; w 1787 r. - 64 mieszkańców w tym 6 Żydów. W 1827 r. - 13 domów, 76 mieszkańców. Po wojnie napoleońskiej ekskanclerz koronny Jacek Małachowski rozpoczął budowę warsztatu garncarskiego. Wybudowano nawet baraki fabryczne. Produkcji jednak nie podjęto z powodu niewielkiej ilości surowca (biała glina kaolinowa) na Chełmowej Górze. W 1819 r. wieś wchodziła w skład majątku w Baszowicach. W 1889 r. wymieniana jest wieś oraz osada z młynem. W 1920 r. wieś liczyła 152 mieszkańców, 23 gospodarstwa, 201 mórg ziemi, w tym 134 mórg ornej. Znajdują się tu eksploatowane pokłady margla budowlanego - miejsce wydobycia może być związane z nazwą miejscową Marzęckie Kopaniny.

Skatły - wieś wzmiankowana w 1434 r. Na jej terenie zlokalizowano liczne stanowiska żużli dymarskich z I wieków n.e., osadę produkcyjną oraz znaleziono denary rzymskie z lat 138 - 161 n.e. Wieś była własnością szlachecką: Lasoty z Włoch (1434 r.), Jana Rytwiańskiego herbu Jastrzębiec, wojewody krakowskiego. Były tu dwa folwarki (1470 - 1480), w 1510 r. wymieniana jest karczma i młyn. Od 1578 r. wieś była własnością opactwa świętokrzyskiego. W 1662 r. liczyła 33 mieszkańców i 6 osób czeladzi folwarcznej. W 1733 r. wieś była zniszczona ale już w 1787 r. liczyła 57 mieszkańców. W 1819 r. był we wsi folwark; w 1827 r. - 10 domów i 50 mieszkańców, zaś w 1890 r. - 16 domów i 155 mieszkańców.

Sosnówka - w 1880 r. wieś liczyła 17 domów, 112 mieszkańców, posiadała 68 mórg ziemi dworskiej i 38 mórg ziemi włościańskiej. W 1920 r. mieszkało tu 260 osób, było 50 gospodarstw rolnych; chłopcy posiadali 334 mórg, w tym 230 ziemi ornej. Na terenie wsi w 1922 r. prof. Jan Samsonowicz odkrył starożytne kopalnie, użytkowane w okresie istnienia imperium rzymskiego. Ludzie żyjący na tym terenie wydobywali z tych kopalni metodą szybową rudy o różnej zawartości żelaza. Był to m.in. syderyt i limonit, wykorzystywane do jego produkcji.

Stara Słupia - wieś wzmiankowana w 1326 r. jako Slup. W 1442 r. - jako Antiqua Slup. Dwukrotnie zniszczona przez najazdy tatarsko - mongolskie. Od początku zakonu świętokrzyskiego do jego kasaty należała do konwentu. W 1351 r. przeniesiona została na prawo średzkie. W latach 1479 - 1480 wymieniana jest jako wieś klasztoru, z dużym folwarkiem klasztornym: było tu 16,5 łanów kmiecych, 6 zagrodników z rolą, 2 karczmy klasztorne z rolą, 3 młyny, staw rybny. W poł. XV w. z inicjatywy benedyktynów wzniesiono kościół drewniany pw. Św. Wincentego. W 1475 r. w Starej Słupii znajdowały się dwie karczmy, 3 młyny, sadzawka. W 1510 r. wymieniano 5 młynów w tym dworski. W 1578 r. - mieszkało tu 24 kmieci na 9 łanach, 2 zagrodników z rolą, 3 zagrodników z ogrodem, 1 komornik z bydłem, 5 komorników bez bydła i 3 rzemieślników; we wsi istniała karczma i młyn dziedziczny.

W 1780 r. opat Józef Niegolewski zbudował dwór z kaplicą, w którym odtąd stale rezydował. W tym samym roku Stara Słupia stanowiła centrum zarządu klucza starostwskiego dóbr opata kluatralnego, złożonego ze Starej Słupi, Nowej Słupi i Paprociu. W zespole dworskim wokół 2 dziedzińców znajdowały się: drewniany dwór opacki z dwoma pokojami i mieszkaniem dla kapelana, 2 piwnice murowane, 2 stajnie z wozowniami, ogród włoski z 8 kwaterami, oranżeria, budynek ogrodniczy, folwark drewniany, 4 stodoły, spichlerz, chlewnia, browar i gorzelnia, studnia, suszarnia, wołownia i staw rybny. We wsi: karczma ze stajnią, kuźnia, staw pod Górą Chełmową z nowym młynem z rolą i łąką. W 1787 r. wieś liczyła 396 mieszkańców, w tym 10 Żydów. W 1819 r. - 32 domy, 16,5 łąnów, sołectwo, pałac - murowaną rezydencję opata, złożoną z 6 pokoi, sali i kaplicy, kapelan i goście mieszkali w oficynach. W 1827 r. Stara Słupia posiadała 55 domów i 491 mieszkańców.

W 1905 r. powstała we wsi tajna szkoła Michała Karbowniczka, w 1913 r. otwarto szkołę dla 49 dzieci; początkowo w domu Klemensa Pióro, dopiero w 1916 r. otwarto nowy budynek dla 123 dzieci. Przy szkole działało Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej założone przez ks. Jana Tołpę. W maju 1927 r. powstała Ochotnicza Straż Pożarna i Koło Gospodyń Wiejskich założone przez Zofię Kiniorską - dziedziczkę majątku w Jeleniowie. Głównym zadaniem Koła była troska o wychowanie dzieci, szerzenie kultury, zasad higieny osobistej i domowej. Koło organizowało kursy szycia, gotowania, haftowania i tkactwa, prowadziło zespół artystyczny.

Trzcianka - wzmiankowana w 1584 r. jako Ucisko, 1594 r. - Vcisko, 1629 r. - Trzcianka alias Vczisko, 1650 r. - Hucisko, 1651 r. Hucanie, Hucisczanie, 1652 r. Huciszko (Hucisko) seu Trzcianka, 1662 r. i nn. - Trzcianka. Wieś lokowana w latach 1576 - 1582 przez opata Tomasza Polanowskiego, w 1594 r. włączona do uposażenia klasztornego. W 1629 r. mieszkał tu 1 kmieć i 2 zagrodników. W 1650 r. stały 4 domy. W 1662 r. wieś liczyła 59 mieszkańców, w 1787 r. - 27, w 1827 r. miała 16 domów i 108 mieszkańców.

Włochy - wieś wzmiankowana w 1362 r. - bp krakowski Bodzanta przyłączył ją do Chybic. W poł. XV w. wieś należała do Andrzeja Myszopada (Myssopatha) herbu Łabędź. W 1412 r. wieś nazywano Włochy, zaś w 1578 r. Ylochy. W 1922 r. w wynajętej izbie założono szkołę.

5.3. Zabytki gminy Nowa Słupia objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Według powyższego, na terenie gminy Nowa Słupia ochroną prawną objętych jest na 13 obiektów poprzez wpis do rejestru zabytków. Na chwilę obecną poza wpisem do rejestru zabytków brak jest innych form ochrony tj. uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego czy też zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.3.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Procedurę wpisania obiektu do rejestru zabytków reguluje ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446). Działaniami administracyjnymi w zakresie wpisu obiektu do rejestru zabytków zajmuje się odpowiedni Wojewódzki Konserwator Zabytków, w przypadku gminy Nowa Słupia jest to Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, a także jego nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna (art. 8, 9 pkt. 1, 2). Na terenie gminy Nowa Słupia znajduje się 13 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1), w tym 3 stanowiska archeologiczne.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Nowa Słupia

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT/ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
1	Jeleniów	Park	A.436	12.12.1957 r.
2	Nowa Słupia	Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	A.437	16.10.1956 r. 15.02.1972 r.
3	Nowa Słupia	Dawna szkoła benedyktyńska, obecnie biblioteka publiczna, Punkt Informacji Turystycznej	A.438	19.01.1973 r.
4	Stara Słupia	Dwór w zespole dworskim	A.439/1	29.01.1958 r. 12.05.1965 r.
5	Stara Słupia	Park w zespole dworskim	A.439/2	12.05.1965 r.
6	Święty Krzyż	Kościół pw. św. Trójcy w zespole klasztorным benedyktynów	A.440/1	23.06.1967 r. 24.03.1947 r.
7	Święty Krzyż	Klasztor w zespole klasztorным benedyktynów	A.440/2	23.06.1967 r. 24.03.1947 r.
8	Święty Krzyż	Dzwonnica w zespole klasztorным benedyktynów	A.440/3	23.06.1967 r.
9	Święty Krzyż	Brama wschodnia w zespole klasztorным benedyktynów	A.440/4	23.06.1967 r.
10	Święty Krzyż	Teren wzgórza w zespole klasztorным benedyktynów (teren w granicach murów oraz w promieniu 100 m od ogrodzenia, w tym lasy, skały, źródła, gołoborza)	A.440/5	23.06.1967 r.
11	Dębno	Stanowisko archeologiczne - grodzisko, AZP 85-66, 1/153	A-785	04.07.1972 r.
12	Rudki - Sosnówka	Stanowisko archeologiczne - rezerwat archeologiczny RUDKI, AZP 85-67, 2/16	Aa-5	15.10.1986 r.
13	Święty Krzyż (Łysa Góra)	Stanowisko archeologiczne - rezerwat archeologiczny ŁYSA GÓRA, AZP 85-66, 85-67, 86-66, 86-67, 1/564	Aa-25/267	24.12.1987 r. 19.11.2015 r.

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych w gminie Nowa Słupia

Zgodnie z art. 3. pkt. 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ze względu na bezpieczeństwo obiektów nie publikuje się szczegółowych danych na temat zabytków ruchomych.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zobowiązuje właściciela lub posiadacza zabytku ruchomego do:

- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytku;
- przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę;
- zawiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu lub kradzieży, zagrożeniu, zmianie miejsca przechowania, zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku.

5.3.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami wykonawczymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z aktami wykonawczymi dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m. in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;

4. uwzględnia się ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych,

5. uwzględnia się ustalenia Gminnego programu opieki nad zabytkami;

6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Gmina Nowa Słupia nie posiada obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W najbliższych latach planowane jest przystąpienie do opracowania planów dla terenu gminy.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.). Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661).

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.), gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej

ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowanie Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Nowa Słupia przedstawia Tabela nr 4. Gminna ewidencja zabytków nieruchomości gminy Nowa Słupia została opracowana w 2015 r., zawiera 44 zabytki, w tym 10 obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Tabela nr 4. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków w gminie Nowa Słupia

LP.	MIESJCOWOŚĆ	ADRES	DZ. NR	OBIEKT
1	Baszowice		dz. nr 314/2	Pozostałości parku dworskiego
2	Dębno		dz. nr 241, 242, 243	Cmentarz parafialny, rzymsko-katolicki
3	Dębno		dz. nr 530/1	Cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia w zespole kościoła parafialnego
4	Dębno		dz. nr 530/1	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja Biskupa w zespole
5	Dębno		dz. nr 530/1	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja Biskupa
6	Jeleniów		dz. nr 726, 735, 736/1, 736/2, 738	Zespół dworski
7	Jeleniów		dz. nr 726, 735, 736/1, 736/2, 738	Park dworski w zespole dworskim
8	Jeleniów		dz. nr 726	Ruina dworu w zespole
9	Jeleniów		dz. nr 726	Ruina kaplicy w zespole dworskim, ob. odbudowana
10	Nowa Słupia			Układ urbanistyczny
11	Nowa Słupia	ul. Kielecka 1	dz. nr 1229	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca
12	Nowa Słupia	ul. Kielecka 1	dz. nr 1229	Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w zespole
13	Nowa Słupia	ul. Kielecka 1	dz. nr 1229	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego
14	Nowa Słupia	ul. Kielecka 1	dz. nr 1229	Ogrodzenie z bramą w zespole kościoła parafialnego
15	Nowa Słupia	ul. Kielecka 1	dz. nr 1229	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego
16	Nowa Słupia	ul. Kielecka 1	dz. nr 1230	Plebania w zespole kościoła parafialnego
17	Nowa Słupia	ul. Świętokrzyska 53a	dz. nr 1210	Zespół kościoła i szpitala pw. św. Michała
18	Nowa Słupia	ul. Świętokrzyska 53a	dz. nr 1210	Budynek dawnej szkoły benedyktyńskiej, tzw. Dom Opata, ob. Biblioteka Publiczna i Punkt Informacji Turystycznej w zespole
19	Nowa Słupia	ul. Świętokrzyska 53a	dz. nr 1210	Fundamenty kościoła św. Michała w zespole kościoła i szpitala pw. św.

				Michała
20	Nowa Słupia	ul. Świętokrzyska 53a	dz. nr 1210	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła i szpitala pw. św. Michała
21	Nowa Słupia	ul. Opatowska	dz. nr 1373	Cmentarz parafialny, rzymsko-katolicki
22	Nowa Słupia	ul. Kielecka	dz. nr 1423/1	Cmentarz żydowski (zlikwidowany)
23	Nowa Słupia	ul. Staszica/Chełmowa	dz. nr 1118	Kapliczka
24	Nowa Słupia		dz. nr 2023	Kapliczka I przy „Drodze Królewskiej”
25	Nowa Słupia		dz. nr 2023	Kapliczka II przy „Drodze Królewskiej”
26	Nowa Słupia	ul. Radoszów 4	dz. nr 1309	Bożnica, ob. magazyn
27	Nowa Słupia	ul. Świętokrzyska 61	dz. nr 1194/1	Budynek Szkolnego Schroniska PTTK „Pod Pielgrzymem”
28	Pokrzywianka Dolna	przy domu nr 57	dz. nr 174	Młyn wodny
29	Stara Słupia	przy drodze do Nowej Słupi	dz. nr 513/4	Kapliczka
30	Stara Słupia	nr 193	dz. nr 183/2	Zespół dworski
31	Stara Słupia	nr 193	dz. nr 183/2	Dwór w zespole
32	Stara Słupia	nr 193	dz. nr 183/2	Park dworski w zespole dworskim
33	Stara Słupia	nr 193	dz. nr 183/2	Spichlerz w zespole dworskim
34	Święty Krzyż	Święty Krzyż 1-2	dz. nr 2000, 2003, 2028, 2029, 2039, 2040	Zespół klasztorny benedyktynów na Świętym Krzyżu
35	Święty Krzyż	Święty Krzyż 1	dz. nr 2003	Kościół pw. Trójcy Świętej w zespole klasztornym
36	Święty Krzyż	Święty Krzyż 1	dz. nr 2003, 2039, 2040	Klasztor w zespole
37	Święty Krzyż	Święty Krzyż 1	dz. nr 2003	Dzwonnica w zespole klasztornym
38	Święty Krzyż	Święty Krzyż 1	dz. nr 2003	Brama wschodnia w zespole klasztornym
39	Święty Krzyż	Święty Krzyż 1	dz. nr 2000, 2003, 2028, 2029, 2039, 2040	Teren wzgórza (teren w granicach muru klasztornego oraz promieniu 100 m od ogrodzenia, w tym las, skały, źródła i gołoborza) w zespole klasztornym
40	Święty Krzyż	Święty Krzyż 2	dz. nr 2039	Dawny szpital w zespole klasztornym
41	Święty Krzyż	Święty Krzyż 1	dz. nr 2003, 2039, 2040	Ogrodzenie z bramką w zespole klasztornym
42	Święty Krzyż		dz. nr 2003	Kapliczka tzw. „Dąbrówki”
43	Święty Krzyż		dz. nr 2039	Cmentarz radzieckich jeńców wojennych
44	Włochy	przy nr 44	dz. nr 42, 43, 278/2, 279, 290, 440	Pozostałości młyna wodnego (z wyposażeniem) i układ wodny

* Obiekty oznaczone na kolor niebieski są wpisane do rejestru zabytków

5.5. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są bardzo ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Nowa Słupia. Prawie cały teren gminy został rozpoznany metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Stanowiska zewidencjonowano w ramach AZP: 84-66, 84-67, 84-68, 85-66, 85-67, 85-68, 86-67, 86-68. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki kamienia do epoki nowożytniej. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych nie uda się zidentyfikować nowych śladów osadniczych.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.) wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Zabytki archeologiczne z terenu gminy Nowa Słupia stanowią specyficzną grupę zabytków archeologicznych związaną z pradziejowym hutnictwem żelaza, które aktualnie kształtuje krajobraz kulturowy całego regionu. Bogactwo Ziemi Świętokrzyskiej - płytkie zaleganie rud żelaza, wiążące się z dostępnością i łatwym pozyskiwaniem węgla drzewnego - spowodowały powstanie jednego z większych ośrodków hutniczych w ówczesnej Europie.

Na terenie gminy Nowa Słupia znajduje się 1301 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych (Tabela nr 5) ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych, w tym 3 stanowiska wpisane do rejestru zabytków.

Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Nowa Słupia

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE
1	Bartoszewiny (Świętokrzyski Park Narodowy)	85-66	1	20
2	Bartoszewiny (Świętokrzyski Park Narodowy)	85-66	1	25
3	Bartoszewiny (Świętokrzyski Park Narodowy)	85-66	2	26
4	Bartoszewiny	86-67	1	58
5	Baszowice	85-67	1	261
6	Baszowice	85-67	2	262
7	Baszowice	85-67	3	263
8	Baszowice	85-67	4	264
9	Baszowice	85-67	5	265
10	Baszowice	85-67	6	266
11	Baszowice	85-67	7	267
12	Baszowice	85-67	8	268
13	Baszowice	85-67	9	269
14	Baszowice	85-67	10	270
15	Baszowice	85-67	11	271
16	Baszowice	85-67	12	272
17	Baszowice	85-67	13	273
18	Baszowice	85-67	14	274
19	Baszowice	85-67	15	275
20	Baszowice	85-67	16	276
21	Baszowice	85-67	17	277
22	Baszowice	85-67	18	278
23	Baszowice	85-67	19	279
24	Baszowice	85-67	20	280
25	Baszowice	85-67	21	281
26	Baszowice	85-67	22	282
27	Baszowice	85-67	23	283
28	Baszowice	85-67	24	284
29	Baszowice	85-67	25	285
30	Baszowice	85-67	26	286
31	Baszowice	85-67	27	287
32	Baszowice	85-67	28	288
33	Baszowice	85-67	29	289
34	Baszowice	85-67	30	290

35	Baszowice	85-67	31	291
36	Baszowice	85-67	32	292
37	Baszowice	85-67	33	293
38	Baszowice	85-67	34	294
39	Baszowice	85-67	35	295
40	Baszowice	85-67	36	296
41	Baszowice	85-67	37	297
42	Baszowice	85-67	38	298
43	Baszowice	85-67	39	299
44	Baszowice	85-67	40	300
45	Baszowice	85-67	41	301
46	Baszowice	85-67	42	302
47	Baszowice	85-67	43	303
48	Baszowice	85-67	44	304
49	Baszowice	85-67	45	305
50	Baszowice	85-67	46	306
51	Baszowice	85-67	47	307
52	Baszowice	85-67	48	308
53	Baszowice	85-67	49	309
54	Baszowice	85-67	50	310
55	Baszowice	85-67	51	311
56	Baszowice	85-67	52	312
57	Baszowice	85-67	53	313
58	Baszowice	85-67	54	314
59	Baszowice	85-67	55	315
60	Baszowice	85-67	56	316
61	Baszowice	85-67	57	317
62	Baszowice	85-67	58	318
63	Cząstków	85-67	1	57
64	Cząstków	85-67	2	56
65	Cząstków	85-67	3	58
66	Cząstków	85-67	4	59
67	Cząstków	85-67	5	60
68	Cząstków	85-67	6	61
69	Cząstków	85-67	7	62
70	Cząstków	85-67	8	63
71	Cząstków	85-67	9	64
72	Cząstków	85-67	10	65
73	Cząstków	85-67	11	66
74	Cząstków	85-67	12	67
75	Cząstków	85-67	13	68
76	Cząstków	85-67	14	69
77	Cząstków	85-67	15	70

78	Cząstków	85-67	16	71
79	Cząstków	85-67	17	72
80	Cząstków	85-67	18	73
81	Cząstków	85-67	19	74
82	Cząstków	85-67	20	75
83	Cząstków	85-67	21	76
84	Cząstków	85-67	22	77
85	Cząstków	85-67	23	78
86	Cząstków	85-67	24	79
87	Cząstków	85-67	25	80
88	Cząstków	85-67	26	81
89	Cząstków	85-67	27	82
90	Cząstków	85-67	28	83
91	Cząstków	85-67	29	84
92	Cząstków	85-67	30	85
93	Cząstków	85-67	31	86
94	Cząstków	85-67	32	87
95	Cząstków	85-67	33	88
96	Cząstków	85-67	34	89
97	Cząstków	85-67	35	90
98	Cząstków	85-67	36	91
99	Cząstków	85-67	37	92
100	Cząstków	85-67	38	93
101	Cząstków	85-67	39	94
102	Cząstków	85-67	40	95
103	Cząstków	85-67	41	96
104	Cząstków	85-67	42	97
105	Cząstków	85-67	43	98
106	Cząstków	85-67	44	99
107	Cząstków	85-67	45	100
108	Cząstków	85-67	46	101
109	Cząstków	85-67	47	102
110	Cząstków	85-67	48	103
111	Cząstków	85-67	49	104
112	Cząstków	85-67	50	105
113	Cząstków	85-67	51	106
114	Cząstków	85-67	52	107
115	Cząstków	85-67	53	108
116	Cząstków	85-67	-	109
117	Cząstków	85-67	-	567
118	Cząstków	85-67	-	568
119	Dębno	84-66	138	320
120	Dębno	84-66	139	321

121	Dębno	84-66	140	322
122	Dębno	84-66	141	323
123	Dębno	84-67	142	324
124	Dębno	85-66	1	153
125	Dębno	85-66	2	154
126	Dębno	85-66	3	155
127	Dębno	85-66	4	156
128	Dębno	85-66	5	157
129	Dębno	85-66	6	158
130	Dębno	85-66	7	159
131	Dębno	85-66	8	160
132	Dębno	85-66	9	161
133	Dębno	85-66	10	162
134	Dębno	85-66	11	163
135	Dębno	85-66	12	164
136	Dębno	85-66	13	165
137	Dębno	85-66	14	166
138	Dębno	85-66	15	167
139	Dębno	85-66	16	168
140	Dębno	85-66	17	169
141	Dębno	85-66	18	170
142	Dębno	85-66	19	171
143	Dębno	85-66	20	172
144	Dębno	85-66	21	173
145	Dębno	85-66	22	174
146	Dębno	85-66	23	175
147	Dębno	85-66	24	176
148	Dębno	85-66	25	177
149	Dębno	85-66	26	178
150	Dębno	85-66	27	179
151	Dębno	85-66	28	180
152	Dębno	85-66	29	181
153	Dębno	85-66	30	182
154	Dębno	85-66	31	183
155	Dębno	85-66	32	184
156	Dębno	85-66	33	185
157	Dębno	85-66	34	186
158	Dębno	85-66	35	187
159	Dębno	85-66	36	188
160	Dębno	85-66	37	189
161	Dębno	85-66	38	190
162	Dębno	85-66	39	191
163	Dębno	85-66	40	192

164	Dębno	85-66	41	193
165	Dębno	85-66	42	194
166	Dębno	85-66	43	195
167	Dębno	85-66	44	196
168	Dębno	85-66	45	197
169	Dębno	85-66	46	198
170	Dębno	85-66	47	199
171	Dębno	85-66	48	200
172	Dębno	85-66	49	201
173	Dębno	85-66	50	202
174	Dębno	85-66	51	203
175	Dębno	85-66	52	204
176	Dębno	85-66	53	205
177	Dębno	85-66	54	206
178	Dębno	85-66	55	207
179	Dębno	85-66	56	208
180	Dębno	85-66	57	209
181	Dębno	85-66	58	210
182	Dębno	85-66	59	211
183	Dębno	85-66	60	212
184	Dębno	85-66	61	213
185	Dębno	85-66	62	214
186	Dębno	85-66	63	215
187	Dębno	85-66	64	216
188	Dębno	85-66	65	217
189	Dębno	85-66	66	218
190	Dębno	85-66	67	219
191	Dębno	85-66	68	220
192	Dębno	85-66	69	221
193	Dębno	85-66	70	222
194	Dębno	85-66	71	223
195	Dębno	85-66	72	224
196	Dębno	85-66	73	225
197	Dębno	85-66	74	226
198	Dębno	85-66	75	227
199	Dębno	85-66	76	228
200	Dębno	85-66	77	229
201	Dębno	85-66	78	230
202	Dębno	85-66	79	231
203	Dębno	85-66	80	232
204	Dębno	85-66	81	233
205	Dębno	85-66	82	234

206	Dębno	85-66	83	235
207	Dębno	85-66	84	236
208	Dębno	85-66	85	237
209	Dębno	85-66	86	238
210	Dębno	85-66	87	239
211	Dębno	85-66	88	240
212	Dębno	85-66	89	241
213	Dębno	85-66	90	242
214	Dębno	85-66	91	243
215	Dębno	85-66	92	244
216	Dębno	85-66	93	245
217	Dębno	85-66	94	246
218	Dębno	85-66	95	247
219	Dębno	85-66	96	122
220	Dębno	85-66	96	248
221	Dębno	85-66	97	249
222	Dębno	85-66	98	250
223	Dębno	85-66	99	251
224	Dębno	85-66	100	252
225	Dębno	85-66	101	253
226	Dębno	85-66	102	254
227	Dębno	85-66	103	255
228	Dębno	85-66	104	256
229	Dębno	85-66	105	257
230	Dębno	85-66	106	258
231	Dębno	85-66	107	259
232	Dębno	85-66	108	260
233	Dębno	85-66	109	261
234	Dębno	85-66	110	262
235	Dębno	85-66	111	263
236	Dębno	85-66	112	264
237	Dębno	85-66	113	265
238	Dębno	85-66	114	266
239	Dębno	85-66	115	267
240	Dębno	85-66	116	268
241	Dębno	85-66	117	269
242	Dębno	85-66	118	270
243	Dębno	85-66	119	271
244	Dębno	85-66	120	272
245	Dębno	85-66	121	273
246	Dębno	85-66	122	274
247	Dębno	85-66	123	275
248	Dębno	85-66	124	276

249	Dębno	85-66	125	277
250	Dębno	85-66	126	278
251	Dębno	85-66	127	279
252	Dębno	85-66	128	280
253	Dębno	85-66	129	281
254	Dębno	85-66	130	282
255	Dębno	85-66	131	283
256	Dębno	85-66	132	284
257	Dębno	85-66	133	285
258	Dębno	85-66	134	286
259	Dębno	85-66	135	287
260	Dębno	85-66	136	288
261	Dębno	85-66	137	289
262	Góra Chełmowa (SPN)	85-67	1	49
263	Góra Chełmowa (SPN)	85-67	1	53
264	Góra Chełmowa (SPN)	85-67	2	50
265	Góra Chełmowa (SPN)	85-67	2	54
266	Góra Chełmowa (SPN)	85-67	3	51
267	Góra Chełmowa (SPN)	85-67	4	52
268	Góra Chełmowa (SPN)	85-67	-	55
269	Hucisko (SPN)	85-67	1	565
270	Hucisko	85-67	1	230
271	Hucisko	85-67	2	231
272	Hucisko	85-67	3	232
273	Hucisko	85-67	4	233
274	Hucisko	85-67	5	234
275	Hucisko	85-67	6	235
276	Hucisko	85-67	7	236
277	Hucisko	85-67	8	237
278	Hucisko	85-67	9	238
279	Hucisko	85-67	10	239
280	Hucisko	85-67	11	240
281	Hucisko	85-67	12	241
282	Hucisko	85-67	13	242
283	Hucisko	85-67	14	243
284	Hucisko	85-67	15	244

285	Hucisko	85-67	16	245
286	Hucisko	85-67	17	246
287	Hucisko	85-67	18	247
288	Hucisko	85-67	19	248
289	Hucisko	85-67	20	249
290	Hucisko	85-67	21	250
291	Hucisko	85-67	22	251
292	Hucisko	85-67	23	252
293	Hucisko	85-67	24	253
294	Hucisko	85-67	25	254
295	Hucisko	85-67	26	255
296	Hucisko	85-67	27	256
297	Hucisko	85-67	28	257
298	Hucisko	85-67	29	258
299	Hucisko	85-67	30	259
300	Hucisko	85-67	31	260
301	Jeleniów	85-67	5	544
302	Jeleniów	85-67	6	545
303	Jeleniów	85-67	7	546
304	Jeleniów	85-67	8	547
305	Jeleniów	85-67	9	548
306	Jeleniów	85-67	10	549
307	Jeleniów	85-67	11	550
308	Jeleniów	85-67	12	551
309	Jeleniów	85-67	13	552
310	Jeleniów	85-67	14	553
311	Jeleniów	85-67	15	554
312	Jeleniów	85-67	16	555
313	Jeleniów	85-67	17	556
314	Jeleniów	85-67	18	557
315	Jeleniów	85-67	19	558
316	Jeleniów	86-67	1	143
317	Jeleniów	86-67	2	144
318	Jeleniów	86-67	3	145
319	Jeleniów	86-67	4	146
320	Jeleniów	86-67	20	147
321	Jeleniów	86-67	21	148
322	Jeleniów	86-67	22	149
323	Jeleniów	86-67	23	150
324	Jeleniów	86-67	24	151
325	Jeleniów	86-67	25	152
326	Jeleniów	86-67	26	153
327	Jeleniów	86-67	27	154

328	Jeleniów	86-67	28	155
329	Jeleniów	86-67	29	156
330	Jeleniów	86-67	30	157
331	Jeleniów	86-67	31	158
332	Jeleniów	86-67	32	159
333	Jeleniów	86-67	33	160
334	Jeleniów	86-67	34	161
335	Jeleniów	86-67	35	162
336	Jeleniów	86-67	36	163
337	Jeleniów	86-67	37	164
338	Jeleniów	86-67	38	165
339	Jeleniów	86-67	39	166
340	Jeleniów	86-67	40	167
341	Jeleniów	86-67	41	168
342	Jeleniów	86-67	42	169
343	Jeleniów	86-67	43	170
344	Jeleniów	86-67	44	171
345	Jeleniów	86-67	45	172
346	Jeleniów	86-67	46	173
347	Jeleniów	86-67	47	174
348	Jeleniów	86-67	48	175
349	Jeleniów	86-67	49	176
350	Jeleniów	86-67	50	177
351	Jeleniów	86-67	51	178
352	Jeleniów	86-67	52	179
353	Jeleniów	86-67	53	180
354	Jeleniów	86-67	54	181
355	Jeleniów	86-67	55	182
356	Jeleniów	86-67	56	183
357	Jeleniów	86-67	57	184
358	Jeleniów	86-67	58	185
359	Jeleniów	86-67	59	186
360	Jeleniów	86-67	60	187
361	Jeleniów	86-67	61	188
362	Jeleniów	86-67	62	189
363	Jeleniów	86-67	63	190
364	Jeleniów	86-67	64	191
365	Jeleniów	86-67	65	192
366	Jeleniów	86-67	66	193
367	Jeleniów	86-67	67	194
368	Jeleniów	86-67	68	195
369	Jeleniów	86-67	69	196
370	Jeleniów	86-67	70	197

371	Jeleniów	86-67	71	198
372	Jeleniów	86-67	72	199
373	Jeleniów	86-67	73	200
374	Jeleniów	86-67	74	201
375	Jeleniów	86-67	75	202
376	Jeleniów	86-67	76	203
377	Jeleniów	86-67	77	204
378	Jeleniów	86-67	78	205
379	Jeleniów	86-67	79	206
380	Jeleniów	86-67	80	207
381	Jeleniów	86-67	81	208
382	Jeleniów	86-67	82	209
383	Jeleniów	86-67	83	210
384	Jeleniów	86-67	84	211
385	Jeleniów	86-67	85	212
386	Jeleniów	86-67	86	213
387	Jeleniów	86-67	87	214
388	Jeleniów	86-67	88	215
389	Jeleniów	86-67	89	216
390	Jeleniów	86-67	90	217
391	Jeleniów	86-67	91	218
392	Jeleniów	86-67	92	219
393	Jeleniów	86-67	93	220
394	Jeleniów	86-67	94	221
395	Jeleniów	86-67	95	222
396	Jeleniów	86-67	96	223
397	Jeleniów	86-67	97	224
398	Jeleniów	86-67	98	225
399	Jeleniów	86-67	99	226
400	Jeleniów	86-67	100	227
401	Jeleniów	86-67	101	228
402	Jeleniów	86-67	102	229
403	Jeleniów	86-67	103	230
404	Jeleniów	86-67	104	231
405	Jeleniów	86-67	105	232
406	Jeleniów	86-67	106	233
407	Jeleniów	86-67	107	234
408	Jeleniów	86-67	108	235
409	Jeleniów	86-67	109	236
410	Jeleniów	86-67	110	237
411	Jeleniów	86-67	111	238
412	Jeleniów	86-67	112	239
413	Jeleniów	86-67	113	240

414	Jeleniów	86-67	114	241
415	Jeleniów	86-67	115	242
416	Jeleniów	86-67	116	243
417	Jeleniów	86-67	117	244
418	Jeleniów	86-67	118	245
419	Jeleniów	86-67	119	246
420	Jeleniów	86-67	120	247
421	Jeleniów	86-67	121	248
422	Jeleniów	86-67	122	249
423	Jeleniów	86-67	123	250
424	Jeleniów	86-67	124	251
425	Jeleniów	86-67	125	252
426	Jeleniów	86-67	126	253
427	Jeleniów	86-67	127	254
428	Jeleniów	86-67	128	255
429	Jeleniów	86-67	129	256
430	Jeleniów	86-67	130	257
431	Jeleniów	86-67	131	258
432	Jeleniów	86-67	132	259
433	Jeleniów	86-67	133	260
434	Jeleniów	86-67	134	261
435	Jeleniów	86-67	135	262
436	Jeleniów	86-67	136	263
437	Jeleniów	86-67	137	264
438	Jeleniów	86-67	138	265
439	Jeleniów	86-67	139	266
440	Jeleniów	86-67	140	267
441	Jeleniów	86-67	141	268
442	Jeleniów	86-67	142	269
443	Jeleniów	86-67	143	270
444	Jeleniów	86-67	144	271
445	Jeleniów	86-67	145	272
446	Jeleniów	86-67	146	273
447	Jeleniów	86-67	147	274
448	Jeleniów	86-67	148	275
449	Jeleniów	86-67	149	276
450	Jeleniów	86-67	150	277
451	Jeleniów	86-67	151	278
452	Jeleniów	86-67	152	279
453	Jeleniów	86-67	153	280
454	Jeleniów	86-67	154	281
455	Jeleniów	86-67	155	282
456	Jeleniów	86-67	156	283

457	Jeleniów	86-67	157	284
458	Jeleniów	86-67	158	285
459	Jeleniów	86-67	159	286
460	Jeleniów	86-67	160	287
461	Jeleniów	86-67	161	288
462	Jeleniów	86-67	162	289
463	Jeleniów	86-67	163	290
464	Jeleniów	86-67	164	291
465	Jeleniów	86-67	165	292
466	Jeleniów	86-67	166	293
467	Jeleniów	86-67	167	294
468	Jeleniów	86-67	168	295
469	Jeleniów	86-67	169	296
470	Jeleniów	86-67	170	297
471	Jeleniów	86-68	171	1
472	Jeleniów	86-68	172	2
473	Jeleniów	86-68	173	3
474	Jeleniów	86-68	174	4
475	Jeleniów	86-68	175	5
476	Jeleniów	86-68	176	6
477	Jeleniów	86-68	177	7
478	Jeleniów	86-68	178	8
479	Jeleniów	86-68	179	9
480	Jeleniów	86-68	180	10
481	Jeziorko	84-66	149	325
482	Jeziorko	84-66	150	326
483	Jeziorko	84-66	151	327
484	Jeziorko	84-66	152	328
485	Jeziorko	84-66	153	329
486	Jeziorko	84-66	154	330
487	Jeziorko	84-66	155	331
488	Jeziorko	84-66	156	332
489	Jeziorko	84-66	157	333
490	Jeziorko	85-66	1	290
491	Jeziorko	85-66	2	291
492	Jeziorko	85-66	3	292
493	Jeziorko	85-66	4	293
494	Jeziorko	85-66	5	294
495	Jeziorko	85-66	6	295
496	Jeziorko	85-66	7	296
497	Jeziorko	85-66	8	297
498	Jeziorko	85-66	9	298
499	Jeziorko	85-66	10	299

500	Jeziorko	85-66	11	300
501	Jeziorko	85-66	12	301
502	Jeziorko	85-66	13	302
503	Jeziorko	85-66	14	303
504	Jeziorko	85-66	15	304
505	Jeziorko	85-66	16	305
506	Jeziorko	85-66	17	306
507	Jeziorko	85-66	18	307
508	Jeziorko	85-66	19	308
509	Jeziorko	85-66	20	309
510	Jeziorko	85-66	21	310
511	Jeziorko	85-66	22	311
512	Jeziorko	85-66	23	312
513	Jeziorko	85-66	24	313
514	Jeziorko	85-66	25	314
515	Jeziorko	85-66	26	315
516	Jeziorko	85-66	27	316
517	Jeziorko	85-66	28	317
518	Jeziorko	85-66	29	318
519	Jeziorko	85-66	30	319
520	Jeziorko	85-66	31	320
521	Jeziorko	85-66	32	321
522	Jeziorko	85-66	33	322
523	Jeziorko	85-66	34	323
524	Jeziorko	85-66	35	324
525	Jeziorko	85-66	36	325
526	Jeziorko	85-66	37	326
527	Jeziorko	85-66	38	327
528	Jeziorko	85-66	39	328
529	Jeziorko	85-66	40	329
530	Jeziorko	85-66	41	330
531	Jeziorko	85-66	42	331
532	Jeziorko	85-66	43	332
533	Jeziorko	85-66	44	333
534	Jeziorko	85-66	45	334
535	Jeziorko	85-66	46	335
536	Jeziorko	85-66	47	336
537	Jeziorko	85-66	48	337
538	Jeziorko	85-66	49	338
539	Jeziorko	85-66	50	339
540	Jeziorko	85-66	51	340
541	Jeziorko	85-66	52	341
542	Jeziorko	85-66	53	342

543	Jeziorko	85-66	54	343
544	Jeziorko	85-66	55	344
545	Jeziorko	85-66	56	345
546	Jeziorko	85-66	57	346
547	Jeziorko	85-66	58	347
548	Jeziorko	85-66	59	348
549	Jeziorko	85-66	60	349
550	Jeziorko	85-66	61	350
551	Jeziorko	85-66	62	351
552	Jeziorko	85-66	63	352
553	Jeziorko	85-66	64	353
554	Jeziorko	85-66	65	354
555	Jeziorko	85-66	66	355
556	Jeziorko	85-66	67	356
557	Jeziorko	85-66	68	357
558	Jeziorko	85-66	69	358
559	Jeziorko	85-66	70	359
560	Jeziorko	85-66	71	360
561	Jeziorko	85-66	72	361
562	Jeziorko	85-66	73	362
563	Jeziorko	85-66	74	363
564	Jeziorko	85-66	75	364
565	Jeziorko	85-66	76	365
566	Jeziorko	85-66	77	366
567	Jeziorko	85-66	78	367
568	Jeziorko	85-66	79	368
569	Jeziorko	85-66	80	369
570	Jeziorko	85-66	81	370
571	Jeziorko	85-66	82	371
572	Jeziorko	85-66	83	372
573	Jeziorko	85-66	84	373
574	Jeziorko	85-66	85	374
575	Jeziorko	85-66	86	375
576	Jeziorko	85-66	87	376
577	Jeziorko	85-66	88	377
578	Jeziorko	85-66	89	378
579	Jeziorko	85-66	90	379
580	Jeziorko	85-66	91	380
581	Jeziorko	85-66	92	381
582	Jeziorko	85-66	93	382
583	Jeziorko	85-66	94	383
584	Jeziorko	85-66	95	384
585	Jeziorko	85-66	96	385

586	Jeziorko	85-66	97	386
587	Jeziorko	85-66	98	387
588	Jeziorko	85-66	99	388
589	Jeziorko	85-66	100	389
590	Jeziorko	85-66	101	390
591	Jeziorko	85-66	102	391
592	Jeziorko	85-66	103	392
593	Jeziorko	85-66	104	393
594	Jeziorko	85-66	105	394
595	Jeziorko	85-66	106	395
596	Jeziorko	85-66	107	396
597	Jeziorko	85-66	108	397
598	Jeziorko	85-66	109	398
599	Jeziorko	85-66	110	399
600	Jeziorko	85-66	111	400
601	Jeziorko	85-66	112	401
602	Jeziorko	85-66	113	402
603	Jeziorko	85-66	114	403
604	Jeziorko	85-66	115	404
605	Jeziorko	85-66	116	405
606	Jeziorko	85-66	117	406
607	Jeziorko	85-66	118	407
608	Jeziorko	85-66	119	408
609	Jeziorko	85-66	120	409
610	Jeziorko	85-66	121	410
611	Jeziorko	85-66	122	411
612	Jeziorko	85-66	123	412
613	Jeziorko	85-66	124	413
614	Jeziorko	85-66	125	414
615	Jeziorko	85-66	126	415
616	Jeziorko	85-66	127	416
617	Jeziorko	85-66	128	417
618	Jeziorko	85-66	129	418
619	Jeziorko	85-66	130	419
620	Jeziorko	85-66	131	420
621	Jeziorko	85-66	132	421
622	Jeziorko	85-66	133	422
623	Jeziorko	85-66	134	423
624	Jeziorko	85-66	135	424
625	Jeziorko	85-66	136	425
626	Jeziorko	85-66	137	426
627	Jeziorko	85-66	138	427
628	Jeziorko	85-66	139	428

629	Jeziorko	85-66	140	429
630	Jeziorko	85-66	141	430
631	Jeziorko	85-66	142	431
632	Jeziorko	85-66	143	432
633	Jeziorko	85-66	144	433
634	Jeziorko	85-66	145	434
635	Jeziorko	85-66	146	435
636	Jeziorko	85-66	147	436
637	Jeziorko	85-66	148	437
638	Milanowska Wólka	86-67	1	96
639	Milanowska Wólka	86-67	2	97
640	Milanowska Wólka	86-67	3	98
641	Milanowska Wólka	86-67	4	99
642	Milanowska Wólka	86-67	5	100
643	Milanowska Wólka	86-67	6	101
644	Milanowska Wólka	86-67	7	102
645	Milanowska Wólka	86-67	8	103
646	Milanowska Wólka	86-67	9	104
647	Milanowska Wólka	86-67	10	105
648	Milanowska Wólka	86-67	11	106
649	Milanowska Wólka	86-67	12	107
650	Milanowska Wólka	86-67	13	108
651	Milanowska Wólka	86-67	14	109
652	Milanowska Wólka	86-67	15	110
653	Milanowska Wólka	86-67	16	111
654	Milanowska Wólka	86-67	17	112
655	Milanowska Wólka	86-67	18	113
656	Milanowska Wólka	86-67	19	114
657	Milanowska Wólka	86-67	20	115
658	Milanowska Wólka	86-67	21	116
659	Milanowska Wólka	86-67	22	117
660	Milanowska Wólka	86-67	23	118
661	Milanowska Wólka	86-67	24	119
662	Milanowska Wólka	86-67	25	120
663	Milanowska Wólka	86-67	26	121
664	Milanowska Wólka	86-67	27	122
665	Milanowska Wólka	86-67	28	123
666	Milanowska Wólka	86-67	29	124
667	Milanowska Wólka	86-67	30	125
668	Milanowska Wólka	86-67	31	126
669	Milanowska Wólka	86-67	32	127
670	Milanowska Wólka	86-67	33	128
671	Milanowska Wólka	86-67	34	129

672	Milanowska Wólka	86-67	35	130
673	Milanowska Wólka	86-67	36	131
674	Milanowska Wólka	86-67	37	132
675	Milanowska Wólka	86-67	38	133
676	Milanowska Wólka	86-67	39	134
677	Milanowska Wólka	86-67	40	135
678	Milanowska Wólka	86-67	41	136
679	Milanowska Wólka	86-67	42	137
680	Milanowska Wólka	86-67	43	138
681	Milanowska Wólka	86-67	44	139
682	Milanowska Wólka	86-67	45	140
683	Milanowska Wólka	86-67	46	141
684	Milanowska Wólka	86-67	47	142
685	Mirocice	85-66	1	438
686	Mirocice	85-66	4	439
687	Mirocice	85-66	5	440
688	Mirocice	85-66	6	441
689	Mirocice	85-66	7	442
690	Mirocice	85-66	8	443
691	Mirocice	85-66	9	444
692	Mirocice	85-66	10	445
693	Mirocice	85-66	11	446
694	Mirocice	85-66	12	447
695	Mirocice	85-66	13	448
696	Mirocice	85-66	14	449
697	Mirocice	85-66	15	450
698	Mirocice	85-66	16	451
699	Mirocice	85-66	17	452
700	Mirocice	85-66	18	453
701	Mirocice	85-66	19	454
702	Mirocice	85-66	20	455
703	Mirocice	85-66	21	456
704	Mirocice	85-66	22	457
705	Mirocice	85-66	23	458
706	Mirocice	85-66	24	459
707	Mirocice	85-66	25	460
708	Mirocice	85-66	26	461
709	Mirocice	85-66	27	462
710	Mirocice	85-66	28	463
711	Mirocice	85-66	29	464
712	Mirocice	85-66	30	465
713	Mirocice	85-66	31	466
714	Mirocice	85-67	2	182

715	Mirocice	85-67	3	183
716	Mirocice	85-67	32	184
717	Mirocice	85-67	33	185
718	Mirocice	85-67	34	186
719	Mirocice	85-67	35	187
720	Mirocice	85-67	36	188
721	Mirocice	85-67	37	189
722	Mirocice	85-67	38	190
723	Mirocice	85-67	39	191
724	Mirocice	85-67	40	192
725	Mirocice	85-67	41	193
726	Mirocice	85-67	42	194
727	Mirocice	85-67	43	195
728	Mirocice	85-67	44	196
729	Mirocice	85-67	45	197
730	Mirocice	85-67	46	198
731	Mirocice	85-67	47	199
732	Mirocice	85-67	48	200
733	Mirocice	85-67	49	201
734	Mirocice	85-67	50	202
735	Mirocice	85-67	51	203
736	Mirocice	85-67	52	204
737	Mirocice	85-67	53	205
738	Mirocice	85-67	54	206
739	Mirocice	85-67	55	207
740	Mirocice	85-67	56	208
741	Mirocice	85-67	57	209
742	Mirocice	85-67	58	210
743	Mirocice	85-67	59	211
744	Mirocice	85-67	60	212
745	Mirocice	85-67	61	213
746	Mirocice	85-67	62	214
747	Mirocice	85-67	63	215
748	Mirocice	85-67	64	216
749	Mirocice	85-67	65	217
750	Mirocice	85-67	66	218
751	Mirocice	85-67	67	219
752	Mirocice	85-67	68	220
753	Mirocice	85-67	69	221
754	Mirocice	85-67	70	222
755	Mirocice	85-67	71	223
756	Mirocice	85-67	72	224
757	Mirocice	85-67	73	225

758	Mirocice	85-67	74	226
759	Mirocice	85-67	75	227
760	Mirocice	85-67	76	228
761	Mirocice	85-67	77	229
762	Nowa Słupia	85-67	1	561
763	Nowa Słupia	85-67	1	319
764	Nowa Słupia	85-67	2	320
765	Nowa Słupia	85-67	3	321
766	Nowa Słupia	85-67	4	322
767	Nowa Słupia	85-67	5	323
768	Nowa Słupia	85-67	6	324
769	Nowa Słupia	85-67	7	325
770	Nowa Słupia	85-67	8	327
771	Nowa Słupia	85-67	9	326
772	Nowa Słupia	85-67	10	328
773	Nowa Słupia	85-67	11	329
774	Nowa Słupia	85-67	12	330
775	Nowa Słupia	85-67	13	331
776	Nowa Słupia	85-67	14	332
777	Nowa Słupia	85-67	15	333
778	Nowa Słupia	85-67	16	334
779	Nowa Słupia	85-67	17	335
780	Nowa Słupia	85-67	18	336
781	Nowa Słupia	85-67	19	337
782	Nowa Słupia	85-67	20	338
783	Nowa Słupia	85-67	21	339
784	Nowa Słupia	85-67	22	340
785	Nowa Słupia	85-67	23	341
786	Nowa Słupia	85-67	24	342
787	Nowa Słupia	85-67	25	343
788	Nowa Słupia	85-67	26	344
789	Nowa Słupia	85-67	27	345
790	Nowa Słupia	85-67	28	346
791	Nowa Słupia	85-67	29	347
792	Nowa Słupia	85-67	30	348
793	Nowa Słupia	85-67	31	349
794	Nowa Słupia	85-67	32	350
795	Nowa Słupia	85-67	33	351
796	Nowa Słupia	85-67	34	352
797	Nowa Słupia	85-67	35	353
798	Nowa Słupia	85-67	36	354
799	Nowa Słupia	85-67	37	355
800	Nowa Słupia	85-67	38	356

801	Nowa Słupia	85-67	39	357
802	Nowa Słupia	85-67	40	358
803	Nowa Słupia	85-67	41	359
804	Nowa Słupia	85-67	42	360
805	Nowa Słupia	85-67	43	361
806	Nowa Słupia	85-67	44	362
807	Nowa Słupia	85-67	45	363
808	Nowa Słupia	85-67	46	364
809	Nowa Słupia	85-67	47	365
810	Nowa Słupia	85-67	48	366
811	Nowa Słupia	85-67	49	367
812	Nowa Słupia	85-67	50	368
813	Nowa Słupia	85-67	51	369
814	Nowa Słupia	85-67	52	370
815	Nowa Słupia	85-67	53	371
816	Nowa Słupia	85-67	54	372
817	Nowa Słupia	85-67	55	373
818	Nowa Słupia	85-67	56	374
819	Nowa Słupia	85-67	57	375
820	Nowa Słupia	85-67	58	376
821	Nowa Słupia	85-67	59	377
822	Nowa Słupia	85-67	60	378
823	Nowa Słupia	85-67	61	379
824	Nowa Słupia	85-67	62	380
825	Nowa Słupia	85-67	63	381
826	Nowa Słupia	85-67	64	382
827	Nowa Słupia	85-67	65	383
828	Nowa Słupia	85-67	66	384
829	Nowa Słupia	85-67	67	385
830	Nowa Słupia	85-67	68	386
831	Nowa Słupia	85-67	69	387
832	Nowa Słupia	85-67	70	388
833	Nowa Słupia	85-67	71	389
834	Nowa Słupia	85-67	72	390
835	Nowa Słupia	85-67	73	391
836	Nowa Słupia	85-67	74	392
837	Nowa Słupia	85-67	75	393
838	Nowa Słupia	85-67	76	394
839	Nowa Słupia	86-67	77	1
840	Nowa Słupia	86-67	78	2
841	Nowa Słupia	86-67	79	3
842	Nowa Słupia	86-67	80	4
843	Nowa Słupia	86-67	81	5

844	Nowa Słupia	86-67	82	6
845	Nowa Słupia	86-67	83	7
846	Nowa Słupia	86-67	84	8
847	Nowa Słupia	86-67	85	9
848	Nowa Słupia	86-67	86	10
849	Nowa Słupia	86-67	87	11
850	Nowa Słupia	86-67	88	12
851	Nowa Słupia	86-67	89	13
852	Nowa Słupia	86-67	90	14
853	Nowa Słupia	86-67	91	15
854	Nowa Słupia	86-67	92	16
855	Nowa Słupia	86-67	93	17
856	Nowa Słupia	86-67	94	18
857	Nowa Słupia	86-67	95	19
858	Nowa Słupia	86-67	96	20
859	Nowa Słupia	86-67	97	21
860	Nowa Słupia	86-67	98	22
861	Nowa Słupia	86-67	99	23
862	Nowa Słupia	86-67	100	24
863	Nowa Słupia	86-67	101	25
864	Nowa Słupia	86-67	102	26
865	Nowa Słupia	86-67	103	27
866	Nowa Słupia	86-67	104	28
867	Nowa Słupia	86-67	105	29
868	Nowa Słupia	86-67	106	30
869	Nowa Słupia	86-67	107	31
870	Nowa Słupia	86-67	108	32
871	Paprocice	86-67	1	300
872	Paprocice	86-67	2	301
873	Paprocice	86-67	3	302
874	Paprocice	86-67	4	303
875	Paprocice	86-67	5	304
876	Paprocice	86-67	6	305
877	Paprocice	86-67	7	306
878	Paprocice	86-67	8	307
879	Paprocice	86-67	9	308
880	Paprocice	86-67	10	309
881	Paprocice	86-67	11	310
882	Paprocice	86-67	12	311
883	Paprocice	86-67	13	312
884	Paprocice	86-67	14	313
885	Paprocice	86-67	15	314
886	Paprocice	86-67	16	315

887	Paprocice	86-67	17	316
888	Paprocice	86-67	18	317
889	Paprocice	86-67	19	318
890	Paprocice	86-67	20	319
891	Paprocice	86-67	21	320
892	Paprocice	86-67	22	321
893	Paprocice	86-67	23	322
894	Paprocice	86-67	24	323
895	Paprocice	86-67	25	324
896	Paprocice	86-67	26	325
897	Paprocice	86-67	27	326
898	Paprocice	86-67	28	327
899	Paprocice	86-67	29	328
900	Paprocice	86-67	30	329
901	Pokrzywianka	84-67	69	632
902	Pokrzywianka	84-67	70	633
903	Pokrzywianka	84-67	71	634
904	Pokrzywianka	84-67	72	635
905	Pokrzywianka	84-67	73	636
906	Pokrzywianka	85-67	1	114
907	Pokrzywianka	85-67	2	115
908	Pokrzywianka	85-67	3	116
909	Pokrzywianka	85-67	4	117
910	Pokrzywianka	85-67	5	118
911	Pokrzywianka	85-67	6	119
912	Pokrzywianka	85-67	7	120
913	Pokrzywianka	85-67	8	121
914	Pokrzywianka	85-67	9	122
915	Pokrzywianka	85-67	10	123
916	Pokrzywianka	85-67	11	124
917	Pokrzywianka	85-67	12	125
918	Pokrzywianka	85-67	13	126
919	Pokrzywianka	85-67	14	127
920	Pokrzywianka	85-67	15	128
921	Pokrzywianka	85-67	16	129
922	Pokrzywianka	85-67	17	130
923	Pokrzywianka	85-67	18	131
924	Pokrzywianka	85-67	19	132
925	Pokrzywianka	85-67	20	133
926	Pokrzywianka	85-67	21	134
927	Pokrzywianka	85-67	22	135
928	Pokrzywianka	85-67	23	136
929	Pokrzywianka	85-67	24	137

930	Pokrzywianka	85-67	25	138
931	Pokrzywianka	85-67	26	139
932	Pokrzywianka	85-67	27	140
933	Pokrzywianka	85-67	28	141
934	Pokrzywianka	85-67	29	142
935	Pokrzywianka	85-67	30	143
936	Pokrzywianka	85-67	31	144
937	Pokrzywianka	85-67	32	145
938	Pokrzywianka	85-67	33	146
939	Pokrzywianka	85-67	34	147
940	Pokrzywianka	85-67	35	148
941	Pokrzywianka	85-67	36	149
942	Pokrzywianka	85-67	37	150
943	Pokrzywianka	85-67	38	151
944	Pokrzywianka	85-67	39	152
945	Pokrzywianka	85-67	40	153
946	Pokrzywianka	85-67	41	154
947	Pokrzywianka	85-67	42	155
948	Pokrzywianka	85-67	43	156
949	Pokrzywianka	85-67	44	157
950	Pokrzywianka	85-67	45	158
951	Pokrzywianka	85-67	46	159
952	Pokrzywianka	85-67	47	160
953	Pokrzywianka	85-67	48	161
954	Pokrzywianka	85-67	49	162
955	Pokrzywianka	85-67	50	163
956	Pokrzywianka	85-67	51	164
957	Pokrzywianka	85-67	52	165
958	Pokrzywianka	85-67	53	166
959	Pokrzywianka	85-67	54	167
960	Pokrzywianka	85-67	55	168
961	Pokrzywianka	85-67	56	169
962	Pokrzywianka	85-67	57	170
963	Pokrzywianka	85-67	58	171
964	Pokrzywianka	85-67	59	172
965	Pokrzywianka	85-67	60	173
966	Pokrzywianka	85-67	61	174
967	Pokrzywianka	85-67	62	175
968	Pokrzywianka	85-67	63	176
969	Pokrzywianka	85-67	64	177
970	Pokrzywianka	85-67	65	178
971	Pokrzywianka	85-67	66	179
972	Pokrzywianka	85-67	67	180

973	Pokrzywianka	85-67	68	181
974	Serwis	85-67	1	48
975	Serwis	85-67	1	32
976	Serwis	85-67	2	33
977	Serwis	85-67	3	34
978	Serwis	85-67	4	35
979	Serwis	85-67	5	36
980	Serwis	85-67	6	37
981	Serwis	85-67	7	38
982	Serwis	85-67	8	39
983	Serwis	85-67	9	40
984	Serwis	85-67	10	41
985	Serwis	85-67	11	42
986	Serwis	85-67	12	43
987	Serwis	85-67	13	44
988	Serwis	85-67	14	45
989	Serwis	85-67	15	46
990	Serwis	85-67	16	47
991	Skaty	84-68	27	212
992	Skaty	84-68	28	213
993	Skaty	84-68	29	214
994	Skaty	84-68	30	215
995	Skaty	85-68	1	19
996	Skaty	85-68	2	20
997	Skaty	85-68	3	21
998	Skaty	85-68	4	22
999	Skaty	85-68	5	23
1000	Skaty	85-68	6	24
1001	Skaty	85-68	7	25
1002	Skaty	85-68	8	26
1003	Skaty	85-68	9	27
1004	Skaty	85-68	10	28
1005	Skaty	85-68	11	29
1006	Skaty	85-68	12	30
1007	Skaty	85-68	13	31
1008	Skaty	85-68	14	32
1009	Skaty	85-68	15	33
1010	Skaty	85-68	16	34
1011	Skaty	85-68	17	35
1012	Skaty	85-68	18	36
1013	Skaty	85-68	19	37
1014	Skaty	85-68	20	38
1015	Skaty	85-68	21	39

1016	Skatý	85-68	22	40
1017	Skatý	85-68	23	41
1018	Skatý	85-68	24	42
1019	Skatý	85-68	25	43
1020	Skatý	85-68	26	44
1021	Sosnówka	84-67	18	495
1022	Sosnówka	84-67	19	496
1023	Sosnówka	84-67	20	497
1024	Sosnówka	84-67	21	498
1025	Sosnówka	84-67	22	499
1026	Sosnówka	84-67	23	500
1027	Sosnówka	84-67	24	501
1028	Sosnówka	85-67	1	15
1029	Sosnówka	85-67	2	16
1030	Sosnówka	85-67	3	17
1031	Sosnówka	85-67	4	18
1032	Sosnówka	85-67	5	19
1033	Sosnówka	85-67	6	20
1034	Sosnówka	85-67	7	21
1035	Sosnówka	85-67	8	22
1036	Sosnówka	85-67	9	23
1037	Sosnówka	85-67	10	24
1038	Sosnówka	85-67	11	25
1039	Sosnówka	85-67	12	26
1040	Sosnówka	85-67	13	27
1041	Sosnówka	85-67	14	28
1042	Sosnówka	85-67	15	29
1043	Sosnówka	85-67	16	30
1044	Sosnówka	85-67	17	31
1045	Stara Słupia	85-67	4	395
1046	Stara Słupia	85-67	5	396
1047	Stara Słupia	85-67	7	397
1048	Stara Słupia	85-67	8	398
1049	Stara Słupia	85-67	9	399
1050	Stara Słupia	85-67	10	400
1051	Stara Słupia	85-67	11	401
1052	Stara Słupia	85-67	12	402
1053	Stara Słupia	85-67	13	403
1054	Stara Słupia	85-67	14	404
1055	Stara Słupia	85-67	15	405
1056	Stara Słupia	85-67	16	406
1057	Stara Słupia	85-67	17	407
1058	Stara Słupia	85-67	18	408

1059	Stara Słupia	85-67	19	409
1060	Stara Słupia	85-67	20	410
1061	Stara Słupia	85-67	21	411
1062	Stara Słupia	85-67	22	412
1063	Stara Słupia	85-67	23	413
1064	Stara Słupia	85-67	24	414
1065	Stara Słupia	85-67	25	415
1066	Stara Słupia	85-67	26	416
1067	Stara Słupia	85-67	27	417
1068	Stara Słupia	85-67	28	418
1069	Stara Słupia	85-67	29	419
1070	Stara Słupia	85-67	30	420
1071	Stara Słupia	85-67	31	421
1072	Stara Słupia	85-67	32	422
1073	Stara Słupia	85-67	33	423
1074	Stara Słupia	85-67	34	424
1075	Stara Słupia	85-67	35	425
1076	Stara Słupia	85-67	36	426
1077	Stara Słupia	85-67	37	427
1078	Stara Słupia	85-67	38	428
1079	Stara Słupia	85-67	39	429
1080	Stara Słupia	85-67	40	430
1081	Stara Słupia	85-67	41	431
1082	Stara Słupia	85-67	42	432
1083	Stara Słupia	85-67	43	433
1084	Stara Słupia	85-67	44	434
1085	Stara Słupia	85-67	45	435
1086	Stara Słupia	85-67	46	436
1087	Stara Słupia	85-67	47	437
1088	Stara Słupia	85-67	48	438
1089	Stara Słupia	85-67	49	439
1090	Stara Słupia	85-67	50	440
1091	Stara Słupia	85-67	51	441
1092	Stara Słupia	85-67	52	442
1093	Stara Słupia	85-67	53	443
1094	Stara Słupia	85-67	54	444
1095	Stara Słupia	85-67	55	445
1096	Stara Słupia	85-67	56	446
1097	Stara Słupia	85-67	57	447
1098	Stara Słupia	85-67	58	448
1099	Stara Słupia	85-67	59	449
1100	Stara Słupia	85-67	60	450
1101	Stara Słupia	85-67	61	451

1102	Stara Słupia	85-67	62	452
1103	Stara Słupia	85-67	63	453
1104	Stara Słupia	85-67	64	454
1105	Stara Słupia	85-67	65	455
1106	Stara Słupia	85-67	66	456
1107	Stara Słupia	85-67	67	457
1108	Stara Słupia	85-67	68	458
1109	Stara Słupia	85-67	69	459
1110	Stara Słupia	85-67	70	460
1111	Stara Słupia	85-67	71	461
1112	Stara Słupia	85-67	72	462
1113	Stara Słupia	85-67	73	463
1114	Stara Słupia	85-67	74	464
1115	Stara Słupia	85-67	75	465
1116	Stara Słupia	85-67	76	466
1117	Stara Słupia	85-67	77	467
1118	Stara Słupia	85-67	78	468
1119	Stara Słupia	85-67	79	469
1120	Stara Słupia	85-67	80	470
1121	Stara Słupia	85-67	81	471
1122	Stara Słupia	85-67	82	472
1123	Stara Słupia	85-67	83	473
1124	Stara Słupia	85-67	84	474
1125	Stara Słupia	85-67	85	475
1126	Stara Słupia	85-67	86	476
1127	Stara Słupia	85-67	87	477
1128	Stara Słupia	85-67	88	478
1129	Stara Słupia	85-67	89	479
1130	Stara Słupia	85-67	90	480
1131	Stara Słupia	85-67	91	481
1132	Stara Słupia	85-67	92	482
1133	Stara Słupia	85-67	93	483
1134	Stara Słupia	85-67	94	484
1135	Stara Słupia	85-67	95	485
1136	Stara Słupia	85-67	96	486
1137	Stara Słupia	85-67	97	487
1138	Stara Słupia	85-67	98	488
1139	Stara Słupia	85-67	99	489
1140	Stara Słupia	85-67	100	490
1141	Stara Słupia	85-67	101	491
1142	Stara Słupia	85-67	102	492
1143	Stara Słupia	85-67	103	493
1144	Stara Słupia	85-67	104	494

1145	Stara Słupia	85-67	105	495
1146	Stara Słupia	85-67	106	496
1147	Stara Słupia	85-67	107	497
1148	Stara Słupia	85-67	108	498
1149	Stara Słupia	85-67	109	499
1150	Stara Słupia	85-67	110	500
1151	Stara Słupia	85-67	111	501
1152	Stara Słupia	85-67	112	502
1153	Stara Słupia	85-67	113	503
1154	Stara Słupia	85-67	114	504
1155	Stara Słupia	85-67	115	505
1156	Stara Słupia	85-67	116	506
1157	Stara Słupia	85-67	117	507
1158	Stara Słupia	85-67	118	508
1159	Stara Słupia	85-67	119	509
1160	Stara Słupia	85-67	120	510
1161	Stara Słupia	85-67	121	511
1162	Stara Słupia	85-67	122	512
1163	Stara Słupia	85-67	123	513
1164	Stara Słupia	85-67	124	514
1165	Stara Słupia	85-67	125	515
1166	Stara Słupia	85-67	126	516
1167	Stara Słupia	85-67	127	517
1168	Stara Słupia	85-67	128	518
1169	Stara Słupia	85-67	129	519
1170	Stara Słupia	85-67	130	520
1171	Stara Słupia	85-67	131	521
1172	Stara Słupia	85-67	132	522
1173	Stara Słupia	85-67	133	523
1174	Stara Słupia	85-67	134	524
1175	Stara Słupia	85-67	135	525
1176	Stara Słupia	85-67	136	526
1177	Stara Słupia	85-67	137	527
1178	Stara Słupia	85-67	-	528
1179	Stara Słupia	86-67	1	33
1180	Stara Słupia	86-67	2	34
1181	Stara Słupia	86-67	3	35
1182	Stara Słupia	86-67	6	36
1183	Stara Słupia	86-67	138	37
1184	Stara Słupia	86-67	139	38
1185	Stara Słupia	86-67	140	39
1186	Stara Słupia	86-67	141	40
1187	Stara Słupia	86-67	142	41

1188	Stara Słupia	86-67	143	42
1189	Stara Słupia	86-67	144	43
1190	Stara Słupia	86-67	145	44
1191	Stara Słupia	86-67	146	45
1192	Stara Słupia	86-67	147	46
1193	Stara Słupia	86-67	148	47
1194	Stara Słupia	86-67	149	48
1195	Stara Słupia	86-67	150	49
1196	Stara Słupia	86-67	151	50
1197	Stara Słupia	86-67	152	51
1198	Stara Słupia	86-67	153	52
1199	Stara Słupia	86-67	154	53
1200	Stara Słupia	86-67	155	54
1201	Stara Słupia	86-67	156	55
1202	Stara Słupia	86-67	157	56
1203	Stara Słupia	86-67	158	57
1204	Święty Krzyż (Łysa Góra)	85-66, 85-67, 86-66, 86-67	1	564
1205	Święty Krzyż (SPN)	85-67	1	559
1206	Święty Krzyż (SPN)	85-67	1	560
1207	Święty Krzyż (SPN)	85-67	1	562
1208	Święty Krzyż (SPN)	85-67	1	563
1209	Święty Krzyż (SPN)	85-67	1	566
1210	Trzcianka	86-67	1	59
1211	Trzcianka	86-67	2	60
1212	Trzcianka	86-67	3	61
1213	Trzcianka	86-67	4	62
1214	Trzcianka	86-67	5	63
1215	Trzcianka	86-67	6	64
1216	Trzcianka	86-67	7	65
1217	Trzcianka	86-67	8	66
1218	Trzcianka	86-67	9	67
1219	Trzcianka	86-67	10	68
1220	Trzcianka	86-67	11	69
1221	Trzcianka	86-67	12	70
1222	Trzcianka	86-67	13	71
1223	Trzcianka	86-67	14	72
1224	Trzcianka	86-67	15	73
1225	Trzcianka	86-67	16	74
1226	Trzcianka	86-67	17	75
1227	Trzcianka	86-67	18	76

1228	Trzcianka	86-67	19	77
1229	Trzcianka	86-67	20	78
1230	Trzcianka	86-67	21	79
1231	Trzcianka	86-67	22	80
1232	Trzcianka	86-67	23	81
1233	Trzcianka	86-67	24	82
1234	Trzcianka	86-67	25	83
1235	Trzcianka	86-67	26	84
1236	Trzcianka	86-67	27	85
1237	Trzcianka	86-67	28	86
1238	Trzcianka	86-67	29	87
1239	Trzcianka	86-67	30	88
1240	Trzcianka	86-67	31	89
1241	Trzcianka	86-67	32	90
1242	Trzcianka	86-67	33	91
1243	Trzcianka	86-67	34	92
1244	Trzcianka	86-67	35	93
1245	Trzcianka	86-67	36	94
1246	Trzcianka	86-67	37	95
1247	Włochy	84-67	38	616
1248	Włochy	84-67	39	617
1249	Włochy	84-67	40	618
1250	Włochy	84-67	41	619
1251	Włochy	84-67	43	621
1252	Włochy	84-67	44	622
1253	Włochy	84-67	45	623
1254	Włochy	84-67	46	624
1255	Włochy	84-67	47	620
1256	Włochy	84-67	47	625
1257	Włochy	84-67	48	626
1258	Włochy	84-67	49	627
1259	Włochy	84-67	50	628
1260	Włochy	84-67	51	629
1261	Włochy	84-67	52	630
1262	Włochy	84-67	53	631
1263	Włochy	84-68	4	195
1264	Włochy	84-68	5	196
1265	Włochy	84-68	23	197
1266	Włochy	84-68	24	198
1267	Włochy	84-68	25	199
1268	Włochy	84-68	26	200
1269	Włochy	84-68	27	201
1270	Włochy	84-68	28	202

1271	Włochy	84-68	29	203
1272	Włochy	84-68	30	204
1273	Włochy	84-68	31	205
1274	Włochy	84-68	32	206
1275	Włochy	84-68	33	207
1276	Włochy	84-68	34	208
1277	Włochy	84-68	35	209
1278	Włochy	84-68	36	210
1279	Włochy	84-68	37	211
1280	Włochy	85-67	19	110
1281	Włochy	85-67	20	111
1282	Włochy	85-67	21	112
1283	Włochy	85-67	22	113
1284	Włochy	85-68	1	1
1285	Włochy	85-68	2	2
1286	Włochy	85-68	3	3
1287	Włochy	85-68	4	4
1288	Włochy	85-68	5	5
1289	Włochy	85-68	6	6
1290	Włochy	85-68	7	7
1291	Włochy	85-68	8	8
1292	Włochy	85-68	9	9
1293	Włochy	85-68	10	10
1294	Włochy	85-68	11	11
1295	Włochy	85-68	12	12
1296	Włochy	85-68	13	13
1297	Włochy	85-68	14	14
1298	Włochy	85-68	15	15
1299	Włochy	85-68	16	16
1300	Włochy	85-68	17	17
1301	Włochy	85-68	18	18

* Obiekty oznaczone na kolor niebieski są wpisane do rejestru zabytków.

5.6. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy to historycznie ukształtowana przestrzeń, zawierająca wytwory cywilizacji i elementy przyrodnicze, zmieniana na przestrzeni wieków. W gminie Nowa Słupia w okresach historycznych, podobnie jak w całym regionie, dominującym elementem krajobrazu były lasy, które w miarę rozwoju osadnictwa, wydobywania i przetwórstwa rud żelaza - we wczesnym okresie historycznym oraz rolnictwa stopniowo zanikały na rzecz obecnego krajobrazu rolniczego. Ich pozostałość, lasy jodłowo - bukowe okrywające pasmo Łysogór oraz lasy mieszane - poniżej, są nadal skarbem gminy, której znaczna część leży w strefie obszarów chronionych Świętokrzyskiego Parku Narodowego i Jeleniowskiego Parku Krajobrazowego.

5.6.1. Przestrzenne elementy i formy krajobrazu kulturowego

Reprezentowane przez układy urbanistyczne i ruralistyczne, czyli sposób rozmieszczenia składników zespołu historycznego zawierający zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic i dróg oraz ich wzajemne powiązania funkcjonalne i widokowe. Układ urbanistyczny dotyczy miast, układ ruralistyczny wsi. Przestrzenną formą krajobrazu kulturowego są również inne miejsca ukształtowane historycznie: zespoły dworskie, gospodarcze, parkowo - pałacowe, parki, cmentarze, zespoły sakralne, etc. Najważniejszym w gminie, najbardziej zróżnicowanym kulturowo zespołem, jest Święty Krzyż, omówiony w rozdziale poświęconym najważniejszemu zabytkom regionu.

1. Historyczny układ urbanistyczny Nowej Słupi

W gminie zabytkowy układ urbanistyczny posiada Nowa Słupia, miasto w okresie 1351 - 1869. Prezentuje nieregularny układ przestrzenny z zabudową skoncentrowaną wzdłuż dawnego szlaku pielgrzymkowego. Jest to trakt o równoleżnikowym charakterze pokrywający się z dzisiejszą ul. Świętokrzyską, która od zach. przechodzi w tzw. Drogę Królewską, zaś od wsch. kończy się lejkowatym, zbliżonym do trójkąta, Rynkiem. Przy Rynku znajdują się zespoły: kościół parafialny z terenem cmentarza przykościelnego i zachowany reliktoowo dawny zespół szpitalny przy kościele pw. Św. Michała. Od Rynku odchodzą ulice, których przebieg pokrywa się z historycznymi szlakami: ul. Kielecka - skierowana na płd., ul. Bodzentyńska - na płn., w szerszej części wsch. Rynku - rozwidlenie na ul. Opatowską - na płd. - wsch. i ul. Staszica - na płn. - wsch. prowadzącą na Iłżę. Sieć uliczna miasta jest słabo wykształcona, składa się z kilku ulic odchodzących od ulic głównych. Zabudowa miasta prezentuje charakter małomiasteczkowy. Budynki w większości murowane, parterowe i dwukondygnacyjne, o układzie kalenicowym, w bezpośrednim sąsiedztwie Rynku i przy wsch. krańcu ul. Świętokrzyskiej - w zabudowie zwartej.

2. Układy ruralistyczne wsi

Wsie gminy w okresie historycznym składały się zwykle z kilku - kilkunastu zagród. W wiekach późniejszych w strukturze zabudowy pojawiły się dwory i folwarki szlacheckie. Większość wsi gminy ma charakter ulicówek. Historycznie wykształcone parcele - wąskie, długie, prostopadłe do drogi. Zabudowania mieszkalne i gospodarcze ułożone w mniej lub bardziej zwarty czworobok - odsunięte do drogi w głąb posesji. Układy wsi i zabudowa nie wykazują większych walorów zabytkowych.

3. Zespoły historyczne: założenia parkowo - dworskie i parkowe

Dwór oraz elementy z nim powiązanych przestrzenie i historycznie m.in. oficyny, mała architektura i formy zaprojektowanej zieleni - ogród i park tworzą zespół zabudowy rezydencjonalnej. Formy zaprojektowanej zieleni, jako zabytek „żywy” - wymagają stałej, specjalistycznej opieki. Na terenie gminy znajdują się parki dworskie w: Baszowicach (2 poł. XIX w.) - zachowany w formie reliktu, Jeleniowie (XVIII/XIX i poł. XIX w.) i w Starej Słupi (k. XVIII w. i XIX/XX w.). Tereny parków i zespołów parkowo - dworskich, zwłaszcza wpisanych do rejestru zabytków, stanowią istotny element krajobrazu kulturowego. Dla zachowania ich charakteru i walorów konieczne są działania m.in. odtwarzające dawne układy, nasadzenia roślinności. Na szczególną uwagę zasługuje zespół w Starej Słupi.

Założenie podworskie, Baszowice - zlokalizowane po pld. stronie drogi na Mirocice. Zabudowania folwarczne zajmowały pld. część zespołu, park - po stronie ptn. Obecnie zachował się niewielkie fragmenty parku w formie fragmentarycznego szpaleru drzew przy drodze i po wsch. stronie założenia.

Pozostałości zespołu dworskiego z parkiem, Jeleniów - pochodzą z XIX w. Obecnie teren parkowo - dworski zajmuje obszar o pow. 5,5 ha i stanowi własność prywatną. Teren jest ogrodzony, odtworzony został staw i odbudowana kapliczka. Założenie zajmuje prostokątny obszar między drogami wiejskimi, z rozległym stawem w ptn. - zach. narożu. W jego skład wchodzi ruiny dworu: zachowała się ściana obwodowa i sklepione piwnice oraz stojąca na zach. od nich kaplica parkowa. Drzewostan parku oprócz drzew pospolitych jak: klon, brzoza, grab, buk, posiada także rzadkie okazy buka purpurowego, platan, jesion wyniosły odmiany zwisającej, klon - jawor oraz żywotnik. Pierwotny układ parku zatarty.

Zespół parkowo - dworski, Stara Słupia - obecnie własność prywatna. Dworek wzniesiony w 1782 r. dla ostatniego opata świętokrzyskiego Jana Niegolewskiego, przebudowany został w 1902 r. Park z końca XVIII w., przekształcony został na przełomie XIX/XX w. Dwór murowany, parterowy na rzucie wydłużonego prostokąta, nakryty wysokim, czterospadowym dachem, krytym blachą. W fasadzie korpusu trójosiowa facjata zwieńczona segmentowym szczytem z wazonami, poprzedzona prostokątnym balkonem wspartym na trzech kolumnach. W elewacji tylnej - mocno wysunięty, dwukondygnacyjny ryzalit nakryty dwuspadowo. Ściany murowane, tynkowane, z detalem wypracowanym tynku: szerokie opaski okien, półkolumny i lizeny narożne. Drzwi w kamiennej opasce. Po zach. stronie dworu - park o pow. 1,5 ha, na rzucie prostokąta z półkolistym aneksem od wsch., na granicy obu części usytuowany jest dwór, na którego osi od zach. - ogród na tarasie ujęty szpalerami

lip. Drzewostan: lipy, kasztanowce, akacje i bez oraz pojedyncze graby i modrzewie. Na terenie zespołu zachował się spichlerz z lat 1912 - 1922.

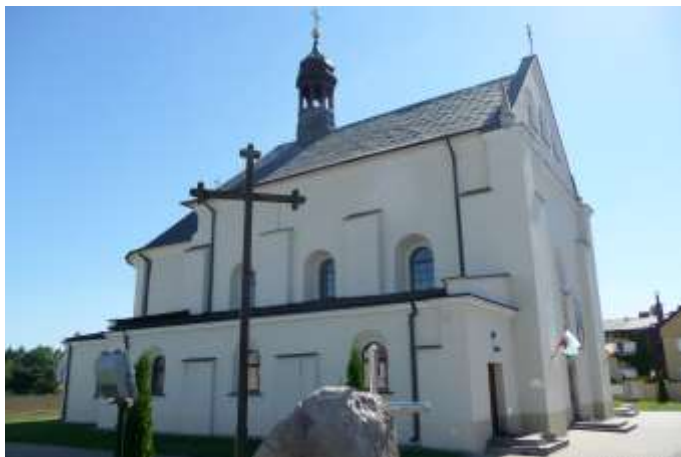
4. Cmentarze

Cmentarze ukształtowane są wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych. W gminie Nowa Słupia znajdują się zabytkowe cmentarze przykościelne, cmentarze grzebalne (parafialne), cmentarze związane z wydarzeniami historycznymi, obecnością wyznawców różnych religii. W gminie Nowa Słupia najstarsze są cmentarze przykościelne wchodzące w skład zespołów sakralnych: w Dębnie i Nowej Słupi - z XIV w., późniejszy jest cmentarz przy nieistniejącym kościele św. Michała w Nowej Słupi - XVII w. W obu miejscowościach istnieją cmentarze parafialne z przełomu XVIII/XIX w. W Nowej Słupi istniał też cmentarz żydowski z 2 poł. XIX w. - po wsch. stronie ul. Kieleckiej, zdewastowany podczas II wojny. Obecnie jest to pusty plac pozbawiony jakichkolwiek śladów wskazujących na charakter miejsca. Wskazane jest umieszczenie tablicy upamiętniającej. Na Świętym Krzyżu zlokalizowany jest cmentarz radzieckich jeńców wojennych z lat 1941 - 1943.

5. Obiekty sakralne - kościoły

Na terenie gminy funkcjonują trzy zabytkowe kościoły katolickie. Najbardziej wartościowy jest barokowy kościół na Świętym Krzyżu podniesiony do rangi Bazyliki Mniejszej - ze względu na szczególne walory omówiony został wśród najcenniejszych zabytków gminy i regionu.

Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Nowej Słupi

Zdjęcie nr 1. Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Nowej Słupi

Kościół zbudowany w 1678 r., rozbudowany o nawy boczne i zakrystię w latach 50-tych XX w. Budowla o cechach późnogotyckich; we wnętrzu zachowane sklepienie kolebkowe z lunetami, pokryte późnorennesansową sztukaterią. Ołtarz główny z czarnego marmuru z 1 poł. XVIII w. z rzeźbą Chrystusa na krzyżu, ołtarze boczne z obrazami z XVII w.

Zespół dawnego szpitala i kościoła pw. Św. Michała, ul. Świętokrzyska 53a, Nowa Słupia - wzniesiony prostokątny obszar ograniczony ulicą Świętokrzyską, u nasady umocniony kamiennym murkiem oporowym. Wzdłuż wsch. granicy stoi tzw. „Opatówka” - Dom Opata: na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, murowany budynek nakryty czterospadowym dachem z wysuniętym okapem. W płn. - zach. części - zabezpieczone kamienne fundamenty kościoła na rzucie podkowy otwartej w kierunku murów budynku, z kolistym prezbiterium. Budowę kościoła w miejscu starszego rozpoczęto w latach 60-tych XVIII w., po czym niedokończoną budowlę rozebrano. Obecnie w budynku mieści się Biblioteka Publiczna i Punkt Informacji Turystycznej.

Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, Dębno

Zdjęcie nr 2. Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, Dębno

Kościół wzniesiony został w 1936 r. na miejscu lokalizacji starszego kościoła. Na rzucie prostokąta z węższym, zamkniętym półkoliście prezbiterium ujętym parą prostokątnych aneksów i z pięciokondygnacyjną wieżą w fasadzie, częściowo wpuszczoną w mury korpusu. W narożach fasady - niskie cylindryczne wieżyczki, w szczycie dachu nawy - sygnaturka. Ściany murowane, tynkowane, dach kryty blachą.

Bożnica Żydowska z 1931 r. przy ul. Radoszów 4, Nowa Słupia - obecnie funkcjonująca jako magazyn. Murowany, orientowany budynek na rzucie prostokąta, złożony z części parterowej i późniejszej - prostopadłej do niej części dwukondygnacyjnej. Po wojnie budynek przebudowano na kino - powstała dwukondygnacyjna przybudówka.

5.6.3. Najważniejsze zabytki dla regionu

1. Okręg metalurgiczny

Obejmuje zabytki archeologiczne o znaczeniu europejskim - największy okręg metalurgiczny poza granicami Imperium Rzymskiego, działający na terenie Gór Świętokrzyskich w I - V w. n.e., w tzw. okresie wpływów rzymskich. Starożytne hutnictwo stało się synonimem bogatych tradycji przemysłowych regionu, popularyzowanych w corocznej imprezie „Dymarki Świętokrzyskie”.

Według ostrożnych szacunków przyjmuje się istnienie tutaj ponad 550 000 pieców dymarskich, które wyprodukowały ok. 10 000 ton żelaza. Materialną pozostałością tej produkcji jest blisko 6 000 zarejestrowanych dotąd stanowisk żużla, które są często jedynym świadectwem tej działalności. Twórcami świętokrzyskiego okręgu przemysłowego były ludy zaliczane do tzw. kultury przeworskiej. Płn. - wsch. obrzeża Łysogór, gdzie koncentruje się większość stanowisk hutniczych, posiadają naturalne połączenie z dużym zespołem osad przeworskich na Wyżynie Sandomierskiej.

Charakterystyczną cechą hutnictwa świętokrzyskiego była organizacja warsztatów produkcyjnych wg ściśle przestrzeganych reguł, nie do końca wyjaśnionych. Większość z nich to tzw. piecowiska uporządkowane, złożone najczęściej z dwóch symetrycznie ułożonych grup pieców dymarskich - tzw. ciągów, w których ustawiano szeregi złożone z 2, 3, najczęściej z 4 pieców. Były to piece ziemne, zwane kotlinkowymi - z racji częściowego wkopania w podłoże. Obiekt taki posiadał naziemny szyb o wysokości ok. 1 m, zbudowany z glinianych cegieł. W procesie redukcji, przebiegającym w stosunkowo niskich temperaturach (ok. 1200 - 1300 stopni C), uzyskiwano gąbczaste żelazo zanieczyszczone żużlem i węglem drzewnym, które było poddawane dalszej obróbce przez obtapianie i przekuwanie.

2. Zespół Świętego Krzyża

Zespół złożony jest z elementów o znacznie zróżnicowanej proveniencji. Ochrona obejmuje zespół klasztorny Benedyktynów, ob. Ojców Oblatów wraz z ukształtowaniem terenu wzgórze, gruzowiskami skalnymi, skałami, źródłami, szlak pielgrzymkowy z zachowanymi kapliczkami, system wczesnośredniowiecznych dróg i podejść do tzw. bramy wschodniej oraz „sanktuarium pogańskie na terenie szczytu i plateau podszczytowe ograniczone ok. 2,5 km wałem kamiennym z 300 m strefą ochrony zewnętrznej rozszerzoną do przysiółka Łazy u płd. podnóża góry i do ok. 2/3 wysokości góry”. Dodatkowo obszar ten położony jest w granicach Świętokrzyskiego Parku Narodowego.

Stanowisko archeologiczne - rezerwat archeologiczny Łysa Góra - nazwa Łysa Góra w przekazach ludowych wiązana jest z miejscami spotkań czarownic z diabłami, magią i czarami. Średniowieczne, późniejsze źródła pisane łączą ją z obrzędami ku czci bóstw Łady, Body i Leli.

Kultowy charakter Łysej Góry nie został jednoznacznie potwierdzony w badaniach naukowych. Przedmiotem sporu jest funkcja wałów, tworzących owalną konstrukcję wokół sztucznie wyrównanego szczytu. Wały dzielą się na dwie części: wsch. i zach. Część wsch.

liczy 813 m długości; nasyp zachował się do wysokości 2,5 - 3 m, zaś szerokość u podstawy sięga 8 m. Czytelne są w nim cztery przerwy, z czego trzy łączą się ze szlakami komunikacyjnymi, a jedna - wg badaczy - z pierwotnym przejściem bramnym. Część zach. - interpretowana jako niedokończona - składa się z ramienia półn. - o długości 350 m i półd., liczącego 150 m. Wały wykonano z grubych kwarcowych głazów z gołoborza, obrzuconych drobnym rumoszem skalnym.

Wg większości badaczy wały wyznaczały zasięg sanktuarium religijnego pogańskich Słowian w późnej epoce plemienną. Przeciwnicy tej teorii interpretują wał jako konstrukcję o znaczeniu militarnym, związaną z istniejącym tutaj refugialnym założeniem grodowym. Niepewna jest też chronologia zabytku. Prawdopodobnie jest to założenie kilkufazowe. Sanktuarium mogło istnieć już w okresie wpływów rzymskich - jako związane z centrum hutniczym kultury przeworskiej, prężnie działającym u podnóża góry. Za istnieniem na Łysej Górze ośrodka związanego z obrzędami pogańskimi pośrednio przemawia także umiejscowienie tam kościoła i klasztoru Benedyktynów. Była to jedna z metod chrystianizacyjnych, polegająca na sytuowaniu kościołów w pobliżu miejsc kultu pogańskiego.

Zespół klasztorny benedyktynów, Święty Krzyż

Zdjęcie nr 3, 4. Zespół klasztorny, Święty Krzyż

Zespół klasztorny benedyktynów obejmujący kościół pw. Trójcy Św., klasztor, dzwonnice, ogrodzenie z bramą i bramę wsch. oraz dawny szpital, położony jest nieco poniżej szczytu Łysej Góry, w kierunku półn. - wsch. Usytuowany w otwartej przestrzeni, dominuje nad okolicą, dookoła - puszcza jodłowa. Wzgórze opada stromym zboczem wsch. do Nowej Słupi, po którym wiedzie Droga Królewska, w górnej części wyłożona kamieniem. Ruch kołowy prowadzi od zach. Teren zespołu wrzecionowaty, wydłużony na linii wsch. - zach., częściowo naturalny, częściowo splantowany, otoczony jest murami oporowymi i ogrodzeniem z bramami. Zespół składa się z orientowanego kościoła - stanowiącego półd. zamknięcie prostokątnego wirydarza klasztornego i klasztoru - razem tworzących zamknięty czworobok zabudowań z krużgankami obiegającymi wirydarz; od zach. dwa skrzydła na rzucie litery L, które otaczają dziedziniec otwarty na półd. Na osi półn. skrzydła klasztoru - tzw. wielki ryzalit; między nim a bramą główną - obszerny plac gospodarczy otoczony wysokim, kamiennym murem. W półn. - zach. części założenia - budynek dawnego szpitala, przed nim rozległy, owalny plac - dawny dziedziniec więzienny. Obszar założenia określają mury oporowe, ogrodzenia i bramy. Brama główna - w części wsch. Między bramą a kościołem -

dzwonnica. Elementem współczesnym jest tu wieża przekaźnika radiowo - telewizyjnego o wysokości 157 m, wzniesiona w 1966 r., zlokalizowana w odległości ok. 100 m od zespołu.

Kościół pw. Św. Trójcy - 3 ćw. XII w., poł. XV w., obecny wzniesiony w latach 1780 - 1789 wg projektu Józefa Karsznickiego w miejscu dwóch wcześniejszych kościołów. Wieżę zburzoną w 1914 r. zrekonstruowano w 2014 r. Kościół barokowy, orientowany, jednonawowy, trójprzęsłowy, z dwuprzęsłowym prezbiterium wydzielonym szerokim łukiem tęczy, z prostokątną jednoprzestrzenną zakrystią od płu. i kruchą od zach. Budynek zwarty, kruchta i prezbiterium niewyodrębnione z bryły nakrytej dwuspadowym dachem. Od wsch. i zach. - parawanowe fasady. Fasada zach. licowana kamieniem, pięcioosiowa, dwukondygnacyjna, założona na linii falistej, wybrzuszona ku środkowi, w pilastrowym opracowaniu. Kondygnacje zwieńczone szerokim gzymsami poprzedzonymi fryzami. Na osi - obszerne arkady obejmujące drzwi i okno - na piętrze, zamknięte odcinkiem łuku. Między pilastrami przyziemia - nisze z rzeźbami 3 zakonników i rycerza. Podobnie opracowana elewacja wsch. Frontowa elewacja boczna - dwukondygnacyjna w opracowaniu pilastrowym, tynkowana. Wnętrze o charakterze klasycystycznym. W pięciu ołtarzach obrazy Franciszka Smuglewicza. Zakrystia ze sklepieniem kolebkowo - krzyżowym i polichromią ze scenami z życia św. Benedykta. Meble intarsjowane, ufundowane w 1777 r.

Krypta grobowa Jeremiego Wiśniowieckiego - urządzona pod kościołem w 2007 r. Przeniesiono do niej szczątki bohatera, które dotąd spoczywały w podziemiach kaplicy Oleśnickich. Wejście do krypty od południowej strony kościoła.

Kaplica Oleśnickich, zwana Kaplicą Relikwii Krzyża Świętego - wzniesiona w latach 1614 -1620 z funduszy Mikołaja Oleśnickiego, na zrębach gotyckiego kapitułarza, w płd. części wsch. skrzydła klasztoru; wczesno barokowa. Od 1723 r. znajdują się tu relikwie Krzyża Świętego. Kaplica wzniesiona jest na rzucie zbliżonym do prostokąta (12×10 m), nakryta promieniście żebrowaną kopułą z XVII w. freskami. Poniżej czaszy kopuły malowidła z 1782 r. autorstwa Macieja Reichana. Ołtarz główny z kieleckiego marmuru i alabastru, na ścianie płd. piętrowy nagrobek Mikołaja Oleśnickiego, jego żony i dzieci.

Klasztor - część wsch. trójskrzydłowa, skrzydła prostokątne lekko nieregularne, z wydatnym ryzalitem od płu. ujętym narożnymi szkarpami i z mniejszym ryzalitem - na płu. końcu skrzydła wsch. Budynek w większości dwukondygnacyjny, nakryte dwuspadowo, skrzydło wsch. podpiwniczone, częściowo dwu-, częściowo trójkondygnacyjne. Nieco wyższa kaplica Oleśnickich zwieńczona kopułą z latarnią, nad salą opacką - dach dwuspadowy. Wnętrza sklepienie kolebkowo, kilka przęseł krzyżowych.

Krużganki klasztorne - sklepienie krzyżowo - żebrowo z herbami na zwornikach. W płd. części - odkrywka romańskiego muru i barokowy nagrobek z czarnego marmuru. We wsch. skrzydle krużganków - wejścia do zakrystii (marmurowy portal) i kaplicy Oleśnickich (ozdobne kute kraty - XVII w.). W części płu. znajdują się: częściowo zachowana polichromia z XVIII w.

Muzeum Misyjne - urządzone staraniem Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej. Muzeum zostało otwarte w maju 1977 r., inicjatorem jego powstania był o. Walenty Zapłata. Znajduje się w trzech salach zachodniego skrzydła zabudowań klasztornych. W ramach muzealnej wystawy prezentowane są następujące ekspozycje:

- Sala nr 1 - poświęcona pradziejom Łysej Góry oraz historii klasztoru pod zarządem benedyktynów od XI do XIX w.;
- Sala nr 2 - obrazująca okres od kasaty zakonu benedyktynów w 1819 r., poprzez utworzenie w murach zakonnych więzienia w 1882 r. po lata II wojny światowej;
- Sala nr 3 - poświęcona odbudowie klasztoru przez oblatów, którzy przybyli na Święty Krzyż w 1936 r. oraz działalności misyjnej zgromadzenia.

Zach. skrzydło klasztorne - na rzucie litery L, trójkondygnacyjne, nakryte namiotowymi dachami. Ściany tynkowane, w elewacji frontowej kilka kamiennych obramień okiennych z wysokimi prostymi nadprożami zdobionymi rozetkami, z odcinkiem gzymsu w zwieńczeniu. W budynku znajduje się Muzeum Przyrodniczo - Leśne Świętokrzyskiego Parku Narodowego.

Budynek dawnego szpitala - dwukondygnacyjny, nakryty namiotowo, bez cech stylowych, z parterowym, współczesnym pawilonem od zach.

Brama główna - barokowa z XVII w., na rzucie prostokąta, prostopadłościenna nakryta dwuspadowym dachem osłoniętym szczytami. Przejazd bramny sklepiony kolebkowo - krzyżowo. Murowana z kamienia łamanego, elewacje wsch. i zach. licowane ciosami kamienia, pozostałe - tynkowane. Ściany frontowe ujęte narożnymi pilastrami, dźwigającymi pełne belkowanie.

Dzwonnica - na rzucie kwadratu, dwukondygnacyjna, nakryta namiotowo, murowana z ciosów kamiennym, jednoprzestrzenna.

Szlak pielgrzymkowy - Droga Królewska - 2 km odcinek biegnący wsch. stokiem Łysej Góry, od Nowej Słupi. Nazwa drogi powstała w okresie jej budowy podczas zaboru austriackiego na przełomie XVIII/XIX w. i brzmiała: droga cesarsko - królewska. Obecnie nazywana jest Drogą Królewską, co nawiązuje do licznych pielgrzymek królów polskich. Na przełomie XVI/XVII w., z inicjatywy opata Michała Maliszewskiego, powstały murowane kapliczki Drogi Krzyżowej. Zachowały się dwie, znacznie późniejsze kapliczki kubaturowe, natomiast drogę krzyżową uzupełniono współcześnie o drewniane stacje drogi krzyżowej o charakterze ludowym, rozlokowane na trasie od kościoła w Nowej Słupi.

Świętokrzyski Rajd Pielgrzymkowy - to największa jednodniowa impreza turystyki pieszej w Polsce, odbywająca co roku we wrześniu, organizowana przez Oddział Świętokrzyski PTTK w Kielcach od 2000 r. Opracowanych jest kilka tras, które zróżnicowane są pod względem długości oraz stopnia trudności. Kulminacja ma miejsce na św. Krzyżu, gdzie biskupi trzech diecezji tj. kieleckiej, radomskiej i sandomierskiej celebrować Eucharystii.

5.6.4. Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

1. Dziedzictwo Klasztoru Świętokrzyskiego

W duchowym dziedzictwie opactwa jednym z najważniejszych miejsc była biblioteka - jedna z najwspanialszych bibliotek Polski średniowiecznej. Mimo pożaru w 1459 r., mimo ogólnego regresu życia zakonnego w okresie XV - XVIII w., mimo rozproszenia księgozbioru po kasacie opactwa i spalenia kolekcji przechowywanej do 1944 r. w Bibliotece Narodowej wybór był niemały. Biblioteka znajdowała się zawsze w najlepiej chronionym miejscu, obok relikwii Krzyża Świętego. Była to jedna z najbogatszych księżnic Polski ze zbiorem liczącym się jeszcze w czasach nowożytnych. Przez niektórych badaczy liczba kodeksów rękopiśmiennych szacowana jest na 2000 woluminów. Wg katalogu z 1707 r. było 3893 ksiąg. Do czasu kasaty w 1819 r. zbiór mógł urosnąć do ok. 6 - 7 tysięcy.

Biblioteka zawierała kompendium ówczesnej wiedzy. Obok egzemplarzy Biblii i komentarzy biblijnych zawierała m.in. pisma Ojców i doktorów Kościoła, od św. Hieronima do Tomasza z Akwinu, pisma soborowe i publicystykę kościelną, dykjonarze i encyklopedie średniowieczne, traktaty teologiczno- prawnicze, mistyczne, ascetyczne i liturgiczne najbardziej znanych twórców ówczesnej Europy. Pokazną część zbiorów zajmowały kazania średniowieczne w liczbie 57 kodeksów m.in.: Jakuba z Voragine, Aldobrandina z Tuscanelli, Bertranda de Turre, Szymona z Kremony, Hieronima z Pragi, Jana Merkelin, Jana Herolt, etc. oraz najbardziej popularny zbiór kaznodziejski Polski późnego średniowiecza, czyli tzw. kolekcję kazań Piotra z Miłosławia czy słynne Kazania świętokrzyskie. Ponadto prawdopodobnie autograf Roczników Jana Długosza, dzieła historyczne z Kroniką Wincentego Kadłubka, Marcina Polaka, Katalog biskupów krakowskich, Katalog arcybiskupów gnieźnieńskich oraz Rocznik świętokrzyski i statuty Kazimierza Wielkiego.

Biblioteka była miejscem pracy dla mnichów - intelektualistów. Od końca XIV w. większość opatów, jak i znaczna liczba mnichów była absolwentami wyższych uczelni głównie Pragi, potem Krakowa. Potencjał intelektualny opactwa pozwalał na funkcjonowanie szkoły wewnętrznej oraz zewnętrznych - dla uczniów świeckich: w Starej lub Nowej Słupi oraz parafiach: w Ciepłej, Mniszku, Modliborzycach, Wąwolnicy, Wierzbniku, Koniemłotach, Pawłowie. W celu szerzenia oświaty benedyktyni organizowali świeckie bractwa religijne, które między XV - XVIII w. działały w czterech parafiach patronalnych opactwa - w Koniemłotach, Nowej Słupi, Wierzbniku oraz w Wąwolnicy: dwa miłosierdzia, literackie NMP oraz różańcowe w Wąwolnicy.

Szczególnie pomyślny okres dla biblioteki przypadł na czasy opata Michała z Krakowa i Macieja z Pełczyna (z Pyzdr). W dorobku Macieja jako kopisty znajdują się statuty synodalne, statuty Kazimierza Wielkiego, Władysława Jagiełły i Kazimierza Jagiellończyka, dzieła Augustyna oraz Anzelma z Canterbury. Jest autorem najstarszego (po 1496 r.) katalogu biblioteki łysogórskiej. Maciej z Pełczyna podarował opactwu tzw. kodeks Macieja z Pełczyna, czyli rękopiśmienną księgę z tekstami m.in. Kroniki Kadłubka, Rocznikiem świętokrzyskim, Katalogiem biskupów krakowskich oraz Katalogiem arcybiskupów gnieźnieńskich, a przede wszystkim, ze słynnymi Spominkami. Zapisywał w nich ważniejsze daty swojego życia oraz momenty przełomowe w dziejach kraju. Jest to próba wpisania dziejów narodowych w postąnnictwo duszpasterskie, wykorzystania motywów historycznych w działalności kaznodziejskiej.

Działalność kaznodziejska była łatwym narzędziem szerzenia ideologii wobec rzeszy pątników. W twórczości kaznodziejskiej baśniowe, mity i legendy, postaci fabularne i rzeczywiste mieszały się z faktami. Budowały atrakcyjny dla odbiorcy obraz niezwykłości łyśca, podnosiły autorytet i prestiż opactwa, podkreślały jego zasługi, wyjątkowość miejsca oraz przypominały historyczną metrykę sięgającą świata mitów i legend. W czasie trwania opactwa wykrystalizowało się szereg legend klasztornych, w części bazujących na źródłach historycznych. Zachowały się powstałe na pocz. XIV w. sławne „Kazania świętokrzyskie” czy słynne kazanie opata Michała z Krakowa o opacie wąchockim. Jako kaznodzieje zastąpili: Mikołaj z Włoch pod łyścem, zw. Włoskim oraz Jan z Szydłowa (k. XV w./pocz. XVI w.). Opactwo było ważnym ośrodkiem duszpasterskim od ok. 1306 r., pozycję największego polskiego sanktuarium stracił dopiero na rzecz Jasnej Góry. Jeszcze w XVIII w. wzrosła jego ranga i nastąpiło znaczne ożywienie kultu.

Ludowy charakter łysogórskiego kultu odzwierciedlają różnorodne teksty przechowywane w klasztornej bibliotece, zwłaszcza przeznaczone dla celów duszpasterskich: opowiadania, kolekcje kaznodziejskich exemplów, facecji i podań, pieśni ludowych, modlitw, w tym m.in. licznych dekalogów i śpiewów kościelnych w języku staropolskim. Np. cykl tzw. „pieśni łysogórskich” - zbioru pieśni maryjnych w języku staropolskim wydobytych z kodeksów świętokrzyskich z XV w. Wśród nich słynny „Lament świętokrzyski”, wybitne dzieło w skali literatury powszechnej. W tekstach o charakterze moralizatorskim znajduje się również lżejszy gatunek: facecje i exempla, ludowe pieśni bądź przysłowia. Przykładem oryginalnej łysogórskiej twórczości opartej ponadto na lokalnych wydarzeniach jest znane moralizatorskie exemplum z kazania opata Michała z Krakowa, o porwaniu opata cystersów z Wąchocka przez diabła. Wśród tekstów - słynne „Kazania tzw. świętokrzyskie”, arcydzieło prozy polskiego średniowiecza napisane w języku ojczystym, przedstawiające obraz polskiej religijności i obyczajowości dorocznej. Opactwo budowało w ten sposób swój wizerunek skarbnicy tekstów i strażnika pamięci, ale również miejsca pamięci, otwartego na tradycje i potrzeby religijne pątników.

Od czasów późnego średniowiecza klasztor był jednym z najważniejszych w Polsce ośrodków kultury intelektualnej. Trwają działania na rzecz wpisania Świętego Krzyża na listę Pomników Historii.

2. Sanktuarium

Jego sławę uruchomiło sprowadzenie relikwii Krzyża Świętego (lata 1306 - 1308). Opactwo i sanktuarium odegrało ogromną rolę w integracji regionu świętokrzyskiego, jego rozwoju gospodarczym oraz miało wielkie znaczenie dla polskiej historii i kultury. Było to największe sanktuarium Polski do połowy XVII w., do czasu, gdy głównym miejscem pielgrzymkowym kraju stała się Jasna Góra. W okresie panowania dynastii Jagiellonów było to rzeczywiste sanktuarium dynastyczne i państwowe - miejsce, gdzie królowie i ich poddani udawali się na pielgrzymki, prosząc o pomyślność dla siebie, dynastii i państwa. Ale i wcześniej klasztor budził zainteresowanie władców. Władysław Łokietek - fundator relikwii oraz Kazimierz Wielki otaczali opactwo opieką i mecenatem. W przeciągu stuleci odwiedziła je plejada władców. Przede wszystkim Władysław Jagiełło inicjator pielgrzymek z Nowej Słupi, którego opat Mniszek przygotowywał do chrztu. Ponadto: królowa Anna Cylejska, Jan Olbracht, Zygmunt Stary i królowa Bona, Zygmunt August, Zygmunt III Waza i Jan Kazimierz - w 1661 r. Prócz monarchów byli tu przedstawiciele wszystkich sławnych rodów: Kmitów, Oleśnickich, Odrowążów, Radziwiłłów, Tęczyńskich, Bogoriów, Siennickich i innych. Cześć wyrażały w ofiarowywanych wotach, o czym przypominają herby umieszczone w sklepieniach krużganków.

3. Miejsca pamięci

Celem ochrony miejsc pamięci jest zachowanie śladów historii i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, walk, postaci. Miejsca martyrologii mają szczególne znaczenie w kreowaniu tożsamości narodowej i regionalnej oraz spełniają cele edukacyjne i wychowawcze. Stanowią też ważny element dziedzictwa, który powinien być popularyzowany, zwłaszcza wśród młodego pokolenia. W poszczególnych miejscowościach gminy występują następujące miejsca pamięci:

Święty Krzyż:

- cmentarz jeńców radzieckich na Świętym Krzyżu na stoku Łysej Góry pomordowanych przez Niemców w obozie na Świętym Krzyżu istniejącym w latach 1941 - 1942; zlokalizowany częściowo na miejscu cmentarza więziennego, na którym grzebano ciała skazańców i więźniów zmarłych w ciężkim więzieniu istniejącym na Świętym Krzyżu w latach 1884 - 1939.
- kapliczka przy drodze na Święty Krzyż ustawiona na miejscu bitwy wojska Langiewicza z oddziałem Czengierego w dniu 11.02.1863 r.
- kopiec A. Czartoryskiego - zachowany fragmentarycznie kamienny pomnik usypany na cześć księcia Adama Czartoryskiego po jego śmierci w 1861 r. Upamiętnia jego pobyt na Świętym Krzyżu, po upadku Powstania Listopadowego, kiedy prezes Rządu Narodowego, w drodze na emigrację, odwiedził klasztor i przed kościołem wygłosił patriotyczną mowę.

Bartoszewiany:

- pomnik ofiar pacyfikacji - 06.03.1943 r. W czasie pacyfikacji wsi zamordowano 12 osób w tym 7 dzieci.

Dębno:

- tablica poświęcona pamięci ks. Euzebiusza Pinakiewicza, proboszcza parafii Dębno, aktywnie wspierającego powstańców 1863 r., który został zesłany do Rosji gdzie zmarł.

- zbiorowa mogiła 29 mieszkańców Dębna - przy ogrodzeniu cmentarza - rozstrzelanych przez hitlerowców w odwecie za wspieranie działań partyzantów ZWZ w latach 1942 - 1944.

Nowa Słupia:

- pomnik powstańców 1863 r. przy kościele: kamienny stożek zwieńczony żeliwnym krzyżem i żeliwnymi plaketami: orzeł trzymający krzyż i koronę cierniową oraz tarcza herbowa z herbami Polski i Litwy; 1973 r.

- pomnik nagrobny powstańców 1863 r. i partyzantów z lat 1939 - 1945 we wsch. części cmentarza; kamienny obelisk z tablicą o orłem; 1972 r.

- tablica w Szkole Podstawowej im. Bohaterów Powstania Styczniowego, 1971 r.

- pomnik poświęcony 11 zamordowanym mężczyznom przez kwaterujących w Nowej Słupi Niemców w dn. 1 V 1943 r. Ofiary zbrodni są pochowane na cmentarzu w Dębnie.

- zbiorowa mogiła 17 powstańców z oddziałów gen. Mariana Langiewicza i płk Dionizego Czachowskiego, poległych w bitwie pod klasztorem na Świętym Krzyżu i Nową Słupią stoczonyj 11 lutego 1863 r. z wojskami rosyjskimi gen. Ksawerego Czengierego. W mogile pochowani są między innymi: ks. Pożyczyński z Kraśnika i ks. Cyprian Wietucha z Chełmna.

Paprocice:

- pomnik upamiętniający 5 osób zamordowanych przez Niemców w dniu 06.02.1943 r.

Jeziorko:

- obelisk ku czci powstańców poległych w bitwie pod Jeziorkiem 29.10.1863 r. w Powstaniu Styczniowym, 2008 r.

- krzyż powstańców 1863 r. - przy drodze do Dębna, 2008 r.

4. Inne formy dziedzictwa niematerialnego

Gwara świętokrzyska - zanikająca gwara sandomierska należy do dialektu małopolskiego. Charakterystyczne dla niej są elementy: tzw. mazurzenie, ścieśnienie samogłosek „a”, „e”, „o” i ich wymowa jako „o”, „i”, „u” (np. „chłopok”, „kobita”); brak rezonansu samogłosek nosowych „ą”, „ę” (np. „bede”); zastąpienie w bezokoliczniku końcówki „-eć” przez „-ić” lub „-yć” (np. „widzić”, „cierpić”, „leżyć”); poprzedzanie samogłosek „o” i „u” spółgłoską „ł” (np. „łosa”, „łodejdź”); używanie formy liczby mnogiej, jako wyraz szacunku do osoby starszej (np. „mamusia żyli osiemdziesiąt lat”).

Tradycje ludowe - prezentowane są głównie na imprezach lokalnych jak dożynki czy na imprezach o zasięgu regionalnym jak: festyny w Parku Etnograficznym w Tokarni, w ośrodkach doradztwa rolniczego w Modliszewicach i Sandomierzu oraz na festynach towarzyszących Dymarkom Świętokrzyskim.

Przekazy ustne - podstawowy zestaw wierzeń, podań ludowych, przysłów i pieśni dotyczących ludowego kultu religijnego został ukształtowany przez 800 lat trwania klasztoru na Świętym Krzyżu. Część z nich istnieje zapisana w formie papierowej, znaczna część funkcjonuje w zbiorowej świadomości mieszkańców. Pojawiały się również materiały o charakterze świeckim, mające charakter dydaktyczny, tłumaczyły występowanie niektórych zjawisk lub przebieg, przyczynę wydarzeń, opowiadały historię itp. Z regionu świętokrzyskiego pochodzi wiele legend, z których najbardziej znane i popularne, o charakterze często ponadregionalnym, to:

- legenda o Gołoborzu;
- legenda o diable i rycerzu;
- legenda o Pielgrzymie Świętokrzyskim/o Emeryku - dotyczy kamiennej rzeźby tzw. Pielgrzyma Świętokrzyskiego, który pokutuje za grzech zarozumiałości. Co rok porusza się o ziarno piasku w stronę klasztoru. Gdy tam dotrze, nastąpi koniec jego pokuty, ale też i koniec świata;
- legendy o sabatach czarownic na Łysej Górze;
- legenda o Adelajdzie Habdankównie z Dębna i murzy Dębrocie.

Obrzędy - kultywowana jest obrzędowość katolicka: kościelna - uczestnictwo w świętach roku liturgicznego (Wielkanoc, Boże Ciało, Boże Narodzenie i innych), dbałość o miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki na cmentarzach. Do obrzędowości należy zwyczaj pielgrzymowania na Jasną Górę i sanktuariów obecnych w województwie (m. in.: Święty Krzyż, Wiślica, Rytwiany, Pińczów, Piekoszów, Czarna). Trasa po sanktuariach została połączona w Rowerowy Szlak Pielgrzymkowy „Miejsca Mocy”. Z obrządkami kościelnymi wiążą się również uroczystości patriotyczne, które zwykle posiadają oprawę religijną.

Pogański Wał Kultowy na św. Krzyżu - szczyt Łysej Góry otacza kamienny wał, ułożony z piaskowca. Zachowane fragmenty mają długość ok. 1,5 km a wysokość, miejscami ponad 2 m. Wały te wzniesiono pomiędzy VII a IX w., dla potrzeb kultu pogańskiego. Pełniły one funkcje kręgów kultowych i wyznaczały miejsce święte. Założenie w XII w., klasztoru benedyktyńskiego, spowodowane było zapobieżeniem kontynuacji pogańskich praktyk religijnych na Łysej Górze.

Nazwy zwyczajowe:

- **Bartoszwiny:** Dolna Wieś; Pola - Majdan, Ogrody, Pod Poradą, Przymiarki, Trzeci Łazek, Pastwiska, Strumyk; Pradło. Las - Wypalona Poręba.
- **Baszowice:** części wsi: Baszowice - Resztówka, Nowe Baszowice, Stare Baszowice; Łąki - Klucz, Stawy; Pola - Marzeczeki, Hektary, Na Bykowie, Pod lasem, Pustka, Za ścieżką, Kowalówka.
- **Cząstków:** nazwy wsi: Ciemna, Nowy Cząstków, Stary Cząstków, Zamłynie; pola - Ciemna, Miłoszowskie pola, Pastwiska, Skąta, Zamłynie, Zapusta; Las - Chełmowa Góra.
- **Hucisko:** Hektary, Pod lasem, Smugi, U granicy - polana; Rampa - las.
- **Jeziorko:** Bielowice, Jeziorkowskie, Na Chropie, Na Jeziorkach, Pod Krajkowem, Podlesie, Pod Łomnem, Stara Wieś.
- **Paprocice:** nazwy miejscowości: Leśniczówka, Pod lasem; Polanki - pola.
- **Pokrzywianka:** nazwy wsi: Pokrzywianka, Górna, Dolna, Hektary; pola - Ciemna, Grzegorzowskie pola, Hektary, Miłoszów; Rzeki - Czarna, Pokrzywianka.
- **Serwis:** Łąki Chełmowa Góra, Serwiskie. Rzeka - Pokrzywianka.
- **Skąty:** nazwy miejscowości: Kolonia Pierwsza, Kolonia Druga, Stara Wieś; rzeka - Czarna; pola - Kamieniołomy, Kolonijne pola, Pastwiska, Ziemia Państwowa.

- **Sosnówka:** jednostki osadnicze wsi: Nowa Sosnówka, Nowy Cząstków, Osiedle Górne, Osiedle Serwis, Rudki, Skowroniec, Sosnówka, Stara Sosnówka; pola - Lipie, Skowroniec, Zagaję.

- **Stara Słupia:** jednostki osadnicze wsi : Góry, Podchełmie, Stara Wieś, Winnica; Chełm - las; Chełmowa Góra - góra, las; pola: Hektary, Hektary zawinnickie, Korczak, Pod Chełmem, Pod lasem, Pola Serwickie; Słupianka - rzeka.

- **Włochy:** nazwy wsi: Włochy - Kolonia, Kresy, Nowa Wieś, Wieś; pole - Gacki, Kamieniołom, Kuniowa, Nad Pokrzywianką, Nadrzeczce, Przymiarki, Pod Gruszą, Rokita, Trzcianki, Za dołami, Pastwiska - Doły. Rzeka - Pokrzywana.

- **Wólka Milanowska:** nazwy ośrodków osadniczych: Wólka Milanowska, Wólka - Parcela, Wólka Stara Wieś; Pole - Kamień, Pastwiska, Parcela, Podjeleniowskie, Podmiejskie, Przymiarki; Łąki - Nadolna. Las - Pastwiska.

Spektakle i widowiska - Dymarki świętokrzyskie - wielka plenerowa impreza, odbywająca się w Nowej Słupi, stanowiąca połączenie wiedzy naukowej oraz zabawy w ramach ludowego święta integrującego regionalną społeczność. Odbywa się rokrocznie w sierpniu, wpisała się na stałe w kalendarz wydarzeń kulturalnych Kielecczyny. Po raz pierwszy zorganizowana została w 1967 r. z inicjatywy zarządu PTTK Okręgu w Kielcach (B. Bełdowski i K. Lewicki), jako eksperyment archeologiczny, równocześnie pokaz o charakterze publicznym efektu badań doświadczalnych mających na celu odtworzenie technologii produkcji żelaza stosowanej w pierwszych wiekach n.e.

Od 1999 r. funkcjonuje jako projekt edukacyjny „Człowiek i żelazo w pierwszych wiekach naszej ery”, prowadzony przez Świętokrzyskie Stowarzyszenie Dziedzictwa Przemysłowego w Kielcach. Obejmuje szereg nowych elementów związanych z przedstawieniem pełnego cyklu technologicznego produkcji żelaza - od wydobycia i przygotowania rudy, poprzez właściwą redukcję, na obróbce kowalskiej kończą. Prezentowane są również inne dziedziny pradziejowej gospodarki: kolorowa metalurgia, garncarstwo, rogowiarstwo, plecionkarstwo, obróbka bursztynu, skóry, drewna itp.

Od 2011 r. pokazy odbywają się w Centrum Kulturowo-Archeologicznym w Nowej Słupi, powstałym z inicjatywy Świętokrzyskiego Stowarzyszenia Dziedzictwa Przemysłowego z siedzibą w Kielcach, przy współpracy wielu instytucji i osób. Inwestorem była Gmina Nowa Słupia, środki pozyskano z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007 - 2013, nazwa zadania „Rewitalizacja terenów dymarkowskich w miejscowości Nowa Słupia”.

Centrum ma charakter parku edukacyjno- archeologicznego, bazującego na rekonstrukcji obiektów odkrytych w trakcie badań archeologicznych. Na obszarze ponad 4 ha znajduje się jedenaście obiektów, w tym: ziemianki i chaty mieszkalne (wykopaliska w miejscowościach: Świlcza, Wrocieryż, Skąły oraz Stobnica - Trzymorgi), chaty rzemieślnicze: kuźnia, chata rybaka, chata tkaczki, tzw. długi dom (Wólka Łasiecka), kopalnia żelaza (Modlniczki k. Krakowa), stanowiska dymarek i pieców garncarskich, fragmenty obozu rzymskiego z rekonstrukcją Wału Hadriana i wieżę (tzw. Burgą), „Święty gaj”.

Na terenie Centrum organizowane są liczne pokazy starożytnego górnictwa rud, hutnictwa oraz garncarstwa, a także rzemiosł (kowalstwo, tkactwo, ciesielstwo, złotnictwo, rymarstwo, zielarstwo). Ponadto prezentowane jest uzbrojenie i życie codzienne legionistów rzymskich oraz zagroda celtycka.

Systematyczne badania śladów metalurgii żelaza na terenie Gór Świętokrzyskich - wyjątkowego w skali europejskiej zjawiska - zawdzięczać należy prof. Mieczysławowi Radwanowi, który od 1955 r. kierował pracami badawczymi we współpracy z Zespołem Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN, Muzeum Świętokrzyskim w Kielcach i Akademią Górniczo - Hutniczą w Krakowie. Już w 1962 r. M. Radwan podjął badania doświadczalne, mające na celu odtworzenie starożytnego procesu dymarskiego. Od końca lat 60-tych XX w. badania prowadził prof. Kazimierz Bielenin z Muzeum Archeologicznego w Krakowie, który wprowadził tą problematykę do polskiej i europejskiej archeologii. Obecnie kontynuuje je zespół kieleckich archeologów wspomaganych przez grupę krakowskich metalurgów. Kilka lat temu ciężar gatunkowy prac przeniesiony został ze stanowisk produkcyjnych na stanowiska osadnicze: osady, cmentarzyska. Dymarki przekształciły się w pokaz obejmujący całokształt życia w tamtym okresie.

6. Instytucje kultury

Muzeum Przyrodniczo - Leśne Świętokrzyskiego Parku Narodowego na Świętym Krzyżu - stałe ekspozycje dotyczące przyrody, geologii, archeologii Świętokrzyskiego Parku Narodowego oraz wystawa prezentująca osiągnięcia w ochronie przyrody na Kielecczyźnie

Muzeum Misyjne na Świętym Krzyżu - omówione powyżej.

Muzeum Starożytnego Hutnictwa im. Mieczysława Radwana w Nowej Słupi - powstało w 1960 r. Prezentuje ekspozycję stałą dotyczącą świętokrzyskiego hutnictwa i geologii: fragmenty pieców hutniczych; ekspozycja uzupełniająca obrazuje terytorialny zasięg hutnictwa świętokrzyskiego, wyjaśnia technologię i organizację wytopów oraz prezentuje wyroby żelazne. Muzeum posiada pracownię, która stanowi bazę dla ekip badawczych.

Centrum Kulturowo - Archeologiczne w Nowej Słupi - omówione powyżej.

7. Placówki upowszechniania kultury:

- Gminny Ośrodek Kultury w Nowej Słupi z siedzibą w Rudkach,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Nowej Słupi;
- Towarzystwo Przyjaciół Nowej Słupi;
- Towarzystwo Przyjaciół Rudek;
- Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów Zarząd Rejonowy w Nowej Słupi;
- Związek Kombatanów R.P. i Białych Więźniów Politycznych w Nowej Słupi - Jarosława Chroboty.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli szanse,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 6), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego w gminie Nowa Słupia. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe. W tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego programu - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego kilkusetletnia historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

<p style="text-align: center;">SILNE STRONY GMINY NOWA SŁUPIA</p>	<p style="text-align: center;">SŁABE STRONY GMINY NOWA SŁUPIA</p>
<ul style="list-style-type: none"> • położenie geograficzne - bliskość miasta Kielce; • różnorodność kulturowa i bogata historia regionu; • atrakcyjne położenie geograficzne, zwłaszcza dla zamieszkiwania i rozwoju turystyki; • zespół klasztorny benedyktynów na Świętym Krzyżu; • dysponowanie terenami o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (Świętokrzyski Park Narodowy i Jeleniowski Park Krajobrazowy); • tradycja imprezy „Dymarki Świętokrzyskie”; • szlaki turystyki pieszej, warunki do turystyki kwalifikowanej; • rekonstrukcja, odbudowa szczególnie cennych obiektów zabytkowych; • funkcjonowanie organizacji pozarządowych stwarzających warunki do tworzenia i upowszechniania aktywności różnych środowisk; • grupy mieszkańców aktywnych w kultywowaniu tradycji - istniejące organizacje pozarządowe; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • oznakowanie części obiektów nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków tablicami informacyjnymi, będącymi łatwo dostępnym źródłem wiedzy dla mieszkańców i turystów; • aktywna działalność instytucji kulturalnych na terenie gminy - Gminny Ośrodek Kultury w Nowej Słupi z siedzibą w Rudkach, Gminna Bibliotek Publiczna w Nowej Słupi, Towarzystwo Przyjaciół 	<ul style="list-style-type: none"> • nieład przestrzenny i architektoniczny w niektórych miejscowościach gminy; • brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego; • ogólny niski poziom edukacji ekologicznej i kulturalnej; • mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów; • niedostateczna kondycja i sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych, spadek dochodów ludności wiejskiej; • niedostateczna ilość punktów noclegowo - żywieniowych dla turystów; • niedostateczny rozwój sieci obiektów umożliwiających wykorzystanie walorów przyrodniczo - kulturowych gminy; • brak odpowiedniego zagospodarowania oraz ochrony dla terenu rezerwatu archeologicznego RUDKI.

<p>Nowej Słupi, Towarzystwo Przyjaciół Rudek, Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów Zarząd Rejonowy w Nowej Słupi, Związek Kombatantów R.P. i Białych Więźniów Politycznych w Nowej Słupi - Jarosława Chroboty, Muzeum Przyrodniczo - Leśne Świętokrzyskiego Parku Narodowego na Świętym Krzyżu - Muzeum Misyjne na Świętym Krzyżu, Muzeum Starożytnego Hutnictwa im. Mieczysława Radwana w Nowej Słupi, Centrum Kulturowo - Archeologiczne w Nowej Słupi.</p>	
---	--

<p style="text-align: center;">SZANSE GMINY NOWA SŁUPIA</p>	<p style="text-align: center;">ZAGROŻENIA GMINY NOWA SŁUPIA</p>
<ul style="list-style-type: none"> • zwiększenie dostępności informacji dla mieszkańców o możliwościach uzyskania dofinansowania inwestycji związanych z poprawą stanu zabytków; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie; • podniesienie poziomu życia ludzi; • zwiększenie ilości obiektów wpisanych do rejestru zabytków; • wykorzystanie walorów zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • zwiększenie poziomu edukacji i świadomości kulturalnej poprzez wydawanie folderów, informatorów, publikacji; • wzrost znaczenia atrakcyjności wsi; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • bliskość dużych aglomeracji miejskich zainteresowanych lokalną ofertą 	<ul style="list-style-type: none"> • postępująca urbanizacja i modernizacja wsi, prowadzona bez poszanowania zabytkowej substancji; • niekontrolowane działania inwestycyjne - niewłaściwie przeprowadzone pod względem konserwatorskim remonty i modernizacje budowli oraz budowa w ich sąsiedztwie nowych, niedopasowanych stylistycznie obiektów, zakłócających krajobraz kulturowy; • brak pełnej skuteczności działań w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego; • niewystarczający poziom obsługi mieszkańców i turystów; • osłabienie zainteresowania kultywowaniem tradycji ludowych; • odchodzenie od miejscowej tradycji w budownictwie przy budynkach nowopowstałych lub modernizowanych; • niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych

<p>turystyczno - rekreacyjną i produktami rolno - spożywczymi;</p> <ul style="list-style-type: none"> • tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby; • oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • programy edukacyjne, promocyjne, restrukturyzacyjne, prewencyjne i modernizacyjne realizowane na terenie gminy przez powiat, organy administracji wojewódzkiej i państwowej; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • archeologiczne badania na terenach realizowanych lub przewidzianych do inwestycji; • opracowanie Gminnych programów rewitalizacji; • Dyrektywa INSPIRE; • możliwości wykorzystania atrakcyjnego położenia gminy; • rosnące potrzeby wprowadzania alternatywnych form turystyki przyjaznej dla środowiska w tym agroturystyki, służących mieszkańcom pobliskich aglomeracji oraz turystom zagranicznym; • dziedzictwo kulturowo - historyczne oraz walory przyrodniczo - środowiskowe na skalę krajową i europejską; • rozwój turystyki w województwie świętokrzyskim, jako jeden z priorytetów rozwoju gospodarczego regionu; • możliwość rozbudowy infrastruktury kulturalnej i turystycznej. 	<p>oraz dewastacji zabytków i środowiska;</p> <ul style="list-style-type: none"> • zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie jako zasobu historycznego; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; • brak środków finansowych na infrastrukturę; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • zerwanie ciągłości kulturowej - zmiana systemu wartości pomiędzy pokoleniami; • zagrożenia powodujące zmiany w układzie kompozycyjnym gminy; • zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego przez eksploatację surowców mineralnych oraz działalność rolniczą; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych.
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Nowa Słupia

Polityka gminy w zakresie ochrony zabytków w perspektywie długofalowej powinna być przede wszystkim nakierowana z jednej strony na zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, jego ochronę przed degradacją, systematyczną poprawę stanu technicznego - remonty, odbudowy, adaptacje i rewitalizacje, z drugiej strony na wielotorową edukację kulturalną, która jest kluczem do ogólnej poprawy sytuacji w przestrzeni publicznej. Realizacja wyznaczonych celów, wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Nadrzędnym celem polityki gminnej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest ochrona oraz efektywne zarządzanie materialnym dziedzictwem kulturowym, dążenie do poprawy stanu zabytków, ich odbudowy, adaptacji i rewitalizacji w celu wykorzystania potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym. W programie zostały opracowane dwa priorytety, kierunki działania wraz z zadaniami, na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, za pomocą analizy SWOT (Tabela nr 7 i 8). Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom gminy właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Poprawa dostępności do poszczególnych obiektów zabytkowych poprzez udostępnienie obiektów dla zwiedzających w ścisłej współpracy z właścicielami obiektów.	Ilość osób zwiedzających
	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy, rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, ilość turystów odwiedzających poszczególne obiekty/ atrakcje

	Przestrzeganie zasad dotyczących umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych w gminie, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i ustawą krajobrazową.	Ilość opracowanych zasad, dokumentów
	Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów., zgodnie z ustawą krajobrazową.	Ilość postawionych znaków/ tablic
	Montaż iluminacji świetlnych zabytkowych obiektów.	Ilość oświetlonych obiektów
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	Promowanie istniejących wartości krajobrazowych gminy oraz atrakcyjnych przestrzeni widokowych, w tym ochrona historycznego tła krajobrazowego.	Ilość działań promujących
	Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.	Czy plany zostały opracowane, ilość planów
	W momencie przyjmowania nowych planów, strategii, zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami.	Ilość informacji umieszczonych w dokumentach na temat zabytków
	Wspieranie badań archeologicznych poprzez inwentaryzacje terenowe stanowisk archeologicznych w ramach AZP.	Ilość przeprowadzonych badań, ilość odnalezionych obiektów
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy Nowa Słupia.	Systematyczna aktualizacja i weryfikacja obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, poprzez okresowe przeglądy obiektów wpisanych do ewidencji.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji gez, ilość obiektów wyłączonych z gez
	Systematyczne zbieranie informacji od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów.	Ilość zebranych informacji
	Coroczne rezerwowanie środków w budżecie gminnym przeznaczonych na dofinansowania prac konserwatorskich i remontów dla	Ilość środków przeznaczonych na dofinansowania

	właścicieli zabytków.	
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy.	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, Konserwatorskich, ilość wydanych środków
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów.	Ilość odbytych kontroli, ilość obiektów wymagających remonty/ konserwacje, ilość wytypowanych obiektów do remontów/ konserwacji
	Prowadzenie nadzoru archeologicznego nad inwestycjami ziemnymi realizowanymi przez gminę, a stanowiącymi zagrożenie dla zabytków archeologicznych.	Ilość przeprowadzonych nadzorów, ilość realizowanych prac ziemnych
	Zagospodarowanie terenu rezerwatu archeologicznego RUDKI oraz dodatkowa ochrona poprzez zabezpieczenie istniejącej jeszcze substancji zabytkowej archeologicznej (w postaci profili ziemnych, istniejącego ukształtowania terenu oraz podziemnych struktur archeologicznych).	Czy teren został zagospodarowany, czy wprowadzono działania chroniące obiekt
	Interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego, przy obiektach zabytkowych (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniające bryłę budynków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość podjętych interwencji
	Rewaloryzacja obszarów i obiektów zabytkowych z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji.	Ilość adaptacji obiektów, rodzaj działań związanych z rewaloryzacją
	Zapoznanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami korzystania z programowych funduszy Wspólnoty Europejskiej. Dysponowanie aktualnymi informacjami o możliwościach starania się o środki pozabudżetowe na	Ilość zainteresowanych dofinansowaniem, ilość spotkań z właścicielami obiektów zabytkowych, ilość przekazanych informacji dotyczących

	dofinansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych.	dotacji
	Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach zabytkowych niebędących własnością gminy.	Wartość dofinansowań
	Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.).	Ilość działań, ilość obiektów, gdzie niezbędne jest zabezpieczenie, ilość wandalizmów
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego.	Ilość pozyskanych środków
Podjęmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.	Podnoszenie poziomu wyszkolenia pracowników Urzędu Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń.	Ilość przeprowadzonych szkoleń
	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	Ilość chętnych osób do złożenia wniosków, ilość złożonych wniosków
	Współpraca z urzędem pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną.	Ilość przeprowadzonych prac porządkowych, ilość osób zatrudnionych
	Opracowywanie ofert prac sezonowych dla bezrobotnych mieszkańców gminy przy bieżących pracach pielęgnacyjnych i porządkowych prowadzonych na terenach zabytkowych układów zieleni i zabytkowych cmentarzy.	Ilość sporządzonych ofert, ilość zatrudnionych osób, ilość przeprowadzonych prac

Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Nowa Słupia.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Popularyzowanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.	Elektroniczna publikacja wykazu gminnej ewidencji zabytków na stronie internetowej gminy, w celu zwiększenia świadomości mieszkańców o zasobie dziedzictwa kulturowego gminy.	Ilość ogłoszonych informacji, ilość osób odwiedzających stronę internetową
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	Ilość podjętych działań
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki itp.	Ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział
	Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy.	Ilość odbytych imprez, ilość wypromowanych imprez, ilość osób uczestniczących
	Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo, poprzez prezentowanie przeprowadzonych konserwacji, remontów, rekonstrukcji itp.	Ilość przeprowadzonych prac, ilość działań związanych z promowaniem dobrych praktyk
	Stworzenie trasy turystycznej po kapliczkach/figurach/krzyżach znajdujących się na terenie gminy, w postaci mapy z rozmieszczeniem ww. obiektów, w kolejnym etapie ujęcie najcenniejszych obiektów w gminnej ewidencji zabytków.	Ilość opracowanych tras, ilość zwiedzających, czy obiekty zostały ujęte w GEZ

	Utrzymanie i opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.	Ilość nowych szlaków, ilość osób odwiedzających szlaki
--	---	--

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
 - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
 - wykonywanie decyzji administracyjnych z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- instrumenty finansowe:
 - finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
 - udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i budowlane przy zabytkach;
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje.
- instrumenty społeczne:
 - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi oraz spółkami), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Nowa Słupia;
 - edukacja kulturowa.
- instrumenty koordynacji:
 - realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;
 - realizacja poprzez monitoring stanu środowiska kulturowego.
- instrumenty kontrolne:
 - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
 - oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy;
 - analizy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego,

- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz aktualizacja programu związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów programu opieki nad zabytkami. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

W związku z tym ważne jest propagowanie przez organ gminy informacji wśród właścicieli zabytków o różnych możliwościach dofinansowywania szeroko pojętych prac konserwatorskich prowadzonych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Na samym wstępie każdy właściciel czy posiadacz zabytku ubiegający się o pozyskanie środków na prace przy zabytkach powinien pamiętać o sformułowaniu rzeczywistych celów zamierzonych działań przy zabytku, aby wybrać odpowiedni program dofinansowania i przygotować prawidłowo wymagane dokumenty. Jednocześnie ubiegający się o dotacje beneficjent powinien pamiętać, że łączna wartość uzyskanych dotacji ze źródeł zewnętrznych nie może przekraczać 100% całkowitej wartości zadania. Dodatkowo powinien wiedzieć także, że środki z funduszy europejskich nie mogą być łączone ze środkami pochodzącymi z budżetu państwa i samorządów terytorialnych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- Źródła krajowe:
 - dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
 - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
 - dotacje wojewódzkie, powiatowe, gminne;
 - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
 - Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
 - Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa;
 - Rządowy Program Ograniczania Przestępczości i Aspołecznych Zachowań program pn. „Razem bezpieczniej”;
 - programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
 - promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Źródła zagraniczne:
 - źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
 - źródła unijne z programów: Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020.

9.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2015 poz. 1789).

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50% nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100% wartości robót.

Środki Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Zasady udzielania dotacji określa Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Wniosek należy złożyć do 28 lutego każdego roku, w którym ma być udzielona dotacja na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone lub do 30 czerwca, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Została ponadto opracowana Instrukcja w sprawie przyjmowania i rozpatrywania wniosków oraz udzielania i rozliczania dotacji celowej udzielanej przez ŚWKZ na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego.

- **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Środki Województwa Świętokrzyskiego - Samorząd Województwa Świętokrzyskiego udziela dotacji celowych na prace konserwatorskie i budowlane w drodze konkursu. Zasady i tryb udzielania dotacji określa uchwała nr VII/121/11 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 27 kwietnia 2011 r. w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu samorządu województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze Województwa Świętokrzyskiego.

Środki powiatu kieleckiego - zasady udzielania dotacji określa Uchwała Nr IV/13/2015 Rady Powiatu w Kielcach z dnia 16 lutego 2015 r. w sprawie: określenia zasad udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Z budżetu Powiatu Kieleckiego mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac lub robót budowlanych przy zabytku ruchomym i nieruchomym, jeżeli zabytek ten spełnia następujące kryteria:

- 1). znajduje się na stałe na obszarze Powiatu Kieleckiego;
- 2). posiada istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe;
- 3). jest wpisany do rejestru zabytków.

Wnioski o dotację należy składać do Zarządu Powiatu Kieleckiego w terminie do 31 sierpnia danego roku budżetowego.

- **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1515) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie

dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

Środki gminy Nowa Słupia - zasady udzielania dotacji określa Uchwała Nr VII/44/10 Rady Gminy Nowa Słupia z dnia 31 sierpnia 2010 r. w sprawie zasad i trybu postępowania o udzielenie, rozliczenie i kontroli wykorzystania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowiących własność gminy. Odnośnie zabytków stanowiących własność gminy Nowa Słupia - gmina nie posiada uchwały.

- **Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny**

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej.

- **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

- **Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa**

Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa została powołana przez Sejm RP ustawą z 2 lipca 1947 r. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa jest jedynym w Polsce organem państwowym inicjującym i koordynującym działalność związaną z upamiętnianiem historycznych wydarzeń i miejsc oraz postaci w dziejach walk i męczeństwa narodu polskiego w kraju i zagranicą, a także walk i męczeństwa innych narodów na terytorium Polski. Do jej zadań należy między innymi:

- sprawowanie opieki nad miejscami walk i męczeństwa Polaków oraz upamiętnianie związanych z nimi faktów, wydarzeń i postaci;
- sprawowanie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi Polaków oraz cmentarzami wojennymi innych narodów na terenie Polski;
- inspirowanie oraz współdziałanie w organizowaniu obchodów, uroczystości, przedsięwzięć wydawniczych i wystawienniczych, a także popularyzowanie miejsc, wydarzeń i postaci historycznych związanych z walkami i męczeństwem;
- ocena stanu, a także - w odniesieniu do zagranicy organizowanie i sprawowanie opieki nad miejscami i trwałymi obiektami polskiej pamięci narodowej, szczególnie nad cmentarzami i mogiłami wojennymi oraz cmentarzami ofiar systemów totalitarnych;
- sprawowanie funkcji opiniodawczej i opiekuńczej nad muzeami - miejscami pamięci, utworzonymi na terenach byłych niemieckich obozów koncentracyjnych i obozów zagłady.

Na stronie internetowej znajdują się wnioski między innymi na dofinansowanie Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa na wykonanie prac remontowych na cmentarzach, kwaterach i mogiłach wojennych oraz wniosków o środki finansowe na wykonanie pomników, tablic pamiątkowych lub remonty już istniejących upamiętnień.

- **Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem Bezpieczniej”**

Rządowy Program Ograniczania Przestępczości i Aspołecznych Zachowań program pn. „Razem bezpieczniej” został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 18 listopada 2006 r. Program łączy działania Policji, administracji rządowej i samorządowej oraz partnerów społecznych, zainteresowanych poprawą bezpieczeństwa i porządku publicznego. Jednym z podstawowych założeń programu jest przekonanie obywateli do nawiązania trwałego, stałego, naturalnego partnerstwa z Policją oraz innymi instytucjami ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Szereg przedsięwzięć realizowanych w ramach programu wpisuje się w zadania poszczególnych jednostek i może być realizowana w ramach bieżącej działalności.

Na podstawie aktualnej wiedzy o stanie i poczuciu bezpieczeństwa określono obszary działania programu i kierunki aktywności zaangażowanych podmiotów:

- bezpieczeństwo w miejscach publicznych i w miejscu zamieszkania,
- przemoc w rodzinie,
- bezpieczeństwo w szkole,
- bezpieczeństwo w środkach komunikacji publicznej,
- bezpieczeństwo w ruchu drogowym,
- bezpieczeństwo w działalności gospodarczej,
- ochrona dziedzictwa narodowego.

W ramach obszaru Ochrona dziedzictwa narodowego określono następujący problem: systematyczne niszczenie dziedzictwa narodowego w całym kraju, zwłaszcza drewnianych zabytkowych kościołów, skutkujące utratą dóbr (kradzież, zniszczenie, zaginięcie, nielegalny wywóz, pożary), dla którego wyznaczono następujące zadania:

- podejmowanie międzyinstytucjonalnych skoordynowanych inicjatyw w celu ochrony zabytków, między innymi wspólne inspekcje i kontrole obiektów ze zgromadzonymi dobrami

kultury, prowadzone przez przedstawicieli Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków, Policji i Państwowej Straży Pożarnej;

- upowszechnianie nowoczesnych technicznych środków zabezpieczeń (wraz z monitoringiem) zarówno na wypadek klęsk żywiołowych, jak i przestępczej działalności człowieka, np. kradzieży, dewastacji;
- kontynuowanie systemowej rejestracji zbiorów, wraz z dokumentacją fotograficzną i opisową, z uwzględnieniem znakowania obiektów ruchomych;
- przeprowadzanie szkoleń, wydawanie publikacji, współpraca z wyspecjalizowanymi strukturami resortu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, stowarzyszeniami, towarzystwami itd.;
- poprawa wymiany informacji o skradzionych i poszukiwanych zabytkach, w oparciu o przepis art. 23 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- stworzenie centralnego systemu informacji o wydanych pozwoleniach na wywóz zabytków za granicę;
- podjęcie działań nad stworzeniem w strukturach organów ścigania specjalistycznej komórki do zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2016**

Miejsca Pamięci Narodowej - to nowy priorytet w ramach Programów ogłoszonych przez Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. Małgorzatę Omilanowską. Jego celem jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Nabór wniosków trwał do 30 listopada 2014 r., z wyjątkiem priorytetu Ochrona zabytków, gdzie termin minął 31 października 2014 r. Dokumenty należy składać poprzez portal systemu EBOI.

Programy na 2016 r. w ramach dziedzictwa kulturowego:

- ochrona zabytków,
- wspieranie działań muzealnych,
- kultura ludowa i tradycyjna,
- ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- ochrona zabytków archeologicznych,
- ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego,
- miejsca Pamięci Narodowej.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Program wieloletni KULTURA +**

Realizowany w latach 2011 - 2015. Jego celem jest poprawa dostępu do kultury oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym na terenach wiejskich i wiejsko - miejskich, poprzez modernizację i budowę infrastruktury bibliotecznej i digitalizację zasobów muzeów, bibliotek i archiwów.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

- **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020**

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

- **Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji, co pozwoli na wyprowadzenie obszarów zdegradowanych ze stanu kryzysowego. Zadaniem ustawy jest stworzenie skutecznych narzędzi, które pozwolą na sprawniejsze wyprowadzanie zdegradowanych obszarów ze stanu kryzysowego. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu

rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

- **Kreatywna Europa**

Kreatywna Europa to program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program jest realizowany w latach 2014 - 2020 i zawiera trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiły się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

- **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego jest celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli jej państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;

- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

- **Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020**

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., a 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Orientacyjna kwota przewidziana na nabory w 2015 r. to blisko 2,6 mld zł. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E-Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e-usług publicznych.

Podstawowym warunkiem wsparcia będzie wpisywanie się projektów w zakres priorytetu inwestycyjnego 2c. Tworzone usługi i treści będą musiały zatem przyczynić się do wzmocnienia zastosowań TIK dla e-administracji (np. poprzez udostępnienie ponadstandardowego, rozszerzonego interfejsu zintegrowanego korzystania z usług publicznych lub udostępnienie przetworzonych informacji polityczno - administracyjnych), e-uczenia się, e-włączenia społecznego, e-kultury lub e-zdrowia. Ponowne wykorzystanie ISP w formie e-usług tworzonych przez podmioty spoza sektora finansów publicznych, przyczyni się do realizacji celów edukacyjnych i zawodowych obywateli, jak również umożliwi łatwiejsze włączenie dorobku kulturowego i naukowego do usług i produktów cyfrowych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back - office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

W ramach celu szczegółowego będą finansowane projekty usprawniające podaż informacji sektora publicznego (ISP) poprzez między innymi digitalizację ISP, w szczególności zasobów kultury i nauki. Wsparcie będzie kierowane na kilka obszarów, w tym zasoby kultury: kontynuacja projektów digitalizacyjnych zgodnie z zaleceniami dokumentów unijnych wskazujących priorytetowe znaczenie m.in. digitalizacji dóbr kultury dla realizacji celów EAC38. Branża kulturalna i kreatywna została uznana za jedną z najszybciej rozwijających się w ostatnich latach.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

- **Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)**

Jest to kolejny program finansowy, dotowany przez Unię Europejską, w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), z którego możliwe było i będzie finansowanie przedsięwzięć związanych z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, jest Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020. W jego projekcie zapisano między innymi, że w jego ramach przewidziane jest działanie 7.8. „Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich”, a w nim poddziałanie 7.8.2.1. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”. W ramach tego poddziałania mogą być wspierane następujące typy operacji:

- odnawianie lub poprawa stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego;
- zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne.

Koszty kwalifikowalne obejmują:

- koszty zakupu, przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych;
- koszty prac konserwatorskich lub restauratorskich;
- koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji;
- koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji.

- **Działania LEADER**

Dodatkowo w środkach UE kierowanych do Polski przez EFRR dofinansowania na inicjatywy związane z ochroną dziedzictwa i podtrzymaniem tradycji kulturowych można szukać w ramach działania 7.15 LEADER (PROW), definiowanego jako podejście oddolne, mające na celu rozwój lokalny kierowany przez lokalną społeczność. LEADER może być realizowany na obszarach wiejskich, przez które rozumieć należy tereny całego kraju, z wyłączeniem obszaru miast o liczbie mieszkańców większej niż 20 000. Dla danego obszaru na terenach wiejskich, zamieszkanego przez minimum 30 000 lub maksimum 150 000 mieszkańców, powstać powinna tzw. Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) zawierająca wszelkie aspekty charakterystyczne dla danego terenu i zamieszkującej go ludności, które mogą przyczynić się do rozwoju gospodarczego, turystycznego, społecznego i kulturowego tego obszaru. LSR będzie realizowana na obszarze obejmującym przynajmniej dwie gminy, których tereny stanowią (bądź zawierają) obszary wiejskie, dla których utworzona zostanie tzw. Lokalna Grupa Działania (LGD). Podejście LEADER wskazuje konieczność osiągnięcia przez Lokalną Grupę.

Działania określonych celów szczegółowych, do których należą między innymi:

- wzmocnienie kapitału społecznego, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych i wspieranie partycypacji społeczności lokalnej w realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju;
- rozwój przedsiębiorczości, z wyłączeniem świadczenia usług rolniczych;
- rozwój produktów lokalnych;
- zachowanie dziedzictwa lokalnego;
- rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury: turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej.

Operacje realizowane w ramach LSR powinny jednak wskazywać na wykorzystanie lokalnych zasobów, takich jak: surowce naturalne, miejscową infrastrukturę, lokalizację (położenia geograficzne), dziedzictwo kulturowe i krajobrazowe, potencjał mieszkańców itp.

- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020 opracowany został w grudniu 2014 r. Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020 jest programem operacyjnym finansowanym zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Obszarem realizacji programu jest obszar województwa. Zgodnie z Umową Partnerstwa alokacja środków unijnych na Program wynosi 1 364 543 593,00EUR, w tym 980 704 066,00EUR EFRR i 383 839 527,00EUR EFS.

Zakres RPOWŚ 2014 - 2020 jest odpowiedzią na wyzwania rozwojowe, określone dla regionu w głównych dokumentach strategicznych i uwzględnia te obszary interwencji, których realizacja przyniesie największe efekty. W programie znalazło się 11 osi priorytetowych, w tym Oś priorytetowa 4. Dziedzictwo naturalne i kulturowe, w ramach której wyznaczono priorytety inwestycyjne realizowane w ramach osi priorytetowej:

Priorytet inwestycyjny 5b. wspieranie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje zagrożeń przy jednoczesnym zwiększeniu odporności na klęski i katastrofy i rozwijaniu systemów zarządzania klęskami i katastrofami.

Priorytet inwestycyjny 6a. inwestowanie w sektor gospodarki odpadami celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych określonych przez państwa członkowskie.

Priorytet inwestycyjny 6b. inwestowanie w sektor gospodarki wodnej celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych, określonych przez państwa członkowskie.

Priorytet inwestycyjny 6c. zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Priorytet inwestycyjny 6d. ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę.

- **Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020**

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

10. Realizacja i finansowanie przez gminę Nowa Słupia zadań z zakresu ochrony zabytków

Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Nowa Słupia;
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina Nowa Słupia nie jest właścicielem obiektów zabytkowych na terenie gminy. Jednak na terenie gminy są cztery obiekty, którego należą do Skarbu Państwa, a gmina je użytkuje. Wykaz tych obiektów został przedstawiony poniżej w tabeli (Tabela nr 9). Gmina jest zobligowana do opieki nad tymi obiektami: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina Nowa Słupia powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcał do dłuższych pobytów.

Tabela nr 9. Obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w gminnej ewidencji zabytków, które gmina Nowa Słupia użytkuje

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT
1	Nowa Słupia	ul. Świętokrzyska 53a	Budynek dawnej szkoły benedyktyńskiej, tzw. Dom Opata, ob. Biblioteka Publiczna i Punkt Informacji Turystycznej w zespole kościoła i szpitala pw. św. Michała (działka własność Skarbu Państwa w użytkowaniu gminy Nowa Słupia)
2	Nowa Słupia	ul. Świętokrzyska 53a	Fundamenty Kościoła św. Michała w zespole w zespole kościoła i szpitala pw. św. Michała (działka własność Skarbu Państwa w użytkowaniu gminy Nowa Słupia)
3	Nowa Słupia	ul. Świętokrzyska 53a	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła i szpitala pw. św. Michała (działka własność Skarbu Państwa w użytkowaniu gminy Nowa Słupia)
4	Nowa Słupia	ul. Radoszów 4	bożnica, ob. magazyn (działka własność Skarbu Państwa w użytkowaniu gminy Nowa Słupia)

* Obiekty oznaczone na kolor niebieski są wpisane do rejestru zabytków

Rada Gminy, zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.), posiada prawo przyznawania dotacji celowych z własnych środków na prace przy zabytkach znajdujących się na terenie gminy Nowa Słupia. Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków niestanowiących własności gminy określa uchwała Nr VII/44/10 Rady Gminy Nowa Słupia z dnia 31.08.2010 r.

W ostatnich latach gmina wydała na dotacje dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków - 291 000,00 zł, na podstawie art. 30 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1515). Dotacje przedstawiają się następująco:

- 2013 r. - dotacja na odbudowę wieży kościelnej na Świętym Krzyżu w kwocie: 20 000,00 zł;
- 2014 r. - dotacje na odbudowę wieży kościelnej i renowacji wirydarza przy zespole klasztornym „Benedyktów” na Świętym Krzyżu w kwocie: 271 000,00 zł.

Dodatkowo gmina Nowa Słupia w 2014 r. uzyskała dofinansowanie z innych gmin w kwocie: 271 000,00 zł. Wykaz poszczególnych gmin, które przekazały dofinansowanie na odbudowę wieży kościelnej i renowacji wirydarza przy zespole klasztornym „Benedyktów” na Świętym Krzyżu inwestycję:

- Gmina Masłów - 10 000,00 zł;
- Gmina Brody - 3 000,00 zł;
- Gmina Waśniów - 3 000,00 zł;
- Urząd Miasta Kielc - 200 000,00 zł;
- Urząd Miasta Skarżysko - Kamienna - 50 000,00 zł;
- Gmina Górnó - 5 000,00 zł.

W budżecie gminy Nowa Słupia co roku są zabezpieczane środki pieniężne na zabytki związane z upamiętnieniem miejsc pamięci narodowych oraz ich remontami. Dodatkowo gmina planuje wspierać finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków również w latach obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami. Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2016 - 2019 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac).

Możliwe jest wsparcie finansowe przez gminę danego zabytku będącego w gminnej ewidencji zabytków w połączeniu z Gminnym programem opieki nad zabytkami oraz zapisami w budżecie gminy. W przypadku spełnienia tych kryteriów istnieją podstawy formalne do dofinansowania prac przy takim zabytku z budżetu gminy. Pomimo braku sformułowania w ustawie o ochronie zabytków możliwości dofinansowania zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków to biorąc pod uwagę wpisane do Gminnego programu opieki nad zabytkami doprowadzanie do poprawy stanu zabytków, dopuszczalne jest także ich dofinansowanie.

Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłoby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy Nowa Słupia.

Zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;
16. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Nowej Słupi;
17. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie WKZ o. Kielce;
18. M. Derwich, „Materiały do słownika historyczno - geograficznego dóbr i dochodów dziesięcinnych benedyktyńskiego opactwa św. Krzyża” na Łysej Górze do 1819 r.”, Wrocław 2000; <http://www.hist.uni.wroc.pl/pdf/derwich/slownik.pdf>;
19. M. Derwich, „Działalność benedyktynów łysogórskich w XV w. : http://rcin.org.pl/Content/5313/WA303_3846_KH97-r1990-R97-nr3-4_Kwartalnik-Historyczny_02_Derwich.pdf
20. Gach P. P., Opactwo i sanktuarium Świętego Krzyża w epoce kasat zakonnych (XVIII-XIX wiek), w: Klasztor na Św. Krzyżu w kulturze narodowej, red. D. Olszewski, R. Gryz, Kielce 2000,
21. Słupecki P. L., Problem istnienia pogańskiego ośrodka na Łyścu, w: Klasztor na Św. Krzyżu w kulturze narodowej, red. D. Olszewski, R. Gryz, Kielce 2000,
22. M. Wawrzeniecki „Materiały do mapy archeologicznej Polski” w „Materiały Antropologiczno - Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 10, 1910 (Dębno);
23. <http://e-zabytek.nid.pl/getDocument.php?doc=aHR0cDovLzE5Mi4xNjguMTAuMjlvchVibGljL3JlcG8vY2FyYXJlL1N0YW5vd2lza2FfYXJjaGVvbG9naWN6bmUvxZp3acSZdHlfS3J6ecW8Xy1fbWl>

lanNjZV9rdWx0dS9OSUQtYXJjaGVvLVN3aWV0eV9Lcnp5el9taWVqc2NIX2t1bHR1LTAxNy
5wZGY=&typ=PDF;

24. www.powiat.kielce.pl;
25. www.nowaslupia.pl;
26. www.swietokrzyskielgd.pl;
27. <http://rajd.pttkkielce.pl/>;
28. www.nid.pl;
29. www.nimoz.pl;
30. www.stat.gov.pl/gus;
31. www.isap.sejm.gov.pl;
32. www.wikipedia.pl.

12. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Nowa Słupia;
2. Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w gminie Nowa Słupia;
3. Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków w gminie Nowa Słupia;
4. Tabela nr 4 . Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Nowa Słupia;
5. Tabela nr 5. Analiza SWOT;
6. Tabela nr 6. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;
7. Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;
8. Tabela nr 8. Obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w gminnej ewidencji Zabytków, których gmina Nowa Słupia jest właścicielem;
9. Zdjęcie nr 1. Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Nowej Słupii;
10. Zdjęcie nr 2. Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, Dębno;
11. Zdjęcie nr 3, 4. Zespół klasztorny, Święty Krzyż.